

บทที่ ๔

วิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบชุมชนในย่านบางลำพู (พ.ศ. ๒๓๒๕-พ.ศ. ๒๕๔๒)

วิวัฒนาการของเมือง หรือ วิธีการเป็นไปของเมืองนั้น ได้ผ่านช่วงเวลาแห่งยุคสมัยต่างๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เกิดเหตุปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้เมืองมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด เมื่อเมืองมีการเปลี่ยนแปลง บางลำพูเป็นย่านและส่วนหนึ่งของเมืองก็ย่อมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบชุมชนนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างเป็นกระบวนการ จะแบ่งแยกแต่ละช่วงเวลาออกตามระยะการเปลี่ยนแปลงของ โลกแวดล้อมทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยี และสภาพการณ์ที่ผันแปร ในแต่ละสมัย โดยจะแบ่งออกเป็น ๔ สมัย ดังนี้

๔.๑ ย่านบางลำพูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

(รัชกาลที่ ๑ /พ.ศ. ๒๓๒๕ - รัชกาลที่ ๓ /พ.ศ. ๒๓๙๔)

๔.๒ ย่านบางลำพูในสมัยรับอิทธิพลตะวันตกมุ่งสู่ความทันสมัย

(รัชกาลที่ ๔ /พ.ศ. ๒๓๙๔ - รัชกาลที่ ๖ /พ.ศ. ๒๔๖๘)

๔.๓ ย่านบางลำพูในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

(รัชกาลที่ ๗/พ.ศ. ๒๔๖๘ - รัชกาลปัจจุบัน /พ.ศ. ๒๕๐๓)

๔.๔ ย่านบางลำพูในสมัยปัจจุบัน

(รัชกาลปัจจุบัน /พ.ศ. ๒๕๐๓-พ.ศ. ๒๕๔๒)

๔.๑ ย่านบางลำพูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

(รัชกาลที่ ๑ /พ.ศ.๒๓๒๕-รัชกาลที่ ๓ /พ.ศ.๒๓๙๔)

๔.๑.๑ สภาพทางกายภาพ

พื้นที่บริเวณย่านบางลำพูนี้ ในสมัยก่อนสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ สภาพภูมิประเทศมีลักษณะเป็นที่ลุ่มต่ำ มีต้นลำพูขึ้นอยู่หนาแน่น มีการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านชาวสวนขนาดเล็กๆ ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและบริเวณปากคลองบางลำพู สุนทรโวหาร (ภู่) (๒๕๔๐) ได้กล่าวว่า น่าจะมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนนี้มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้ว เพราะบริเวณนี้มีวัดเก่าถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่ด้วย คือ วัดชนะสงคราม และวัดรุ่มเก่าในสมัยกรุงธนบุรีอีกวัดหนึ่ง

คือ วัดสังเวช หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า วัดบางลำพู ซึ่งอยู่ศูนย์กลางของย่านบางลำพู จึงเรียกบริเวณนี้ว่า “บางลำพู” ตามลักษณะของชุมชนริมน้ำ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๔๐:๑๑)

๑) โครงสร้างเมือง

ประกอบด้วย กำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการ เริ่มสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ.๒๓๒๖) หลังจากมีการขุดคลองบางลำพู (คลองรอบกรุง) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑.๑) กำแพงเมือง ส่วนที่สร้างในย่านบางลำพูเริ่มตั้งแต่คลองโรงไหม (คลองคูเมืองเดิม)เลียบบแม่น้ำเจ้าพระยาไปทางคลองบางลำพูแล้วเลี้ยวเข้า เลียบไปตามคลองบางลำพู (คลองรอบกรุง) ขนาดของกำแพงสูงประมาณ ๗ ศอก (๓.๖๐ เมตร) หนาประมาณ ๕ ศอก (๒.๗๐ เมตร)

๑.๒) ประตูเมือง อยู่บริเวณกำแพงเมืองเป็นประตูทางเข้า-ออกพระนคร มีขนาดกว้างประมาณ ๘ ศอก (๔.๒๐ เมตร) สูงประมาณ ๔ ศอก (๔.๕๐ เมตร) ประตูเมืองในบริเวณย่านนี้ ได้แก่

-ประตูบางลำพู อยู่บริเวณทางเข้า-ออก พระนครด้านเหนือระหว่างป้อมพระสุเมรุ กับป้อมมยุคนธร

-ประตูถนนเฟื่องนคร อยู่ปลายถนนเฟื่องนครด้านเหนือ ใต้ป้อมมยุคนธร

-ประตูหน้าวัดบวรฯ อยู่หน้าวัดบวรนิเวศ

-ประตูท่าช้างวังหน้า อยู่ทางใต้ปากคลองโรงไหม

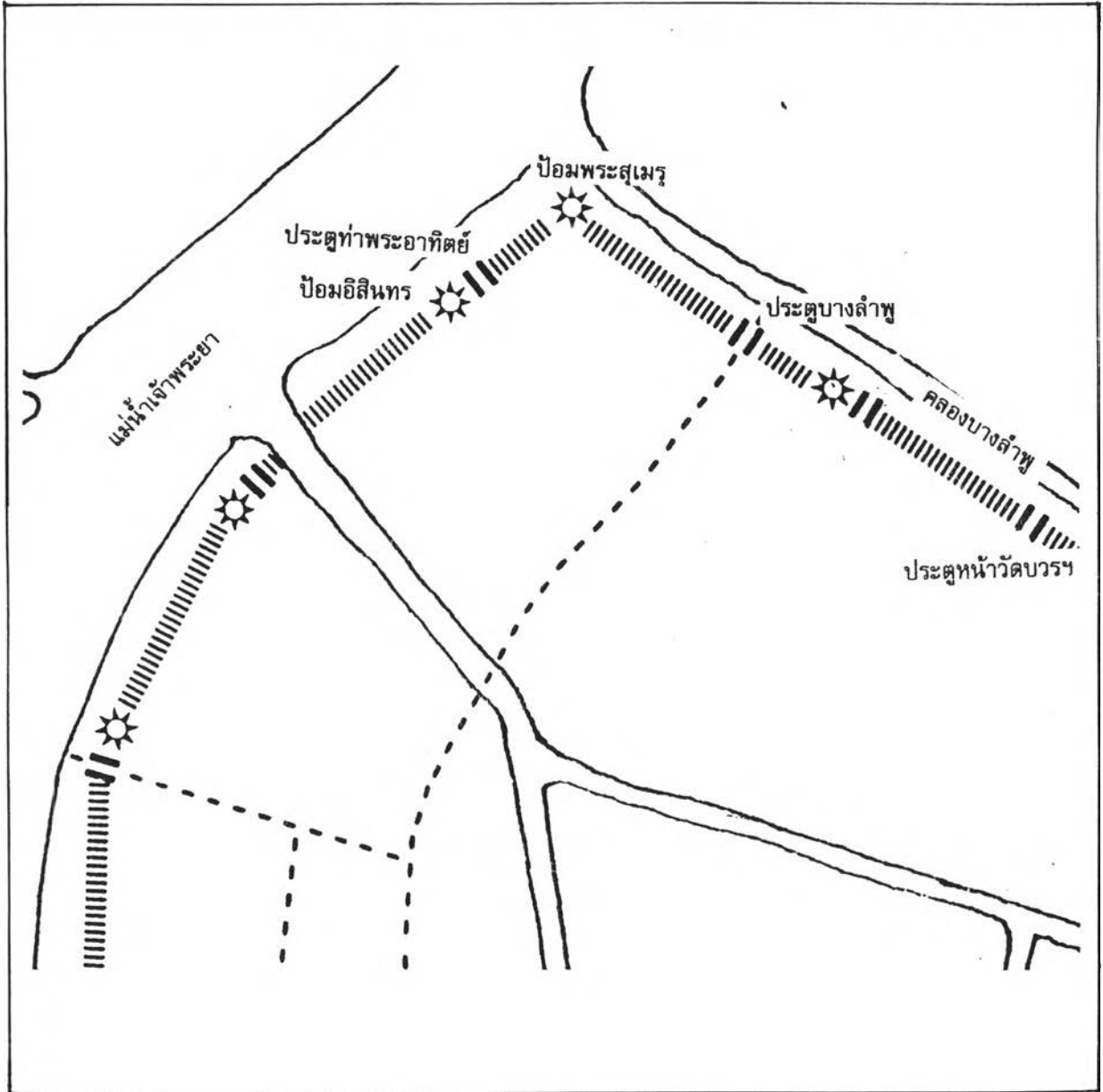
-ประตูท่าพระอาทิตย์ ตั้งอยู่บริเวณทางเข้า-ออก ท่าหน้าพระอาทิตย์ ใกล้กับป้อมอิสินธร

๑.๓) ป้อมปราการ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณย่านนี้ มีอยู่จำนวน ๔ ป้อม (จากจำนวนป้อมปราการทั้งหมด ๑๔ ป้อม) โดยตั้งเรียงรายอยู่ตามกำแพงพระนคร แต่ละป้อมห่างกันป้อมละประมาณ ๑๐ เส้น (ประมาณ.๕ กม.) มีดังนี้ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔ : ๒๐-๒๑)

-ป้อมพระสุเมรุ ตั้งอยู่ที่กำแพงเมืองพระนคร ทางใต้ของคลองบางลำพู

-ป้อมมยุคนธร ตั้งอยู่ใกล้กับวัดบวรนิเวศ

-ป้อมพระอาทิตย์ ตั้งอยู่ที่ใต้ปากคลองโรงไหม (ป้อมนี้ใช้เป็นป้อมของพระราชวังหน้าด้วย)

แผนที่ ๔.๑

แสดงตำแหน่งที่ตั้งโครงสร้างเมือง
(กำแพงเมือง ประตูเมือง ป้อมปราการ)
ย่านบางลำพูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สัญลักษณ์

||||| กำแพงเมือง

★ ป้อมปราการ

||||| ประตูเมือง

ที่มา

องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๒๔

-ป้อมอินทร ตั้งอยู่ที่ใต้ทางเดินจากหลังวัดชนะสงครามออกไปนอกเมือง

กำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการ ในสมัยเริ่มสร้างเมืองนี้ การสร้างกำแพงเมืองที่คู่ขนานไปกับแนวคลองรอบกรุงนั้นนอกจากจะเป็นแนวป้องกันศัตรูแล้ว ยังเป็นการกำหนดขอบเขต (Edges) ของเมืองระหว่างเขตในเมืองกับนอกเมือง มีป้อมปราการตามจุดยุทธศาสตร์ต่างๆ ทำหน้าที่เป็นทอสังเกตการณ์ ดูแลความสงบเรียบร้อยของเมือง และมีประตูเมือง (Gates) เป็นจุดควบคุมผู้คน และเป็นทางเข้า-ออก เชื่อมพื้นที่ระหว่างในเมืองกับนอกเมือง และเชื่อมต่อกับผู้คนใน และนอกเมือง

๒) การใช้ที่ดิน และสิ่งปลูกสร้าง

ในสมัยเริ่มต้นของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ซึ่งตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ ๑-รัชกาลที่ ๓ เป็นยุคที่เริ่มสร้างเมืองกรุงรัตนโกสินทร์ ย่านบางลำพูตั้งอยู่เขตชั้นกลางของพระนคร การตั้งถิ่นฐานของผู้คน การใช้ที่ดินและสิ่งปลูกสร้างในสมัยนี้ แบ่งแยกออกได้ดังนี้

๒.๑) ที่พักอาศัย

ที่พักอาศัยในย่านบางลำพู สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แยกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มแรกจะเป็นที่พักอาศัยของเจ้านายชั้นต่างๆ และกลุ่มที่สองเป็นที่พักอาศัยของราษฎรทั่วไป

๒.๑.๑) ที่พักอาศัยของเจ้านายชั้นต่าง ๆ

สภาพทางกายภาพของบริเวณที่พักอาศัยของเจ้านายชั้นต่างๆ หรือ วังนั้น ซึ่งเปรียบเสมือน “บ้านหลวง” ที่ใช้ประโยชน์เป็นทั้งที่อยู่อาศัยของเจ้านาย สถานที่ทำงาน(ว่าราชการ) และที่พักอาศัยของข้าราชการที่เจ้านายทรงกำกับอยู่ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี ,๒๕๒๕ : ๔๓) ภายในวังนั้นมีลักษณะการวางแผนผังเป็นเรือนไทยหมู่ คือ ท้องพระโรงหันด้านยาวออกหน้าวัง ตำหนัก ๓ หลัง(ตำหนักใหญ่ เป็นเรือนห้าห้อง สองหลังแฝด ใช้เป็นที่ประทับ , ตำหนักน้อย หรือตำหนักหอ เป็นที่อยู่ของพระชายาและพระโอรสธิดา) หันด้านสกัดต่อหลังท้องพระโรง มีชานอยู่ระหว่างกลาง เรือนสำหรับข้าราชการ จะอยู่บริเวณประตูทางเข้า-ออก และ เรือนบริวาร จำนวนหลังขึ้นอยู่กับจำนวนบริวาร ส่วนโครงสร้างของอาคารจะทำด้วยไม้แก่น หลังคา มุงกระเบื้อง (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ,๒๕๒๕ : ๑๔,๕๓๐)

การสร้างวังขึ้นในย่านบางลำพูนี้ เริ่มแรกสร้างขึ้นจากเหตุผลเพื่อรักษาพระนครทางด้านเหนือ ซึ่งได้แก่

-วังริมป้อมพระสุเมรุ ตั้งอยู่หลังป้อมพระสุเมรุ ปากคลองบางลำพู ระหว่างถนนพระอาทิตย์ต่อถนนพระสุเมรุ ที่ตั้งนี้เดิมเป็นพระนิเวศน์เดิมของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างกำแพงเมืองของพระนคร แนวกำแพงได้ผ่านกลางที่ดินของแปลงนี้ เลี้ยวที่คลองบางลำพูไปทางทิศตะวันออก แล้วสร้างป้อมพระสุเมรุเป็นป้อมใหญ่ ประจำพระนครด้านเหนือ รัชกาลที่ ๑ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา ซึ่งเป็นพระอนุชาเสด็จไปประทับที่วังนี้ เพื่อรักษาพระนครทางด้านทิศเหนือ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๒๕ : ๒๐๑)

ต่อมาก็ได้โปรดฯ ให้มีการสร้างวัง เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำงานไปพร้อมกันของเจ้านายชั้นต่างๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

-วังปากคลองวัดชนะสงคราม ตั้งอยู่ปากคลองวัดชนะสงครามฝั่งตะวันตก อีกด้านหนึ่งติดคลองคูเมืองเดิมทางฝั่งเหนือ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท โปรดฯ ให้สร้างวังพระราชทานบุคคลสามัญชื่อ หม่อมเรือง และภายหลังได้ยกฐานะขึ้นเป็นเจ้า สถาปนาเป็น เจ้าบำเรอภูธรราชนิกุล ต่อมาเลื่อนเป็น กรมหมื่น และกรมขุน ซึ่งได้ประทับที่วังนี้เป็นเวลาหลายปี และในรัชกาลที่ ๓ วังนี้ได้กลายเป็นที่ประทับของเจ้าฟ้าอิสรภาพค์ และเชื้อสายได้ครอบครองสืบมา

-วังหลังวัดชนะสงคราม ตั้งอยู่ริมคลองวัดชนะสงครามทางด้านหลังวัด ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากวังปากคลองวัดชนะสงคราม เป็นวังที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ โปรดฯ ให้สร้างขึ้น เป็นที่ประทับของพระองค์เจ้ารัชนิกร และหลังจากนั้นเชื้อสายได้อยู่ต่อมา

-วังสะพานเสี้ยว สร้างขึ้นเป็นกลุ่มของวังอยู่ติดกันจำนวน ๕ วัง เริ่มตั้งแต่ที่เชิงสะพานเสี้ยว ริมคลองคูเมืองเดิม เรียงกันมาถึงคลองหน้าวัดบูรณศิริ เป็นวังที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ จำนวน ๔ วัง และในรัชกาลที่ ๓ จำนวน ๑ วัง มีรายละเอียดดังนี้

-วังสะพานเสี้ยว วังที่ ๑ เป็นที่ประทับของเจ้านายวังหน้า ตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕

-วังสะพานเสี้ยว วังที่ ๒ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ โปรดฯ ให้สร้างวังนี้พระราชทานพระองค์เจ้าโย ได้ประทับอยู่จนสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ ต่อจากนั้นหม่อมเจ้าในกรมเชื้อสาย อยู่สืบมา

-วังสะพานเสี้ยว วังที่ ๓ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ โปรดฯ ให้สร้างวังนี้พระราชทานกรมหมื่นอมเรศศรีศรี ได้ประทับอยู่จนสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕

-วังสะพานเสี้ยว วังที่ ๔ สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาเสนานุรักษ์ โปรดฯ ให้สร้าง
วังนี้พระราชทานพระองค์เจ้าชายทับทิมเสด็จอยู่จนสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ พระองค์เจ้าชายสี
สังข์ได้เสด็จอยู่ต่อมา

-วังสะพานเสี้ยว วังที่ ๕ สมเด็จพระราชวังบรมมหาศัคดีพลเสพ โปรดฯ ให้สร้าง
พระราชทานแก่พระโอรส พระองค์เจ้าอินทวงศ์ ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๓ ได้ประทับอยู่จนถึงรัช
กาลที่ ๕ หม่อมเจ้าในกรม อาศัยอยู่จนสิ้นมา ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ พระราชทานเป็นวังหลวง
ประจักษ์ศิลปาคม ประทับอยู่จนสิ้นพระชนม์ พ.ศ.๒๔๖๗ หม่อมเจ้าในกรม และเชื้อสายอยู่ต่อ
มา

-วังถนนพระอาทิตย์ สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ เป็นกลุ่มของวังอยู่
ติดกันจำนวน ๒ วัง ดังนี้

-วังถนนพระอาทิตย์ วังที่ ๑ ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ เขตวังอยู่ติดกับวังริมป้อมพระ
สุเมรุ (วังสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา) ต่อมาลงทางใต้ ที่ตั้งของวังนี้ เดิมเป็นที่พักของ
เสนาบดี ฝ่ายพระราชวังบวรฯ ต่อมาได้พระราชทานกรมหมื่นกษัตริย์ศรีศัคดีเดช และในสมัยรัช
กาลที่ ๕ หม่อมเจ้าในกรมประทับต่อมา จนถึงเชื้อสาย คือ เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว.
เย็น อิศรเสนา)

-วังถนนพระอาทิตย์ วังที่ ๒ ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ ใกล้คลองคูเมืองเดิม ที่ตั้งของ
วังนี้เป็นบ้านเดิมของเสนาบดีวังหน้าครั้งรัชกาลที่ ๑ เป็นวังที่สมเด็จพระราชวังบรมมหาศัคดีพล
เสพ โปรดฯ ให้สร้างพระราชทานแก่พระโอรส จนถึงรัชกาลที่ ๔ ต่อจากนั้นหม่อมเจ้าในกรม
และเชื้อสายอยู่ต่อมา ซึ่งการสร้างวังนี้เป็นการแบ่งพื้นที่วังเดิมและสร้างวังเพิ่มขึ้นเท่านั้น

นอกจากการสร้างวังในเขตกำแพงเมือง(พระนคร)แล้ว ยังมีการสร้างวังนอกกำแพง
เมืองอีก ดังนี้

-วังริมคลองบางลำพู สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ ตั้งอยู่ริมคลองบางลำพู นอก
กำแพงเมืองใกล้วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาเสนานุรักษ์ โปรดฯ ให้สร้าง
พระราชทานพระองค์เจ้าสุทวอน และประทับอยู่จนถึงรัชกาลที่ ๓ หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่ามีเจ้า
นายพระองค์ใดประทับต่อมา (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๒๕ : ๒๐๙, ๒๗๑-๒๗๘)

จะเห็นได้ว่าวังที่สร้างขึ้นที่ย่านบางลำพูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น เริ่มแรกจะ
เป็นการสร้างวังที่ด้านเหนือสุดของพระนครชั้นนอกเพื่อเป็นจุดศูนย์กลางย่อยและทำหน้าที่
รักษาพระนคร ได้แก่ วังริมป้อมพระสุเมรุ (ศูนย์กลางการปกครองหลักอยู่ที่พระบรมมหาราชวัง
ซึ่งเป็นแกนกลาง) ต่อมาตำแหน่งที่ตั้งของวังก็จะกระจายอยู่โดยรอบพื้นที่ ก็เพื่อที่จะให้มีการ
ขยายตัวของชุมชนออกไปจากเขตชั้นในพระนครเพื่อที่จะไม่ให้เกิดความแออัดมากเกินไป จึง

ต้องมีการสร้างวังขึ้นเป็นแกนนำทำให้เกิดชุมชนใหม่ขึ้น ตำแหน่งที่ตั้งนั้นมักจะตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณเส้นทางน้ำ ได้แก่ แนวคลองโรงไหม(คลองคูเมือง) บริเวณคลองบางลำพู(คลองรอบกรุง) คลองวัดชนะฯ เนื่องจากสังคมไทย เป็นสังคมที่ชีวิตประจำวันจะต้องพึ่งพิงอาศัยน้ำอยู่ตลอด ฉะนั้นการที่มีวังมาสร้างใกล้กับแหล่งน้ำนี้ก็เท่ากับว่าเป็นเหตุที่ให้ผู้คนมาตั้งถิ่นฐาน และเป็นการขยายตัวของพระนคร

การที่วังเป็นแกนนำให้เกิดชุมชนรอบๆ วังนั้นเนื่องจากวังมีขนาดใหญ่ และมีผู้คนที่อาศัยอยู่ในวังและที่ทำการติดต่อกันภายในและระหว่างวังจำนวนมาก ฉะนั้นวังเองจึงเกิดเป็นชุมชนย่อยๆ ขึ้นมา ในลักษณะหรือเรียกว่า ชุมชนข้าราชการ และขนาดของชุมชนเล็กหรือใหญ่ขึ้นอยู่กับขนาดและกลุ่มของวัง

ตำแหน่งของวังในอีกจุดหนึ่งก็คือ วังที่ตั้งอยู่บริเวณประตูเมืองนอกกำแพงพระนคร ได้แก่ วังริมคลองบางลำพู ก็เพื่อเหตุผลในทางยุทธศาสตร์ที่ต้องทำหน้าที่รักษาความปลอดภัยให้กับบ้านเมือง คอยควบคุมการเข้าออก

๒.๑.๒) ที่พักอาศัยและชุมชน ของราษฎรทั่วไป

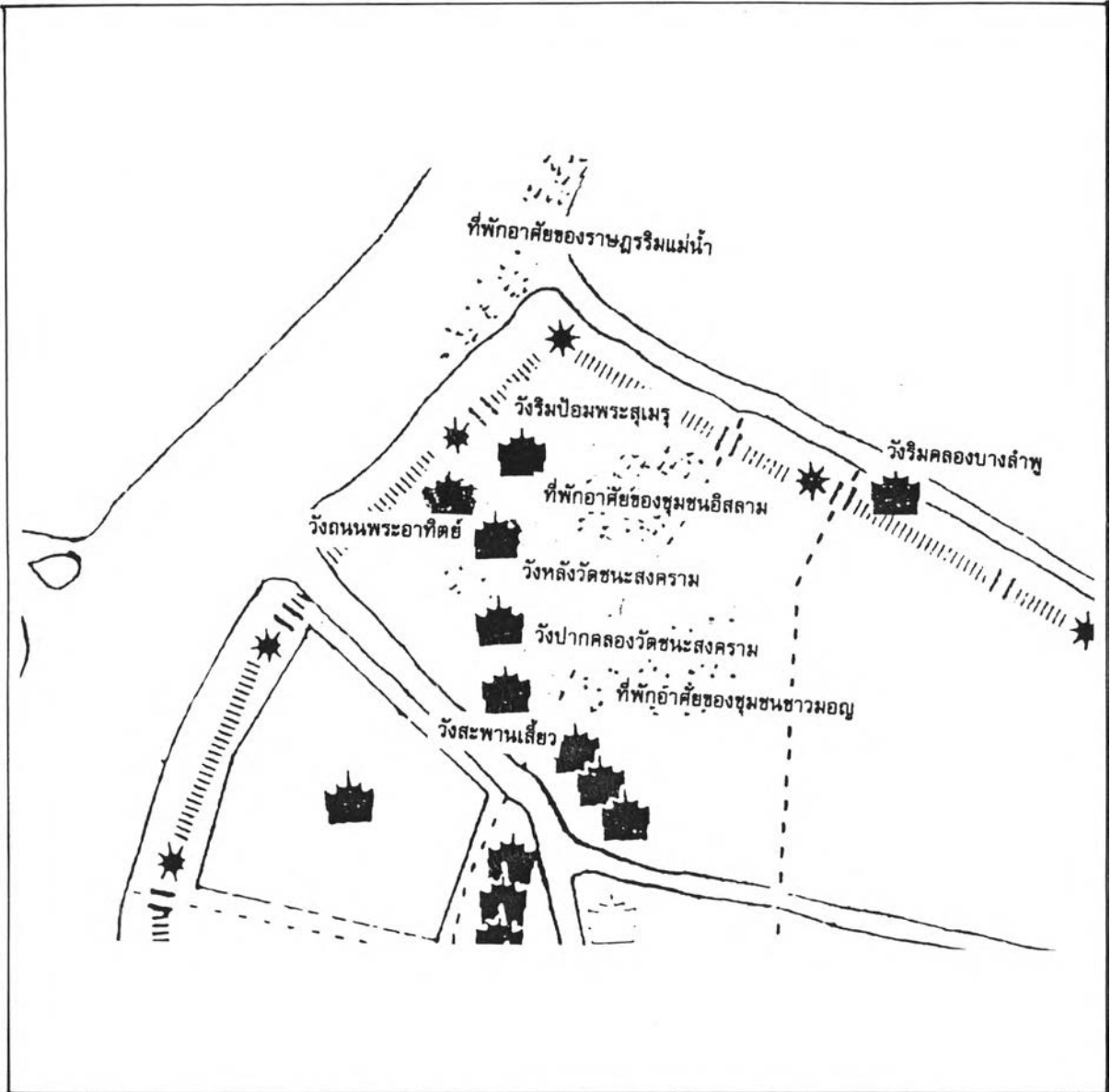
การตั้งถิ่นฐานของราษฎร ในย่านบางลำพูนี้แยกออกตามพื้นที่ ได้ดังนี้

-บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา และริมคลองบางลำพู จะเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวไทย ตั้งบ้านเรือนและจอดแพอยู่ริมแม่น้ำ ริมคลอง ความหนาแน่นของบ้านเรือนมีแต่เฉพาะริมแม่น้ำลำคลอง ห่างแม่น้ำลำคลองออกไปมักเป็นสวน ทุ่ง และป่า ลักษณะทางกายภาพของบ้านเรือนริมน้ำ มีดังนี้

เรือ มีลักษณะเป็นบ้านประเภทลอยน้ำ เคลื่อนย้ายได้ ใช้สำหรับการค้าขายได้

เรือนแพ คือ บ้านที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกับเรือนไทยบนบก แต่ไม่มีเสา ตั้งอยู่บนแพไม้ไผ่ ผูกมัดติดกัน เรียกว่า แพลูกบวบ ลอยอยู่ในน้ำ ผู้อยู่อาศัยมีทุกระดับ เช่น ราษฎรทั่วไป พ่อค้า และขุนนางข้าราชการ ใช้เป็นร้านค้าลอยน้ำ เคลื่อนย้ายได้ (มุสดี ทิพทัส และมานพ พงศ์ทัต, ๒๕๒๕:๓๑) ลักษณะของเรือนแพส่วนใหญ่ประกอบด้วย ห้องซ้อนกัน ๓ ห้อง ห้องด้านหน้าหันออกสู่ลำน้ำ มีฝาขัดแตะปิด-เปิดเป็นบานค้ำ ใช้เป็นร้านค้า ห้องกลางใช้เป็นที่นอน ห้องด้านหลังหันเข้าสู่ฝั่งใช้เป็นครัวและรับประทานอาหาร (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, ๒๕๓๔:๗๖-๑๑๒)

ส่วนราษฎรที่อาศัยอยู่ตามริมน้ำแต่อยู่บนบก จะสร้างบ้านเรือนในลักษณะของเรือนเครื่องผูก คือเป็นกระท่อม หรือ เรือนโครงสร้างไม้ไผ่ ซึ่งมีปรากฏในบันทึกของสังฆราชปาลเล

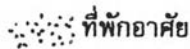

แผนที่ ๔.๒

แสดงตำแหน่งที่ตั้งที่พิกาศัย
 เจ้านายชั้นต่าง ๆ และชุมชนราษฎรทั่วไป
 ย่านบางลำพูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
 สัญลักษณ์

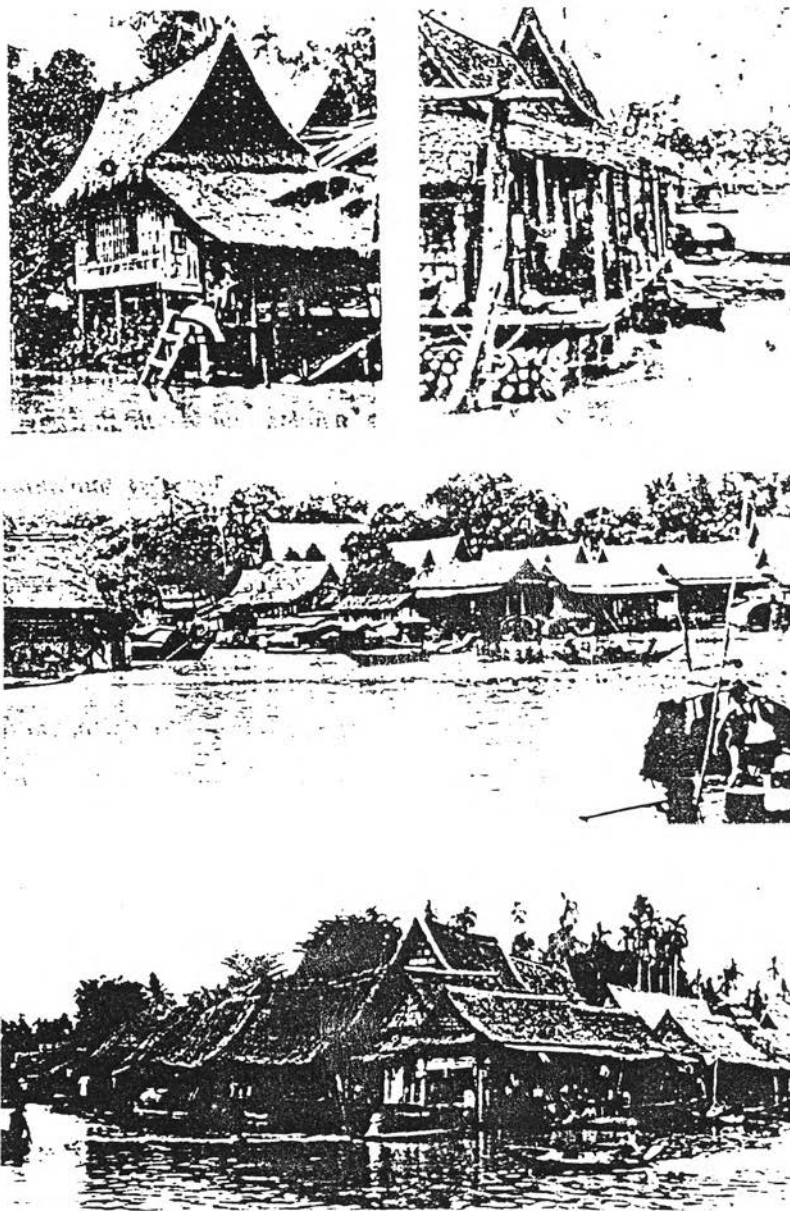
วัง

ที่พิกาศัย

ที่มา

องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๔๑

ภาพที่ ๔.๑ แสดงลักษณะทางกายภาพ
ที่พักอาศัยของราษฎรทั่วๆ ไป สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
บ้านเรือน เรือนแพ บริเวณริมแม่น้ำ และลำคลอง

ที่มา บ้านในกรุงเทพฯ หน้า ๓๐

แก้วชื่ บาดหลวงฝรั่งเศษที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๒ ในสมัยต้นรัชกาลที่ ๓ และได้อยู่ในประเทศไทยนานถึง ๓๐ ปี ได้กล่าวถึงลักษณะที่อยู่อาศัย ไว้ว่า

“...ที่อยู่อาศัยของคนจนนั้นสร้างกันแบบง่าย ๆ เป็นเรือนยกพื้นระดับเดียวกันหมดหมดทั้งหลัง ใช้เสาไม้ไผ่แล้วกันฝาด้วยซีกไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยตับจากผูกไว้กับเครื่องบนเป็นไม้ไผ่เหมือนกัน ในห้องนอนมีแผ่นกระดานยกพื้นสูงราวหนึ่งเมตร ตามปกติเรือนเหล่านี้มักเป็นเรือนชั้นเดียว ใช้บันไดไม้ไผ่พาดขึ้น แบ่งออกเป็น ๓ ห้อง กันด้วยตับจากหรือกระแจะ ชั้นล่างหรือใต้ถุน เป็นที่เก็บข้าวเปลือก น้ำ หรือเครื่องใช้ในเรือน...”

-บริเวณรอบ ๆ วัดชนะสงคราม จะเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวมอญ ที่อพยพจากกรุงศรีอยุธยา และมาสร้างบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่ม กระจายไปรอบ ๆ วัดชนะสงคราม ตามแนวคลองรอบวัด ส่วนฝั่งตรงข้ามวัดชนะสงครามจะเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวชกตานี และที่ บริเวณรอบ ๆ มัสยิดจักรพงษ์ ก็เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวชกตานีเช่นกัน กลุ่มหนึ่งอพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา และอีกกลุ่มหนึ่งมาจากปัตตานี ซึ่งชกกลุ่มหลังนี้จะพูดภาษามาเลย์ (มุสตี ทิปทัส และมานพ พงศทัต, ๒๕๒๕: ๒๕) อาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่จะสร้างด้วยไม้และวัสดุที่หาได้จากธรรมชาติ เป็นอาคารชั้นเดียว

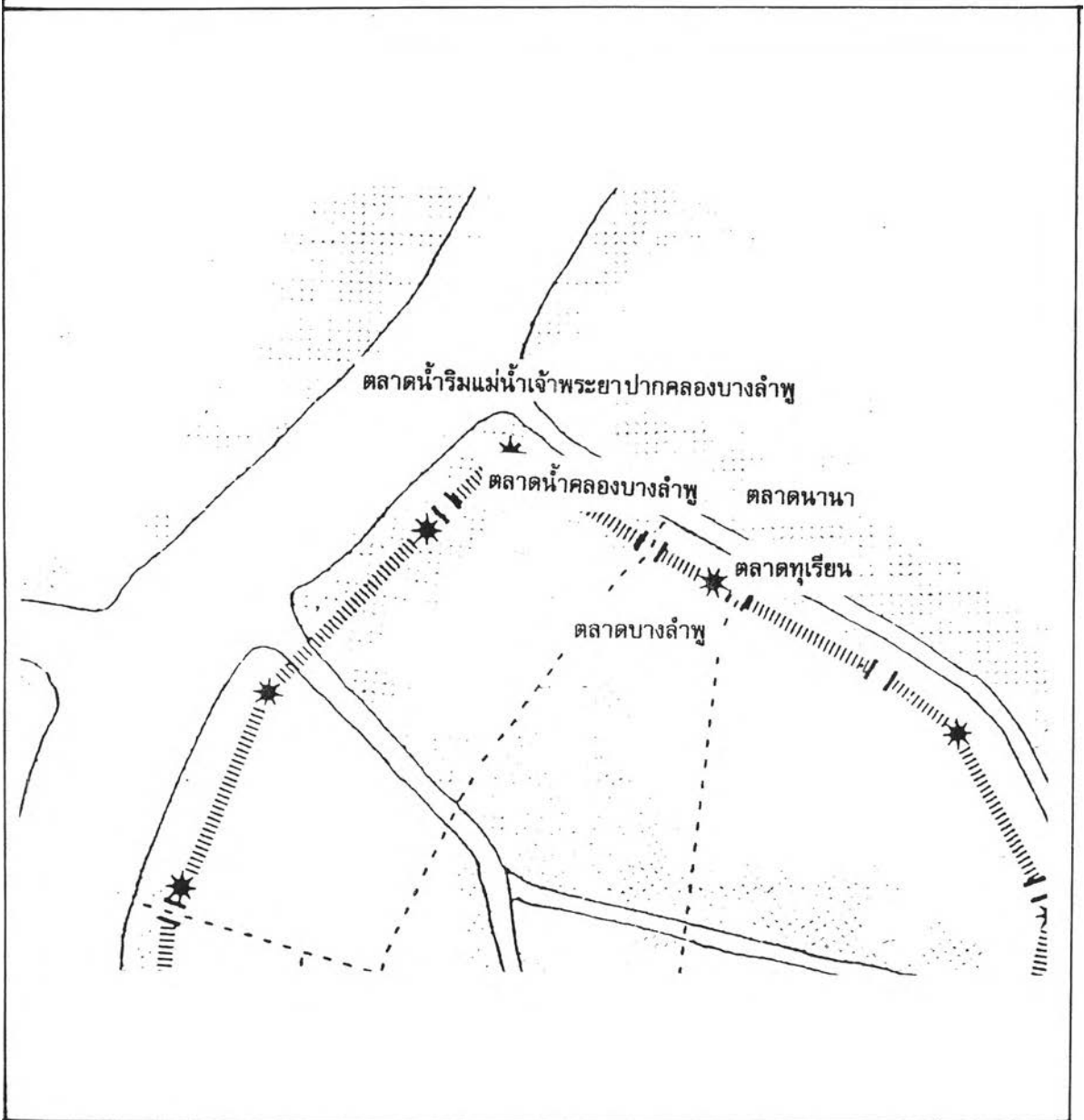
-บริเวณใกล้กำแพงเมือง บริเวณวัดบวรนิเวศฯ จะเป็นกลุ่มที่อยู่อาศัยของราษฎรที่อาศัยอยู่อย่างไม่เป็นระเบียบ อาศัยกำแพงเมืองเป็นผนังบ้าน

๒.๒) ตลาด

ตลาดที่ย่านบางลำพูในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นี้ แยกตามลักษณะพื้นที่ค้าขาย จะแบ่งออกได้เป็น ๒ แบบ คือ ตลาดที่ชายในน้ำ กับ ตลาดที่ชายบนบก

ตลาดที่ชายในน้ำหรือเรียกว่าตลาดน้ำจะมีการค้าขายกันบนเรือ อยู่สองบริเวณ คือ ตลาดน้ำบริเวณปากคลองบางลำพู และตลาดน้ำในคลองบางลำพู

-ตลาดน้ำบริเวณปากคลองบางลำพู (เกียรติ จิวะกุล และคณะ, ๒๕๒๕: ๖-๗) จะเป็นแหล่งชุมนุมของเรือทั้งเรือเร่ และเรือแพ เป็นศูนย์กลางของการจำหน่ายแหล่งสินค้าทั้งของสดและของแห้ง รวมทั้งสินค้าอุปโภค บริโภค มีลักษณะเป็นตลาดประจำ นอกจากนั้นยังเป็นบริเวณที่มีเรือบรรทุกผลิตผลมาจากในคลองมาขายหรือรับฝากขาย ที่บริเวณนี้แล้วมีการขายต่อไปยังแหล่งอื่นๆ อีกทอดหนึ่ง ลักษณะของเรือที่ชาย จะเป็นเรือแพที่อยู่ในน้ำ ริมตลิ่งและเรือเร่ชาย (เรือเร่ชาย-เคลื่อนย้ายได้และ เรือแพ-มีลักษณะคล้ายเรือไทย ตั้งอยู่บนแพไม้ ผูกมัดติดกันเป็นร้านค้าลอยน้ำ เคลื่อนย้ายได้ หรือเรียกว่าแพลูกบวบ)

แผนที่ ๔.๓

แสดงตำแหน่งตลาด

ย่านบางลำพูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
สัญลักษณ์

ตลาด

ที่มา

องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๖๗

-ตลาดน้ำในคลองบางลำพู จะอยู่บริเวณประตูเมืองบางลำพู มีขนาดเล็กกว่า ตลาดน้ำบริเวณปากคลองบางลำพู สินค้าที่ขายส่วนใหญ่จะมีทั้งของสดและของแห้ง ของใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนั้นตลาดน้ำในบริเวณนี้ยังเป็นตลาดแหล่งผลิตสินค้าเฉพาะ ที่ขาย เรือลำปั้น เรือประทุน เรือขนาดเล็ก และผลไม้จากสวน ลักษณะของเรือที่ขายในบริเวณนี้ จะเป็นเรือเร่ขายเป็นส่วนใหญ่

ตลาดที่ค้าขายบนบก หรือตลาดบก จะมีการขายอยู่ในบริเวณที่ใกล้เคียงกัน คือ บริเวณใกล้คลองบางลำพู และใกล้กำแพงและประตูเมืองบางลำพู ซึ่งตลาดทั้งสามจะมีขนาดและความสำคัญน้อยกว่าตลาดน้ำ มีดังนี้

-ตลาดนานา อยู่ทางฝั่งซ้ายของคลองบางลำพู นอกกำแพงพระนคร

-ตลาดทุเรียน อยู่ทางฝั่งขวาของคลองบางลำพู นอกกำแพงพระนคร เป็นตลาดขายผลไม้ หน้าทุเรียนจะมีพ่อค้าแม่ค้านำทุเรียนสวนมาขายมาก

ตลาดบกทั้งสองนี้ เกิดจากการเคลื่อนย้ายมาจากตลาดน้ำที่อยู่บริเวณริมคลองบางลำพู ที่แม่ค้าต้องการหาแหล่งจำหน่ายประจำบนบก ไม่ต้องวนเวียนไปมา ลักษณะของตลาดจะเป็นเพิงหรือแพ

-ตลาดบางลำพู เป็นตลาดบกอยู่ด้านในกำแพงเมือง บริเวณใกล้ประตูเมืองบางลำพู และวัดบวรนิเวศ ชื่อของตลาดเป็นการเรียกชื่อตามท้องถิ่น เป็นตลาดเล็กๆ มีสินค้าให้เลือกไม่มาก พื้นที่บริเวณนี้มีลักษณะสภาพเป็นเขตที่ลุ่ม มีน้ำท่วมขังลึกถึงเอว จึงเป็นบริเวณที่ไม่ค่อยมีผู้คนอาศัยอยู่มากนัก

ตลาดบางลำพู เกิดจากกลุ่มแม่ค้าในเขตกำแพงพระนครรับซื้อสินค้าจากตลาดน้ำที่บริเวณท่าขนสงริมน้ำใกล้ๆ ได้แก่ ท่าพระอาทิตย์ และท่าโรงไหม มีสินค้าที่ขายทั้งของสด ของแห้ง และของชำเพียงไม่กี่ชนิด และการค้าขายมักจะเป็นเวลาเช้า ตลาดนี้จะตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งชุมชนที่ไม่ค่อยมีฐานะดีนักเพราะปรากฏว่ามีชาวบ้านสร้างที่อยู่อาศัยอย่างไม่ค่อยเป็นระเบียบแถวกำแพงเมือง โดยใช้กำแพงเป็นผนังบ้าน

นอกจากนั้นในย่านบางลำพูยังมีการผลิตสินค้าเฉพาะอย่าง ในลักษณะ ตลาดแหล่งผลิตสินค้า เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ อยู่รวมกลุ่มกัน ได้แก่ บริเวณชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ เป็นชุมชนของชาวไทยมุสลิม มีความชำนาญในการทำเครื่องทอง และเครื่องประดับ มีช่างฝีมือทั้งช่างแกะ และช่างหล่อ

๒.๓) ศาสนสถาน

การใช้ที่ดินเพื่อศาสนสถานในย่านบางลำพูนี้ จะประกอบด้วย วัดของศาสนาพุทธ และมัสยิดของศาสนาอิสลาม วัดในพื้นที่ศึกษามีอยู่ ๑ วัด ได้แก่

วัดกลางนา ตั้งชื่อตามสภาพภูมิประเทศโดยรอบวัด เป็นวัดที่มีมาก่อนตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์แล้วจึงมีบูรณะใหม่แล้วให้ชื่อว่า วัดทองปูลี ย้ายแบบวัดทองปูลีมาอยู่อยุธยา ต่อมาในปี พ.ศ.๒๓๓๐ หลังจากเสร็จศึกพม่าและมีชัยชนะ รัชกาลที่ ๑ ทรงพระราชทานนามใหม่ว่า วัดชนะสงคราม และให้เป็นพระอารามหลวง ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีการปฏิสังขรณ์ ถาวรวัตถุขึ้นเอกของวัด คือพระเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง วัดชนะสงคราม เป็นวัดพระสงฆ์ฝ่ายรามัญ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกติดกับถนนสะพานเสี้ยว ซึ่งเป็นทางเดินเล็ก ๆ (ปัจจุบันเป็นถนนจักรพงษ์) มีคลองล้อมรอบทั้ง ๓ ด้าน มีคลองทางด้านทิศใต้เชื่อมต่อกับคลองโรงไหม

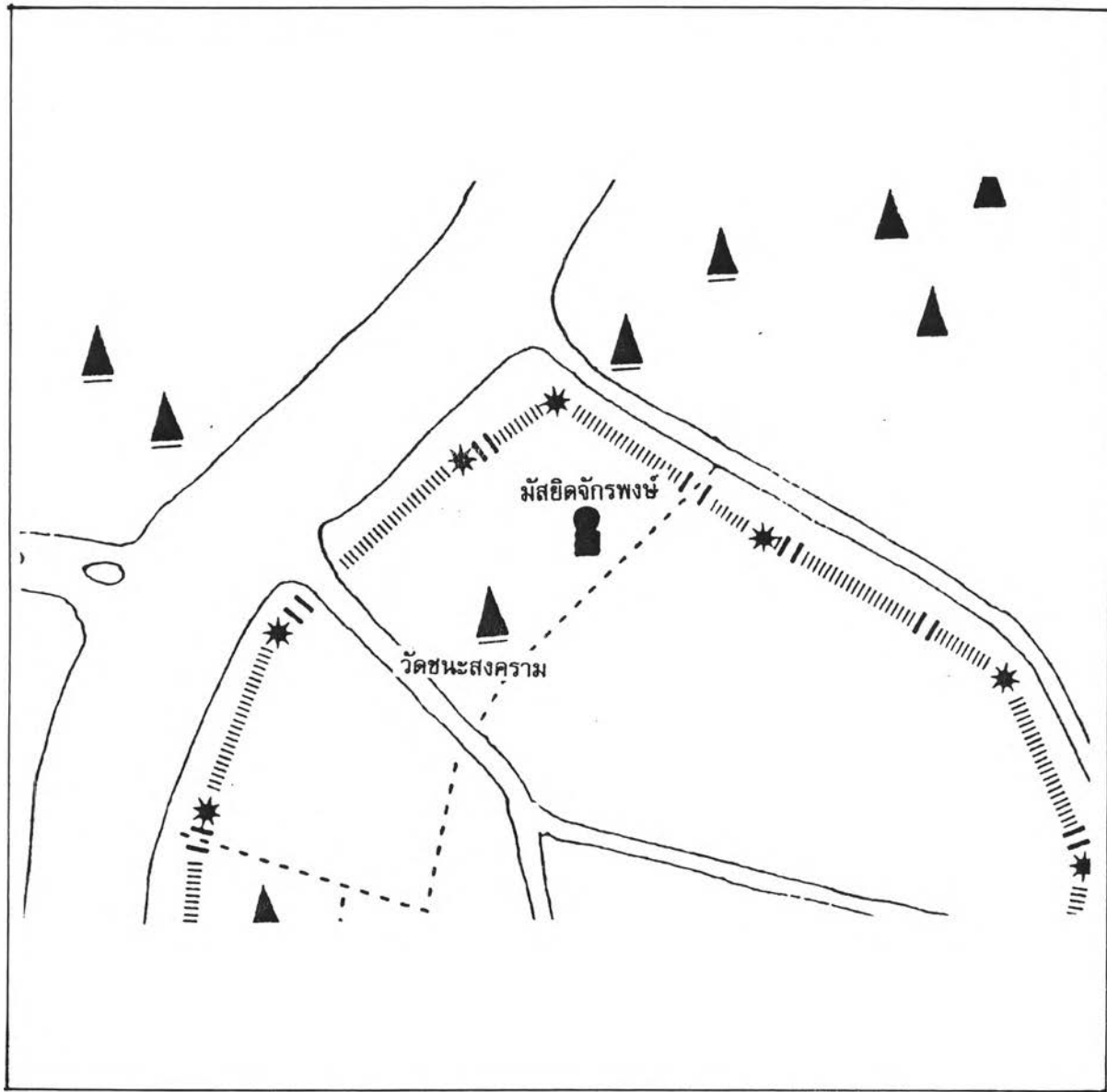
ส่วนในบริเวณที่อยู่รอบๆ ย่านบางลำพูมีวัดที่อยู่ในละแวกใกล้ๆ กันอีก ๒ วัด ได้แก่ วัดสามจีน เป็นวัดในสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาเรียกกันว่า วัดบางลำพู ตั้งอยู่ที่คลองบางลำพู ใกล้ป้อมพระสุเมรุ แต่อยู่นอกกำแพงพระนคร และวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นวัดในสมัยรัชกาลที่ ๓ ตั้งอยู่ในกำแพงพระนคร ติดถนนเฟื่องนคร เป็นวัดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนานิกายธรรมยุติก

สภาพทางกายภาพของวัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ขนาดพื้นที่ของวัดนั้นจะมีพื้นที่ขนาดใหญ่มาก ภายในจะมีการแบ่งสัดส่วนพื้นที่ใช้สอยอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส ที่ธรณีสงฆ์สำหรับทำเกษตรกรรม (เนตรนภิศ นาควัชระ และคณะ, ๒๕๒๕) และมีแนวเขตกั้นระหว่างวัด และชุมชน โดยจะมีรั้ว และคูคลองล้อมรอบ คูคลองนั้นนอกจากจะเป็นแนวเขต (Buffer) แล้วยังเป็นเส้นทางสัญจร ทางน้ำ ที่เชื่อมการติดต่อระหว่างวัดกับชุมชน และการดำเนินชีวิตกิจกรรมต่างๆ ของผู้คนเข้าด้วยกัน

การใช้พื้นที่ของวัดในยุคนี้ นั้น จะมีพื้นที่ที่เป็นลานโล่ง (Open space) สำหรับทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งพื้นที่นี้จะเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน และชาวบ้านด้วยกันเอง พื้นที่บริเวณนี้จะมีความร่มรื่นและความสวยงาม เปรียบเสมือนสวนของระดับชาวบ้าน และเป็นปอดให้กับชุมชน

สุเหร่าจักรพงษ์ ตั้งอยู่ใกล้ถนนสะพานเสี้ยว (ถนนจักรพงษ์ในปัจจุบัน) สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นศูนย์กลางชุมชนของครอบครัวแขกตานีที่อพยพมาจากภาคใต้ ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมในศาสนาอิสลาม และที่พบปะในชีวิตประจำวันของชาวมุสลิม ภายในสุเหร่าจะประกอบด้วยอาคารสำหรับทำพิธีกรรม ส่วนภายนอกจะเป็นลานโล่ง

ในทางบทบาทนั้นศาสนสถานทั้งวัดหรือมัสยิด ต่างก็มีบทบาทเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทั้งในด้านจิตใจและสังคม ตำแหน่งของวัดนั้นจะตั้งอยู่ศูนย์กลางของ วัง และชุมชนบริเวณรอบๆ ทั้งไทย จีน มอญ ที่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ

แผนที่ ๔.๔ แสดงตำแหน่งศาสนสถาน
ย่านบางลำพูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
สัญลักษณ์

วัด

มัสยิด

ที่มา

องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๖๗

๒.๔) โครงข่ายการสัญจร

การสัญจรในสมัยนี้ วิถีชีวิตของผู้คนในชีวิตประจำวันนั้นจะผูกพันกับน้ำเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นเส้นทางสัญจรทางน้ำจึงมีความสำคัญมากกว่าทางบก โครงข่ายการสัญจรในยุคนี้มีดังนี้

๒.๔.๑) เส้นทางสัญจรทางน้ำ

การติดต่อไปมาทางน้ำมีความสำคัญมาก เส้นทางน้ำที่เข้าถึงของย่านบางลำพู ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา คลองบางลำพู และคลองโรงไหม

-แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำสายหลักของชาวกรุงรัตนโกสินทร์ ติดกับย่านบางลำพูทางทิศเหนือ

-คลองรอบกรุง เป็นคลองที่ขุดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ เพื่อเป็นคูเมืองและการคมนาคมเดินทาง เริ่มตั้งแต่ริมแม่น้ำตอนคลองบางลำพูออกไปออกแม่น้ำข้างใต้บริเวณเหนือวัดสามปลื้ม (คลองโอง่าง) มีความยาว ๑๗๗ เส้น ๙ วา (๗.๒ กม.) โดยใช้แรงงานเกณฑ์ชาวเขมร ประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน

มีการบรรยายถึงสภาพการเดินทางโดยทางน้ำ จากสังฆราชปาลเลกซ์ บาดหลวงชาวฝรั่งเศส ไว้ว่า (ไซแสง ศุชะวัฒน์, ๒๕๒๒: ๒๕๒)

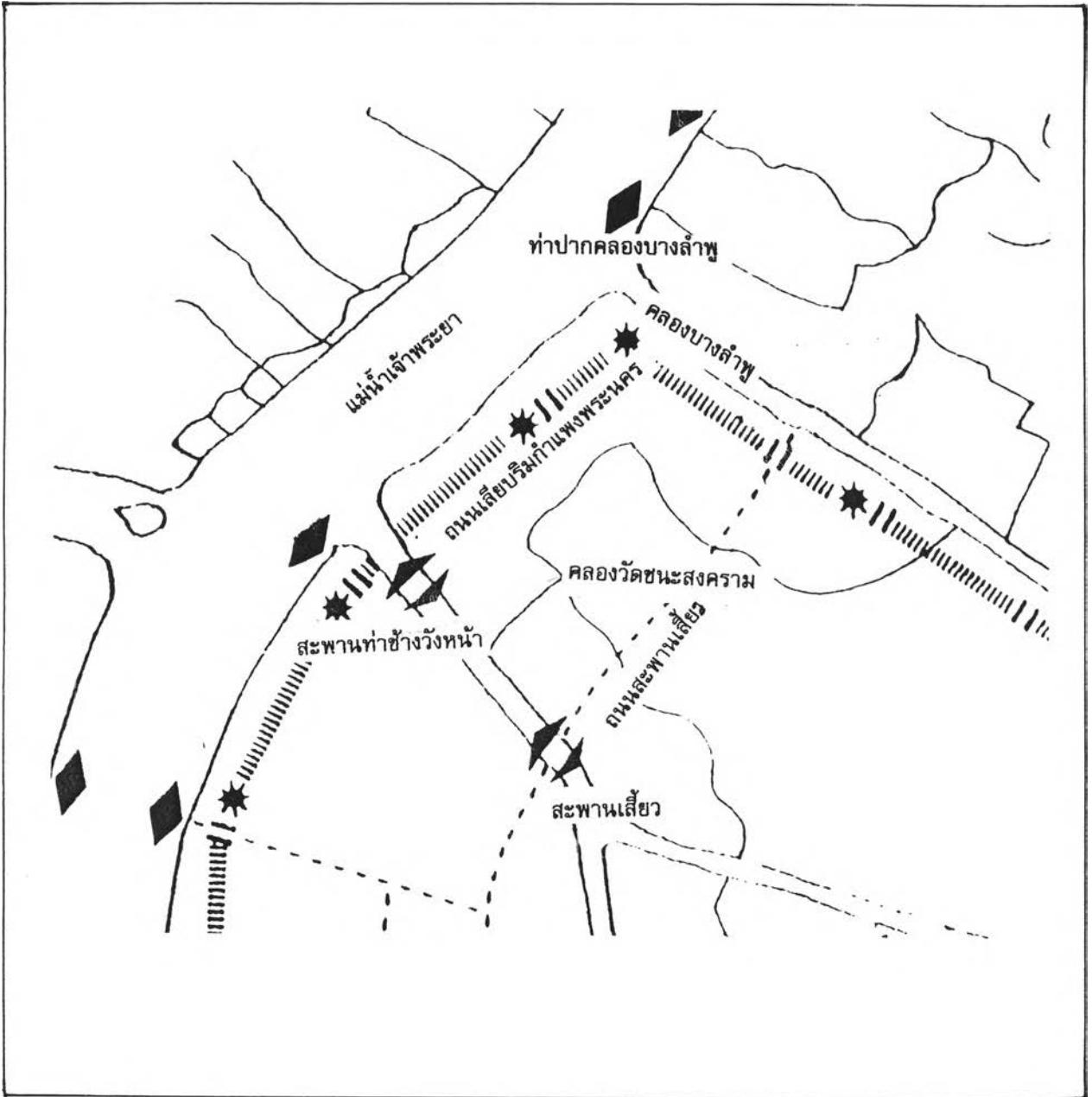
“...ในเมืองหลวงไม่มีรถสักคันเดียว ต่างใช้เรือกันทั้งนั้น แม่น้ำลำคลองแทบจะเป็นเส้นทางคมนาคมอย่างเดียว เว้นแต่ตอนใจกลางเมืองอันมีร้านค้าหรือตลาดเท่านั้นที่มีถนนปูด้วยอิฐแผ่นใหญ่ๆ...”

การเข้าถึงย่านนี้จะอาศัยท่าเรือเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างทางน้ำกับทางบก และจากการที่เป็นจุดเชื่อมต่อนี้ก็จะเป็นแหล่งหนึ่งที่มีผู้คนมาชุมนุมกันมากมาย ท่าเรือที่บริเวณย่านบางลำพู มีดังนี้

-ท่าปากคลองบางลำพู ตั้งอยู่ทางด้านเหนือพระนคร ใกล้ปากคลองบางลำพู

๒.๔.๒) เส้นทางสัญจรทางบก

การสัญจรทางบกในสมัยแรกนี้มีความสำคัญน้อยกว่าทางน้ำ มีถนนทางเดินเป็นทางสัญจรย่อยๆ ซึ่งลักษณะของถนนนั้น (ธวัช เอี่ยมเจริญ, ๒๕๓๖:๖๔) เป็นทางเดินแคบๆ ถม

แผนที่ ๔.๕ แสดงตำแหน่งโครงข่ายการสัญจร ย่านบางลำพูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
สัญลักษณ์

----- ถนน
 สะพาน

◆ แม่น้ำ
 ○ คลอง
 ◆ ท่าเรือ

องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๑๑๗

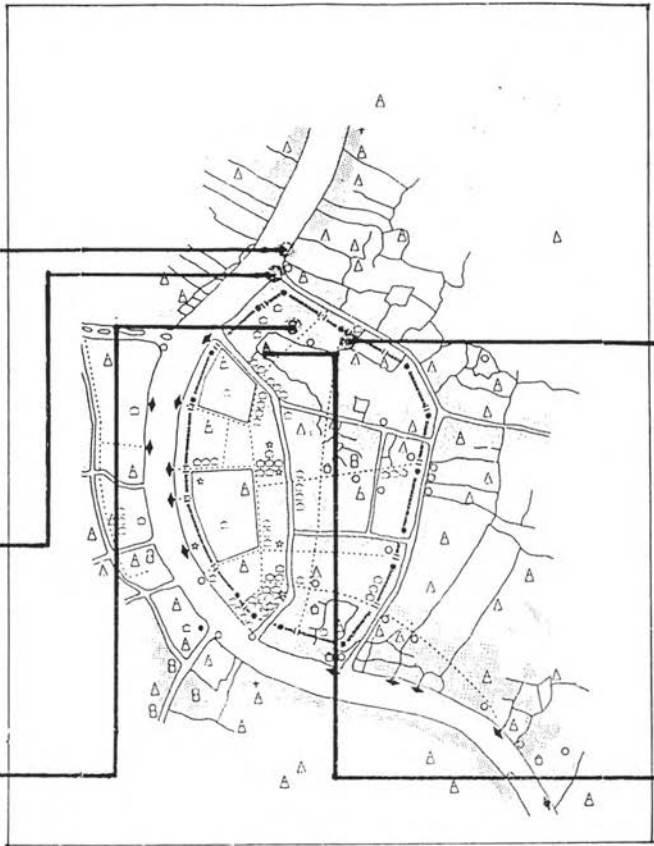
ที่มา

บ้านเรือนแพริมแม่น้ำ

ตลาดน้ำ

ทิม หรือที่พักอาศัยของชาวบ้าน
บ้าน ที่ปลูกเพิงหมาแหงนข้างกำแพงเมือง
ที่มา ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณาราม

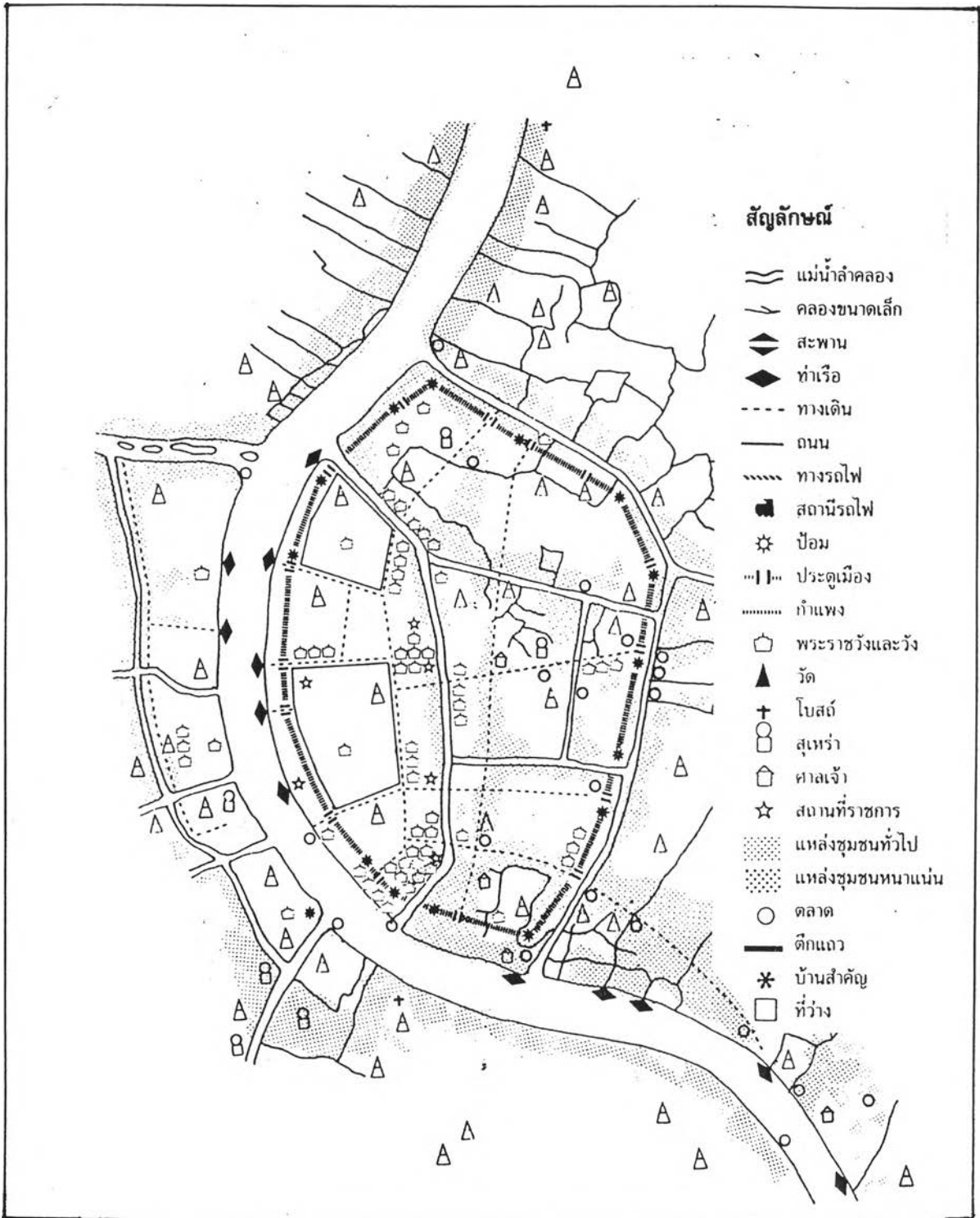

มัสยิดจักรพงษ์

แผนที่ ๔.๖ แสดงลักษณะทางกายภาพของสิ่งปลูกสร้าง
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วัดชนะสงคราม

แผนที่ ๔.๗ แสดงตำแหน่งที่ตั้งสภาพทางกายภาพ
บริเวณย่านบางลำพูและกรุงรัตนโกสินทร์
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ที่มา องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์
หน้าที่ ๔๑๔

ด้วยดินหรือทราย พื้นจะปูด้วยอิฐเรียงตะแคง หรือวางแบนราบลงที่แนวกลางของเส้นทางกว้างพอที่คนจะเดินสวนกันได้ ย่านบางลำพูนี้มีอยู่ ๒ ถนนคือ

-ถนนพระนคร เป็นถนนเลียบริมกำแพงพระนครด้านใน มีจุดเริ่มตั้งแต่ป้อมพระอาทิตย์ ซ้ำมคลองโรงไหมไปทางด้านเหนือถึงป้อมพระสุเมรุจากนั้นเลี้ยวตามกำแพงเมืองไปตามทิศตะวันออกวนรอบเมืองจนถึงที่สุดที่ปลายถนนท้ายสนาม มุมกำแพงพระราชวังด้านใต้ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา

-ถนนสะพานเสี้ยว เริ่มตั้งแต่สะพานเสี้ยว ซ้ำมคลองคูเมืองไปทางเหนือ ผ่านวัดชนะสงคราม และสิ้นสุดที่คลองบางลำพู (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔ : ๑๒๐)

ส่วนการติดต่อระหว่างพื้นที่ฝั่งชั้นในพระนครกับฝั่งนอกพระนคร บริเวณคลองโรงไหมข้ามมายังบริเวณย่านบางลำพู จะมีจุดเชื่อมต่อ หรือสะพาน

-สะพานช้างวังหน้า ซ้ำมคลองคูเมืองเดิม บริเวณปากคลองโรงไหม เป็นสะพานสำหรับกระบวนแห่ของวังหน้าเดิม ซ้ำมคลองจากป้อมพระอาทิตย์ไปทางป้อมพระสุเมรุ

ลักษณะของสะพานจะเป็นสะพานที่สร้างอย่างมั่นคงแข็งแรง เพราะจะเป็นทางสัญจรสำหรับยานพาหนะและสัตว์ที่ใช้เป็นยานพาหนะ โครงสร้างจะก่อด้วยอิฐและปูด้วยกระดานไม้หนา

-สะพานเสี้ยว เป็นสะพานข้ามคลองคูเมืองเดิมตามแนวถนนสะพานเสี้ยว (ปัจจุบันเป็นถนนจักรพงษ์) เชิงสะพานด้านเหนือเป็นหัวถนนสะพานเสี้ยวออกไปทางตลาดยอด

ลักษณะของสะพานจะเป็นสะพานสัญจรสำหรับคน โครงสร้างของสะพานจะใช้ไม้คานทอดข้ามช่วงเดียวหรือยกลาดสูงเพื่อให้เรือแพลอดได้สะดวก (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔ : ๑๑๔-๑๑๕)

๓) กรรมสิทธิ์ที่ดิน

กรรมสิทธิ์ที่ดินในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หลักการสำคัญเกี่ยวกับที่ดิน และกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งบัญญัติไว้ในกฎหมาย ลักษณะเบ็ดเสร็จ มีอยู่ ๓ ประการคือ

๓.๑) ที่ดินทั่วราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์ ต่อเมื่อพระราชทานให้แก่วัดใดหรือบุคคลใด วัดนั้นหรือบุคคลนั้นจึงจะได้กรรมสิทธิ์ และกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลนี้ถือเป็นมรดกตกทอดไปยังทายาทได้

๓.๒) ราษฎรและข้าราชการทั่วไป ได้แก่สิทธิครอบครองที่ดินเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงซื้อขายที่ดินไม่ได้ กฎหมายยอมให้มีผู้รับช่วงสิทธิครอบครองเช่นเดียวกับกรรมสิทธิ์ แต่ผิดกับกรรมสิทธิ์ที่ทำการซื้อขายไม่ได้ ส่วนผู้มีกรรมสิทธิ์นั้นจะขายหรือจำหน่ายหรือโอนให้แก่ผู้ใดก็ได้

๓.๓) ทางที่ไม่ต้องการให้มีการทำนาเลื่อนลอย หรือครอบครองที่ดินไว้เฉยๆ ถ้าทอดทิ้งนาของตนไปก็อนุญาตให้ผู้อื่นครอบครองแทนได้ ถ้ายังไม่มีคนเข้าครอบครองก็เป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานท้องถิ่นจะต้องชวนชาวบ้านเข้ามาทำ (มุสดี ทิพทัส และมานพ พงศ์ทัต, ๒๕๒๕ : ๒๖)

๔.๑.๒ วิถีชีวิตของผู้คน

- พื้นที่ และประชากร

อาณาเขตของกรุงรัตนโกสินทร์ จาก Atlas of World Population History, Penguin, ๑๙๗๘ คำนวณว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ ไทยมีประชากรประมาณ ๓ ล้านคน และตัวเลขโดยประมาณจากหนังสือของ G. William Skinner, The Chinese Society in Thailand กล่าวถึงตัวเลขประชากรโดยประมาณระหว่าง รัชกาลที่ ๒ - รัชกาลที่ ๓ อ้างถึง จอห์น ครอว์เฟ็ด ตัวแทนของรัฐบาลอังกฤษในอินเดีย ซึ่งเดินทางมาเจรจาเรื่องการค้ากับไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔-๒๓๖๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ นั้นประมาณว่า ประชากรกรุงรัตนโกสินทร์มีประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน (เป็นคนจีน ๓๑,๐๐๐ คน)

ส่วนหนังสือของ จาคอบ ทอมลิน (Jacob Tomlin) พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗ (ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓) มีเอกสารของบาดหลวงรายงานไว้ว่า ได้รับตัวเลขสำมะโนประชากรจากรัฐบาลสยามที่กล่าวว่าในปี พ.ศ. ๒๓๗๑ (ต้นสมัยรัชกาลที่ ๓) ในกรุงรัตนโกสินทร์มีประชากร ๗๗,๓๐๐ คน (เป็นจีน ๓๑,๐๐๐ คน, ลูกจีน ๕,๐๐๐ คน, ลาว ๑๖,๐๐๐ คน, สยาม ๘,๐๐๐ คน, มอญ ๕,๐๐๐ คน และอื่นๆ อีก ๑๒,๓๐๐ คน) ตัวเลขของทอมลินนี้ไม่แตกต่างกับประมาณการของครอว์เฟ็ดเท่าใดนัก ดังนั้นสรุปได้ว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นี้ ในสมัยของรัชกาลที่ ๒ มีประชากรระหว่าง ๕-๗ หมื่นคน และในสมัยของรัชกาลที่ ๓ ประชากรเพิ่มขึ้นไปเรื่อยๆ เป็นเรือนแสน ส่วนประชากรทั้งประเทศน่าจะอยู่ระหว่าง ๓-๔ ล้านคน (มุสดี ทิพทัส และมานพ พงศ์ทัต, ๒๕๒๕:๑๒)

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นี้ บ้านเมืองอยู่ในสภาพที่เพิ่งตั้งตัว ผู้คนประกอบด้วยหมู่คนหลายเชื้อชาติที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับคนท้องถิ่นที่อยู่ดั้งเดิม ส่วนบริเวณย่านบางลำพู จะประกอบไปด้วยผู้คนที่หลากหลายของเชื้อชาติ ทั้งที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา และผู้คนดั้งเดิม มีทั้งคนไทย แขก มอญ จีน อาศัยและทำมาหากินปะปนกันในบ้านนี้ แต่การอยู่รวม

กันในบ้านก็มีการแยกเป็นย่านย่อยๆ ของแต่ละชุมชน ซึ่งจะกระจายตัวกันออกไปและเกาะกลุ่มกันหนาแน่นขึ้นในบริเวณรอบๆ ที่ตั้งศูนย์กลางของชุมชน เช่น วัด วังเจ้านาย และตลาด บริเวณฝั่งคลองวัดตองปุ (วัดชนะสงคราม) จะเป็นที่อยู่ของชาวมอญและฝั่งตราซำมเป็นที่อยู่ของแขกตานี บริเวณปากคลองบางลำพูซึ่งเป็นคลองรอบกรุงด้านเหนือ บริเวณป้อมพระสุเมรุ ถนนพระอาทิตย์ และบริเวณปากคลองคูเมืองเดิมด้านใน ซึ่งมีโรงไหมตั้งอยู่ เป็นของชุมชนชาวไทย

ชีวิตและบรรยากาศในระดับต่าง ๆ

-ชีวิตและบรรยากาศบ้านและละแวกบ้าน

การอยู่อาศัยของผู้คนในบ้านนี้ กลุ่มหนึ่งก็จะอาศัยอยู่บนบก ซึ่งได้แก่กลุ่มของเจ้านาย เสนาบดีต่างๆ และกลุ่มของชาวต่างชาติ มอญที่บริเวณวัดชนะสงคราม และชุมชนแขกที่มีสยิดจักรพงษ์ กับกลุ่มของราษฎรในบริเวณริมแม่น้ำ และลำคลอง แต่ไม่ว่าจะอาศัยอยู่บนบกหรือริมน้ำ ผู้คนส่วนใหญ่ก็ต้องอาศัย ทำมาหากิน และผูกพันกับน้ำ ฉะนั้นวิถีในชีวิตประจำวันตั้งแต่การกิน อยู่ หลับ นอน บรรยากาศต่างๆ บริเวณน้ำเป็นส่วนใหญ่

สภาพความเป็นอยู่ชีวิตของผู้คนที่อยู่อาศัยบ้านเรือนบริเวณริมแม่น้ำ และลำคลอง ไม่ว่าจะบริเวณไหนๆ จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ในลักษณะของเรือและเรือนแพนั้น มีบันทึกลงของสังฆราชปาลเลกัวซ์ บาทหลวงชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวไว้ว่า (มุสตี ทิพทัส และมานพ พงศทัต, ๒๕๒๕: ๓๐)

“...มีประชาชนไม่ต่ำกว่า ๑ ใน ๔ ของจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเรือทุกชนิด และทุกขนาดโดยมากเป็นครอบครัวของผู้ค้าแร่ที่อยู่ประจำเมืองหลวง หรือเรือไปทำการค้าที่โน่นที่นี้ อาศัยอยู่ในเรือทั้งกลางวันกลางคืนเสียจนชิน จะขึ้นบกก็แต่จำเป็นจริงๆ เท่านั้น...”

“...บุคคลผู้มีอันจะกินสร้างเรือนเสาไม้เตี้ย คานช่อ และพื้นไม้สัก ผู้ค้าขายมักชอบอยู่ในน้ำ อาศัยอยู่ในร้านค้า อันเป็นเรือนไม้ทั้งหลัง ตั้งอยู่บนแพไม้ไผ่ คนมั่งมีสร้างเรือนไม้สวยงามทั้งหลัง หลังคามุงกระเบื้อง...”

จะเห็นได้ว่า การใช้ชีวิตของผู้คนนั้นชีวิตและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ จำเป็นที่ต้องอาศัยน้ำอยู่ตลอดเวลา ลักษณะบ้านเรือนของราษฎรนั้นจะมีความเรียบง่าย ตัวบ้านพื้นที่ใช้สอยต่างๆ จะมีความสัมพันธ์กับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น ขานหรือระเบียงทางด้านหน้าติดกับน้ำ จะใช้ประโยชน์สำหรับทำกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่อาบน้ำ ชักผ้า เป็นท่าเรือ พบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้าน ใช้ที่โล่งว่างสาธารณะของแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองบางลำพู เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ในบางหลังที่ใช้เป็นร้านค้าขานนี้ก็จะเป็นตัวเชื่อมระหว่างพื้นที่

-ชีวิตและบรรยากาศทางสังคมและวัฒนธรรม

สังคมและวัฒนธรรมในระดับเมืองนั้น โครงสร้างของสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับสมัยของกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในตำแหน่งสูงสุดของสังคม ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดิน คือ “พระเจ้าแผ่นดิน” ท้าวราชอาณาจักร และเป็นเจ้าของราษฎรทุกคน คือ “เจ้าชีวิต” อีกด้วย รองลงมามีบุคคล ๔ ประเภท มี เจ้านาย ขุนนาง ไพร่ และทาส (วิมล พงษ์พิพัฒน์, ๒๕๒๕:๕)

การผูกพันกันทางสังคมนั้น จะมีกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอยู่คือ กลุ่มของชุมชนข้าราชการหรือวังเจ้านายต่างๆ ชนชั้นทางสังคมระหว่าง “นายกับไพร่” ซึ่งในบริเวณวังเจ้านายในสมัยนี้จะมี ไพร่อยู่ในสังกัดให้แรงงาน ส่วยแก่ นาย และเป็นฐานอำนาจของนาย ส่วนทาสก็รับใช้ ทำไร่นา หรืองานอื่นๆ ส่วนเจ้านายมีหน้าที่ปกครอง และบังคับบัญชา ช่วยเหลือให้ความอุปถัมภ์ไพร่ในความดูแลของตน อีกกลุ่มหนึ่งคือ วัดกับชุมชนจะมีความสัมพันธ์กันอย่างมากในสมัยนี้ วัดเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของผู้คนทั้งในละแวกบ้าน และระดับย่าน ผู้คนจะศรัทธาและการร่วมแรงร่วมใจกันทำนุบำรุงศาสนา

การพบปะร่วมกลุ่มของผู้คนทางสังคมและวัฒนธรรมส่วนใหญ่นั้น จะเกิดขึ้นอยู่ในสถานที่ใหญ่ๆ ๒ ที่ คือ บริเวณแรกที่แม่น้ำและลำคลอง จะเป็นในลักษณะของงานสำคัญ ประเพณีทางน้ำ ได้แก่ พระราชพิธีเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค การแข่งเรือ ลอยกระทง เล่นเพลงเรือ ฯลฯ บริเวณที่สองสถานที่จะอยู่ที่บริเวณวัด งานบุญประเพณีเทศกาลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ประเพณีการสงฆ์น้ำพระ รดน้ำดำหัว วันสงกรานต์ ฯลฯ ผู้คนกับวัดจึงมีความสัมพันธ์กันมาก นอกจากการรวมกลุ่มกันทำงานบุญประเพณีแล้ว วัดที่ตั้งอยู่ศูนย์กลางของชุมชน ยังมีพื้นที่สาธารณะหรือที่เปิดโล่ง ไว้สำหรับชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากพื้นที่ของวัดนั้น จะมีบริเวณที่ใหญ่ บรรยากาศสาธารณะจึงเกิดที่บริเวณวัด

- ชีวิตและบรรยากาศทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจในระดับเมืองของรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ก่อนสนธิสัญญาเบาริงั้น (วิมล พงษ์พิพัฒน์, ๒๕๒๕:๘) มีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเอง ประชากรส่วนใหญ่จะมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักพืชผลที่สำคัญคือ ข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักของคนไทย การกสิกรรมในครอบครัวมี ฝ้าย ยาสูบ อ้อยผัก ผลไม้ มีการตัดถกรวม และอุตสาหกรรมพื้นบ้านแบบเก่าที่ทำด้วยมือ เช่น ทอผ้า เครื่องปั้นดินเผา ทำน้ำตาล กระจับปี่ อัญมณี เป็นต้น เมื่อได้ผลิตผลก็นำมาแลกเปลี่ยนกัน

การค้าขายแลกเปลี่ยนกันที่บริเวณย่านบางลำพูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ นอกจากการทำนา และการทำสวนผลไม้แล้ว ผู้คนซึ่งอยู่ใกล้ลำน้ำท่า ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งสัตว์น้ำ ยังได้อาศัยทำมาค้าขาย และเลี้ยงตัวเอง บริเวณทางสัญจรทางน้ำ ริมน้ำเจ้าพระยา ปากคลองบางลำพู และในคลองบางลำพู วิธีชีวิตของผู้คนกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นกับระบบทางเศรษฐกิจ การค้า การขาย การคมนาคมขนส่งนั้น มีการบันทึกถึง บรรยากาศสาธารณะด้านการค้าทางน้ำ ในหนังสือ “เล่าเรื่องกรุงสยาม” ของ มงเซญอร์ ปาลเลกัวซ์ ว่า

“...ราชอาณาจักรสยามน่าจะเป็นประเทศแห่งการค้าโดยธรรมชาติ... ลำคลอง แม่น้ำ เป็นเส้นทางของเรือเป็นอันมากสับสน ซึ่งนำสินค้ามาถ่ายลงในร้านค้า หรือคลังสินค้าในพระนครภายในประเทศ การค้ามักจะดำเนินไปด้วยการแลกเปลี่ยนสินค้ากันเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะ...”

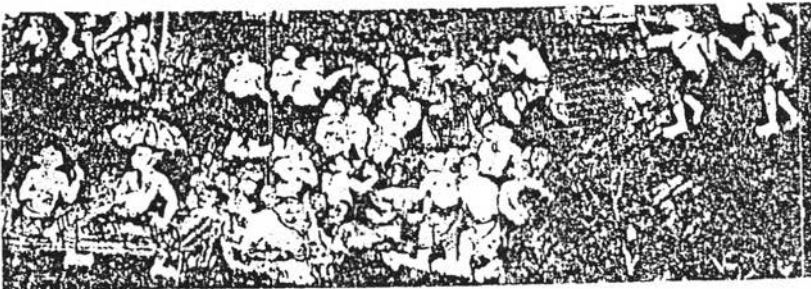
นอกจากนั้นยังมีหลักฐานทางวรรณกรรม ที่มีการบรรยายถึงบรรยากาศของตลาดน้ำ บริเวณจุดเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและปากคลองบางลำพู ตามนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่ กวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

..... แพบระจําจอตรายเขาชายของ
มีแพผ้าสารพัดสีม่วงตอง ทั้งสิ่งของข้าวเหลืองเครื่องสำเภา...”

และ นิราศพระปฐม บรรยายถึงบรรยากาศของตลาดน้ำ ไว้ว่า

“...ดูชาวแพแข่งชิงชนของชาย ที่เรือพายนั้นขึ้นล่องนั้นของสวน
ทั้งเรือทუნเรือทอดจอดเป็นพรวน ตลาดล้วนจําจัดออกอัดแอด
ทั้งสองแฉวแจวไปมิใคร่ตลอด ต้องเลี้ยวลอดหลักลัดฉวัดแฉว
ทั้งจิ้นฝรั่งแขกแปลกแปลกแล พวกชาวแพสารพันจะบรรจง
ชายเครื่องแก้วเครื่องทองของทั้งหลาย ทั้งผ้าลายม่วงแพและระหง
เสื่อกระเปาะขาวม้าผ้าสบบง ที่รูปทรงสำอองเป็นช่างเย็บ...”

จากความสำคัญของเส้นทางสัญจรทางน้ำ ไม่ว่าแม่น้ำ หรือลำคลอง การค้าขาย แลกเปลี่ยนนั้น เป็นเมื่อมีการมารวมตัวกันขึ้นที่บริเวณปากคลองบางลำพูมาประกอบอาชีพค้าขาย ในลักษณะเดียวกัน ก็จะเกิดการรวมตัวกันขึ้นตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน กลายเป็นแหล่งชุมชนขึ้นมานับถือเกี่ยวตองเป็นญาตินิยมนกัน ชีวิตและบรรยากาศในแบบสาธารณะจึงบังเกิดขึ้น

ภาพที่ ๔.๒

แสดงวิถีชีวิตและบรรยากาศของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่ชีวิตในครัวเรือน การพบปะพูดคุยกันในละแวกบ้าน การรวมกลุ่มกันเล่นการพนัน จนถึงบรรยากาศสาธารณะที่บริเวณแม่น้ำ งานประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ จนถึงงานพระราชพิธีทางน้ำ

ที่มา

วารสารสถาปัตยกรรม พ.ศ.๒๕๒๔

- ภาพลักษณ์ของย่านบางลำพู

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหรือช่วงเวลาแห่งการสร้างเมืองนั้น ภาพลักษณ์ของย่านบางลำพู จะพิจารณาได้ดังนี้

๑) ภาพลักษณ์จากการเป็นชุมชนริมน้ำ หมู่บ้านของชาวสวนขนาดเล็กๆ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งพิจารณาได้จากชื่อของย่าน “บางลำพู” คำว่า “บาง” นี้จะใช้เรียกชื่อของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามริมน้ำลำคลอง ที่อาศัยน้ำในสภาพชีวิตประจำวัน ตั้งแต่เรือกสวน ไร่นา ตลาด การสัญจร ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ อาหารการกิน ที่ต้องพึ่งน้ำใช้น้ำทั้งหมด ส่วนคำว่า “ลำพู” มาจาก สภาพภูมิประเทศของพื้นที่ ซึ่งเป็นที่ลุ่มต่ำ มีต้นลำพู (ต้นไม้ป่า) ที่ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น ตามริมน้ำเจ้าพระยาและบริเวณปากคลอง

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของย่านนี้ ส.พลายน้อย เขียนประวัติความเป็นมา และที่มาของชื่อ “บางลำพู” ไว้ว่า (สมปอง ดวงไสว, ๒๕๔๑:๙)

“...บางลำพู เป็นถิ่นที่มีชื่อเสียงมากในปัจจุบัน เพราะเป็นย่านตลาดการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่ง แต่ในสมัยก่อนโน้นเป็นที่เงียบเหงาไม่มีตลาดยังมีป่าเสียมาก ต้นไม้ที่มีมากในสมัยนั้นเข้าใจว่าเป็นต้นลำพู (ชอบขึ้นอยู่ในเลนที่น้ำท่วมถึง มีรากงอกขึ้นเหนือพื้นดิน) จึงได้ชื่อว่าบางลำพู...”

“ย่านบางลำพู” จึงหมายถึง บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและวิถีชีวิตของผู้คนที่ต้องอาศัยและสอดประสานกับแม่น้ำลำคลองอย่างลึกซึ้งและรอบด้าน ทั้งเรือกสวน ไร่นา ตลาด การค้า การคมนาคมขนส่ง ประเพณี ศิลปกรรม อาหารการกิน

๒) ภาพลักษณ์จากการที่เป็นแหล่งผลิตเฉพาะด้าน มีดังนี้

- เป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายสินค้าเฉพาะที่ในคลองบางลำพู ได้แก่ เรือสำปั้น เรือประทุน เรือขนาดเล็ก

- เป็นแหล่งผลิตช่างฝีมือที่มีความชำนาญ ได้แก่ บริเวณชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ชุมชนของชาวไทยมุสลิม มีความชำนาญในการทำเครื่องทอง และเครื่องประดับ มีช่างฝีมือทั้งช่างแกะและช่างหล่อ

๓) ภาพลักษณ์จากการเป็นที่ตั้งของชุมชนข้าราชการ ชุนนาง เสนาบดี ฝ่ายวังหน้า ซึ่งภาพลักษณ์นี้เนื่องจากพื้นที่ย่านบางลำพูนี้ อยู่ทางด้านเหนือของพระบรมมหาราชวัง มีสร้างวังเพื่อเป็นที่พักอาศัยและทำงานหลายวัง จึงเกิดชุมชนข้าราชการขึ้น และกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองย่อย

ภาพที่ ๔.๓ แสดงภาพลักษณะของย่านบางลำพู
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๔.๑.๓ นโยบายของรัฐ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปราบตาทิเชกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ได้โปรดให้ย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีมาอยู่ทางฟากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาตรงข้ามกับราชธานีเดิม ซึ่งเป็นที่ลุ่มมีน้ำท่วมถึง และเป็นหัวแหลมของแม่น้ำเจ้าพระยา ดูได้จากตัวอย่างโคลงนิราศในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

“...อยู่ชยาสลัมแล้ว	ลอยสวรรค์ ลงฤ
สิงทาสณ์ปรางค์รัตนंबर	เจ็ดหล้า
บุญเพรงพระทาสวรรค์	ศาสน์รุ่งเรืองแฮ
บังอบายเบิกฟ้า	ฝีกพื้นใจเมือง...”

(คัดจากนิราศนรินทร์)

“...กรุงเทพมหานครนี้	นามรบิล
อมรัตนโกสินทร์	ต่อสร้อย
ย้ายจากฟากแผ่นดิน	ตะวันตก
ผาดผุดดุจตั้งย้อย	หยาดฟ้ามาดิน
เวียงวังตั้งสุรสร้าง	เสกสุษดี
ส่อศุกศักดิ์จักรีดี	เครื่องกล้า
ปราสาทราชสถิต	ฐิรอาสน์
แสงส่องก่องกนกจำ	แจ่มแจ้งเวหน...”

(คัดจาก “นิราศสามกรุง” พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, น.ม.ส.)

จากตัวอย่างโคลงนิราศที่พรรณถึงการเปลี่ยนจากกรุงศรีอยุธยามาเป็นกรุงรัตนโกสินทร์ ลอยลงมาสู่ ณ บริเวณเวียงบางกอกแห่งนี้ เป็นการเชื่อมความยิ่งใหญ่ของสองนครที่เป็นหนึ่งเดียวกัน เปรียบดังกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเมืองของเทพยดา มีพระอินทร์เป็นประมุข มีพระวิษณุเป็นผู้สร้างอย่างบรรจง เปรียบเสมือนเมืองสวรรค์ลอยลงมาจากฟากฟ้าสู่เมืองมนุษย์

นอกจากนั้นมีพระบรมราโชบายที่จะสร้างพระมหานครให้เจริญรุ่งเรืองสวยงามละม้ายคล้ายกรุงศรีอยุธยาราชธานีเดิมโดยเร็วที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้เป็นเกียรติ ปรากฏไปในนานาประเทศว่า ชาดไทยได้รวบรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนา สามารถกอบกู้อิสระคืนมา ด้วยศิลปในการก่อสร้างเป็นสัญลักษณ์ประการหนึ่งที่จะแสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง (มุสตี ทิพทัส และมานพ พงศ์ทัต, ๒๕๒๕:๙)

การปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ จะเป็นการปกครองในลักษณะรวมศูนย์ (Centralization) คืออำนาจการตัดสินใจต่าง ๆ จะอยู่ที่ประมุขของประเทศ ศูนย์การปกครองหลักจะอยู่ที่พระบรมมหาราชวังหรือวังหลวง ส่วนศูนย์การปกครองรองอยู่ที่พระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้า และจะมีพระราชวังของพระโอรสกระจายอยู่รอบๆ นั่นคือ พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นผู้สั่งการแล้วกระจายต่อไปยังขุนนางระดับต่างๆ การกระจายอำนาจการปกครองนี้ จะเห็นได้ว่า เป็นการกระจายต่อจากวังหน้าซึ่งตั้งอยู่ทางด้านเหนือของพระบรมมหาราชวัง และกระจายต่อมายังวังที่ตั้งอยู่ในย่านบางลำพู ซึ่งตั้งอยู่นอกเขตคลองคูเมืองเดิม ซึ่งเป็นบริเวณหนึ่งที่มีตำแหน่งที่ตั้งของวังเจ้านายชั้นต่าง ๆ ปกครองอยู่

ส่วนหน้าที่ของวังที่ตั้งอยู่บริเวณย่านบางลำพู มีหน้าที่ในการรักษาพระนคร ที่มีป้อมพระสุเมรุ กำแพงเมือง และแนวคลองบางลำพูเป็นด่านในการป้องกันเมือง

๔.๒ ย่านบางลำพูในสมัยรัชชูปถิพลตตะวันตกมุ่งสู่ความทันสมัย (รัชกาลที่ ๔ /พ.ศ. ๒๓๙๔-รัชกาลที่ ๖ /พ.ศ. ๒๔๖๘)

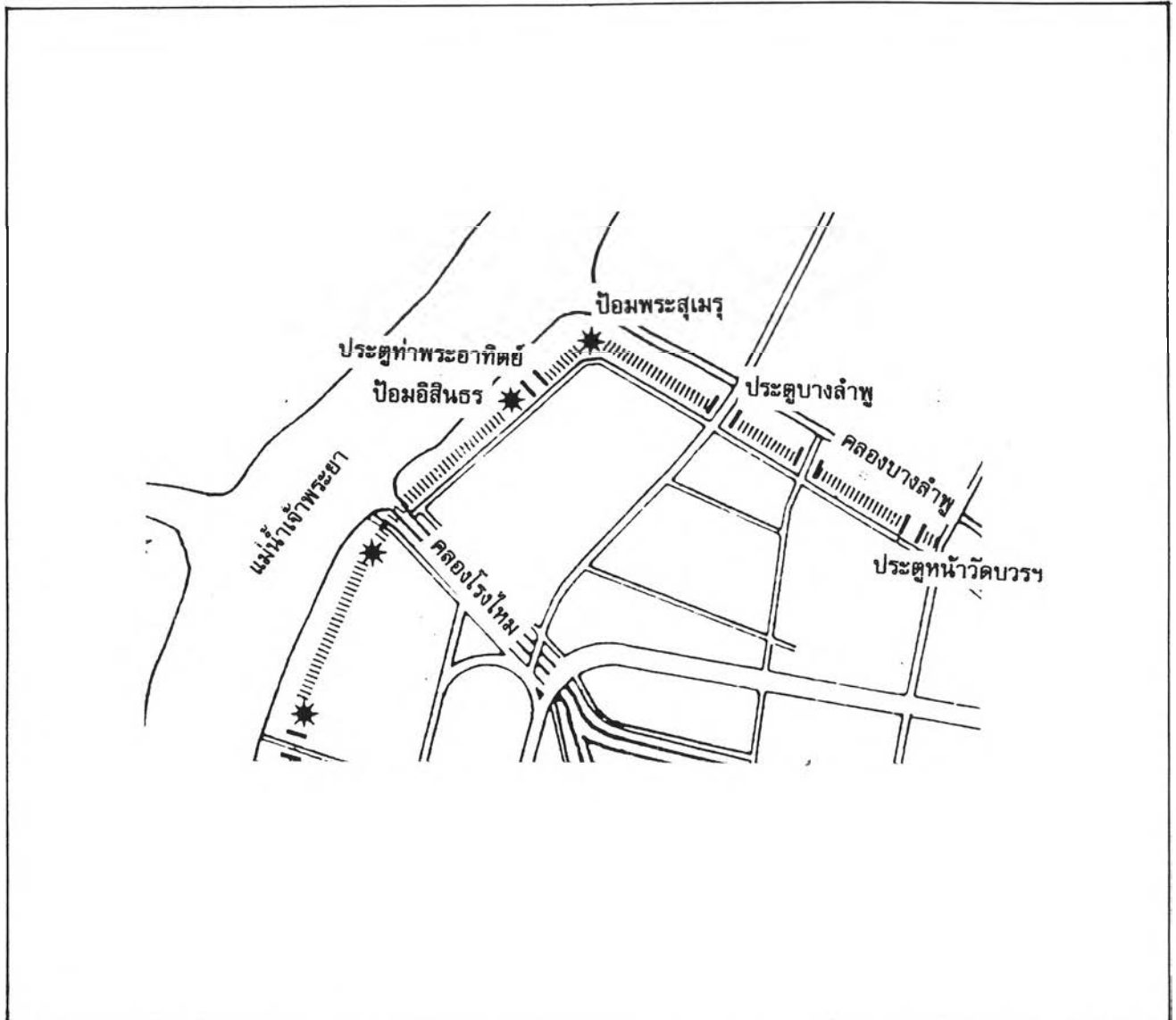
๔.๒.๑ สภาพทางกายภาพ

โครงสร้างทางกายภาพเมืองในสมัยนี้ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากการรับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก สภาพทางกายภาพของย่านบางลำพูในยุคปรับปรุงประเทศ มีรายละเอียดดังนี้

๑) โครงสร้างเมือง

-กำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการ ในสมัยนี้ตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมากรุงรัตนโกสินทร์เริ่มเข้าสู่ความเจริญด้วยเทคโนโลยีจากตะวันตก เมืองเติบโตจึงเริ่มมีการขยายเมืองและเพิ่มเส้นทางสัญจรทางน้ำ โดยการขุดคลองเส้นใหม่ขึ้น คือ คลองผดุงกรุงเกษมเป็นโค้งขนานกับคลองรอบกรุง และขยายและเพิ่มถนนมากขึ้น กำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการเริ่มเป็นสิ่งไม่จำเป็น กีดขวางความต่อเนื่องของพื้นที่จึงมีการรื้อกำแพง ประตูและป้อมลงในบางจุดของกรุงรัตนโกสินทร์ ในย่านบางลำพูกำแพงพระนครและประตูเมืองยังไม่มี การรื้อ ส่วนป้อมปราการนั้นถูกรื้อลงในสมัยรัชกาลที่ ๖ จำนวน ๑ ป้อมคือ ป้อมยุคนธร คงเหลืออยู่เพียง ๓ ป้อม (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔ : ๑๓๐-๑๓๒)

การขยายเขตชุมชนเมืองออกไปจากเขตพระนครในสมัย โดยการสร้างพระราชวังดุสิต และวังเป็นแกนนำ เพื่อให้ชุมชนขยายตัวไปทางทิศเหนือ และมีการสร้างถนนสามเสนเชื่อมพื้นที่ ประตูเมืองซึ่งเป็นทางเข้า-ออก จุดต่อเชื่อมพื้นที่ที่มีความสำคัญยิ่งขึ้น เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่

แผนที่ ๔.

แสดงตำแหน่งที่ตั้งโครงสร้างเมือง

(กำแพงเมือง ประตูเมือง ป้อมปราการ)

ย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทัศนียภาพสวนกุหลาบ

สัญลักษณ์

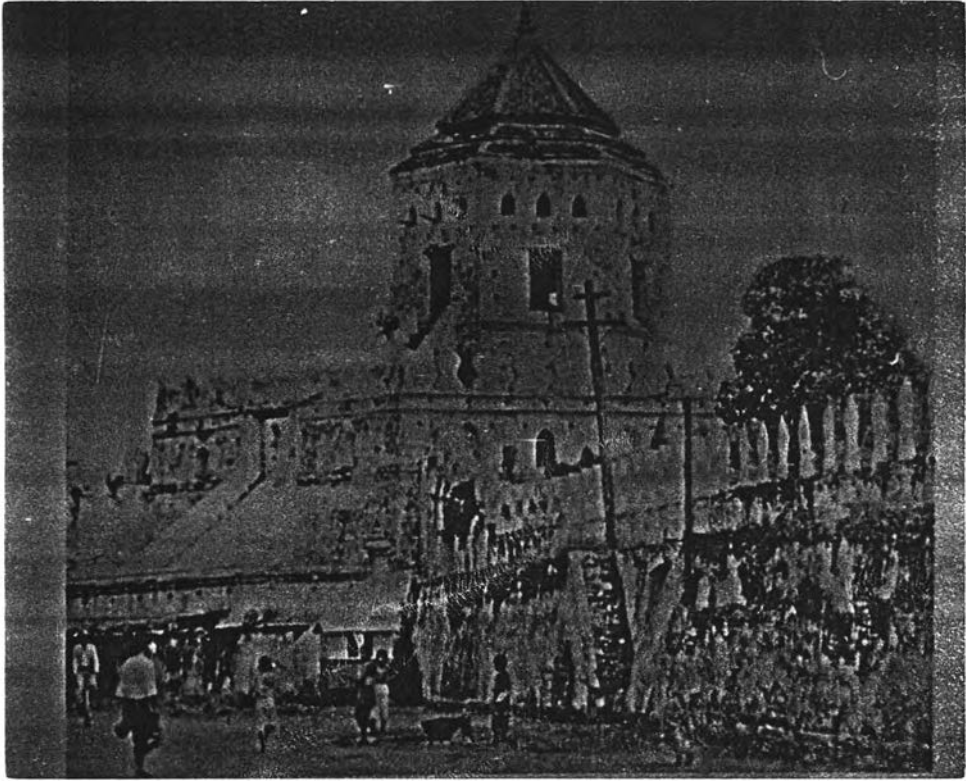
ทึ่ กำแพงเมือง

* ป้อมปราการ

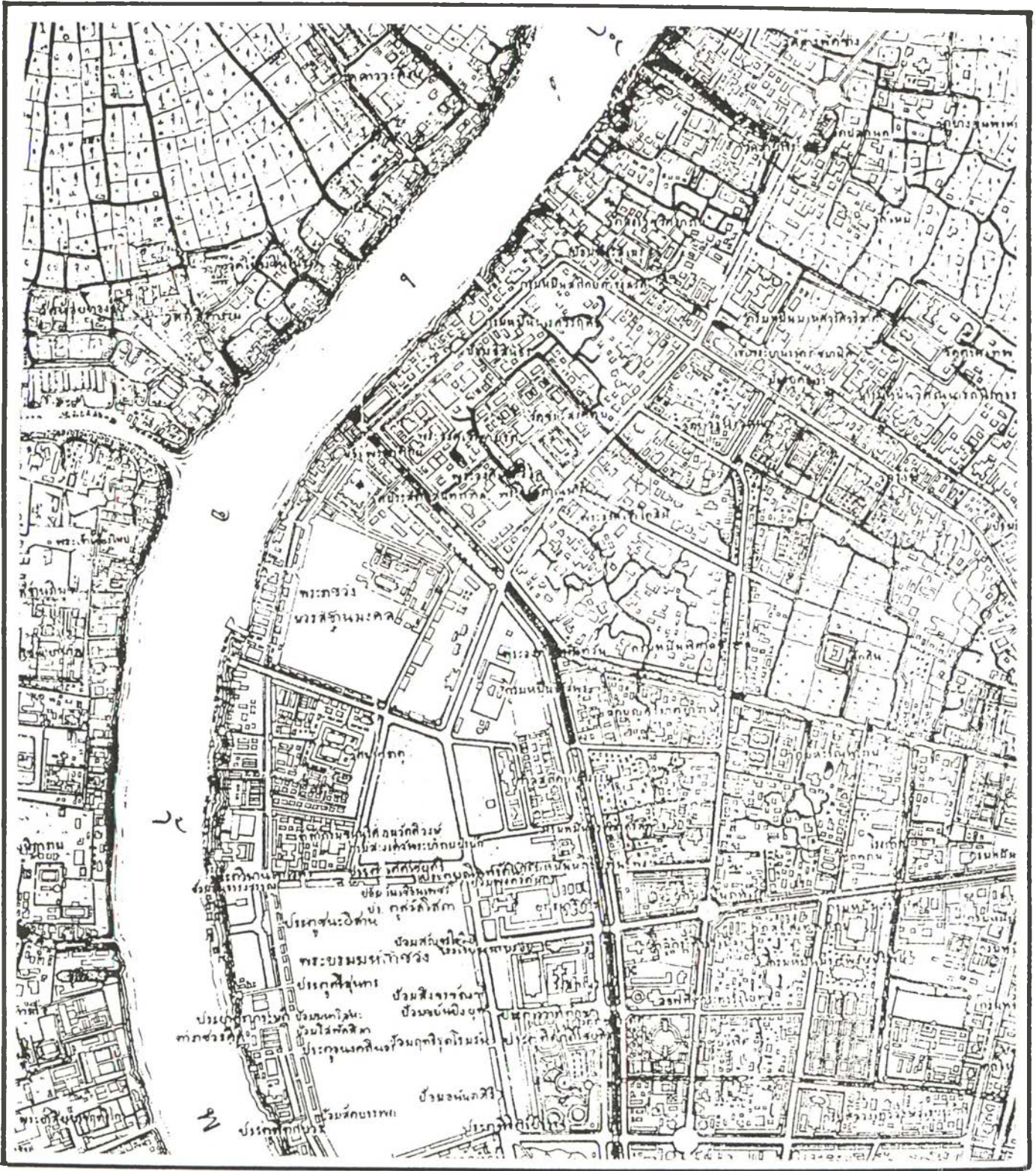
||| ประตูเมือง

ที่มา

องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๑๓๔

ภาพที่ ๔.๔ แสดง โครงสร้างเมือง ป้อมพระสุเมรุ กำแพงเมือง
 ภาพถ่ายสมัยรัชกาลที่ ๕
 ที่มา กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

แผนที่ ๔.๔ การใช้ที่ดิน พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕)
สมัยรัชกาลที่ ๕

ต้องมีการสร้างวังขึ้นคอยกำกับทางเข้า-ออก ประตูเมืองที่มีความสำคัญในย่านนี้จะเป็น ประตู บางลำพู ที่มีผู้คนเข้า-ออกมากเพราะ บริเวณนั้นจะมีตลาดยอด(ตลาดบก) อยู่ภายในพื้นที่พระ นคร ส่วนด้านนอกที่อยู่ใกล้กันก็จะเป็นตลาดในคลองบางลำพู(ตลาดน้ำ) ซึ่งจะเป็นแหล่งที่มี ผู้คนทำมาหากินมากที่สุด

๒) การใช้ที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง

๒.๑) ที่พักอาศัย

ที่พักอาศัยของย่านบางลำพูในสมัยของการพัฒนาประเทศนี้ ยังแบ่งออกได้ตามสมัย แรกยุคของการสร้างเมือง ดังนี้

๒.๑.๑) ที่พักอาศัยของเจ้านายชั้นต่าง ๆ

สภาพทางกายภาพของวังเจ้านายในสมัยนี้ รูปแบบของวังจะเปลี่ยนไปเนื่องจากอิทธิ พลของศิลปวัฒนธรรมของต่างชาติเข้ามามีบทบาทต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม ในระยะแรกจะมี อิทธิพลของสถาปัตยกรรมแบบจีนผสมกับไทย และสถาปัตยกรรมแบบฝรั่งผสมกับไทย ทำให้ รูปแบบการเป็นเรือนหมู่แบบไทยในสมัยแรกเริ่มเปลี่ยนไป ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เริ่มมีการเปลี่ยน รูปแบบมากขึ้นหลังจากที่พระองค์ท่านทรงเสด็จประพาสยุโรป ทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็น ไปทางตะวันตกมากขึ้น เช่นมีการยกเลิกความคิดการใช้สอยพื้นที่ชั้นล่างที่ถือว่าได้ฤกษ์เป็น อัปมงคล กลับมาใช้ชั้นล่างของบ้านอย่างเต็มที่ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๒๕ : ๕๓๐)

ที่พักอาศัยวังของเจ้านายที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ พื้นที่ของย่านมีการสร้างวังขึ้นอีก จำนวน ๑๑ วัง โดยเป็นวังที่สร้างขึ้นใหม่จำนวน ๒ วัง คือ วังริมคลองบางลำพู วังที่ ๒ และ วังริมคลอง บางลำพู วังที่ ๓ ตั้งอยู่ริมคลองบางลำพูหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ส่วนอีก ๙ วัง เป็นวังที่มีมาตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ ซึ่งมีการแบ่งเขตวังขึ้นใหม่แล้วสร้างตำหนักใหม่ รายละเอียดมี ดังนี้

-วังริมคลองบางลำพู วังที่๒,๓ จำนวน ๒ วัง ตั้งอยู่ที่ริมคลองบางลำพู นอกกำแพง เมือง ใกล้สะพานนรรัตน์

-วังริมแม่น้ำ เลียบถนนพระอาทิตย์ วังที่ ๑, ๒, ๓, ๔ จำนวน ๔ วัง ตั้งอยู่ที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ใต้ท่าช้างวังหน้าจนถึงป้อมพระสุเมรุ ตั้งอยู่นอกกำแพงเมือง หันหน้าวังลงออกทางแม่น้ำเจ้าพระยา หลังวังชิดกำแพงเมือง มีการติดต่อกับภายในเมืองโดยประตูของ กุด หรือเจาะกำแพงเมืองบางแห่ง

-วังกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ตั้งอยู่ที่ริมคลองคูเมืองเดิม ภายในกำแพงพระนคร มีเขตวังตั้งแต่ถนนพระอาทิตย์มาจนต่อเขตวังเจ้าฟ้าอิศราพงศ์

-วังหน้าวัดชนะสงคราม ตั้งอยู่ริมถนนจักรพงษ์ ตรงข้ามวัดชนะสงคราม

-วังริมถนนหลังวัดชนะสงคราม จำนวน ๒ วัง ตั้งอยู่ริมถนนหลังวัดชนะสงคราม (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี , ๒๕๒๕ : ๓๕๒-๓๖๓)

ในสมัยของรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา มีการติดต่อกับชาวตะวันตกมากขึ้น เมืองเริ่มมีการพัฒนาทั้งการขยายตัวและสร้างสาธารณูปโภคมากขึ้น การสร้างวังขึ้นใหม่ในสมัยนี้ วังก็จะสร้างเกาะกลุ่มกับวังที่มีมาตั้งแต่สมัยแรก และจะมีการสร้างวังในลักษณะเป็นกลุ่มของวังขยายออกภายนอกกำแพงเมือง ได้แก่ วังริมคลองบางลำพู ซึ่งก็ยังคงอยู่ใกล้กับแม่น้ำ ลำคลอง เพื่อที่จะให้ชุมชนมีการขยายตัวออกไปจากเขตพระนคร การสร้างวังขึ้นเพื่อเป็นการขยายตัวของชุมชนนั้น ได้สร้างเพียงแค่นี้ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เท่านั้น ในรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา ในย่านนี้ไม่มีการสร้างวังขึ้นอีก แต่การสร้างวังจะไปเกิดอยู่ด้านนอกชานเมือง สำหรับวังที่มีบทบาทเป็นศูนย์กลางและแกนนำในการขยายตัวชุมชนนั้นได้หมดไปในสมัยของรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ที่พักอาศัยของเจ้านายชั้นต่าง ๆ (วัง)

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของวัง เนื่องมาจากมีการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์เจ้าของและวัตถุประสงค์การใช้งาน ในช่วงแรกเนื่องจากการปรับปรุงประเทศแบบใหม่เพื่อให้ทันต่อสถานการณ์โลก จึงต้องมีการปรับปรุงระบบการปกครอง ซึ่งจะต้องมีหน่วยงานราชการใหม่เกิดขึ้น อีกทั้งระบบเดิมที่ใช้วังเป็นทั้งบ้านและที่ทำงานนั้นก็ถูกเปลี่ยนแปลงไป วังในหลายวังนั้น มีการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสถานที่ราชการ ซึ่งการสร้างสถานที่ราชการใหม่นั้นมีทั้งที่พระมหากษัตริย์พระราชทานที่ดินของหลวงให้หน่วยงานราชการ หรือ ซื้อวังเพื่อเปลี่ยนให้เป็นสถานที่ราชการ ได้แก่

-โรงเรียนปณิธิธิการ ตั้งอยู่ที่ถนนเจ้าฟ้า บริเวณคลองโรงไหมด้านเหนือ(คลองคูเมือง) เดิมเป็นวังสะพานเสี้ยว ของเจ้านายหลายพระองค์ สมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ซื้อวังเพื่อ

สร้างโรงพยาบาลนิติธิการซึ่งแล้วเสร็จ และเริ่มเดินเครื่องจักรใน พ.ศ.๒๔๔๕ ใช้ผลิตเหรียญ
 กษาปณ์เรื่อยมาจนเครื่องจักรเสื่อมคุณภาพ จึงย้ายไปที่ทำการใหม่ถนนปฏิพัทธ์

-โรงพยาบาลทหาร ตั้งอยู่ที่ถนนเจ้าฟ้า เดิมเป็นกลุ่มวังบริเวณเดียวกับโรงพยาบาล
 นิติธิการ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการรื้อวังเพื่อสร้างโรงทหาร ส่วนหนึ่งสร้างเป็นโรงพยาบาล
 ทหาร (หน่วยเสนารักษ์)

-กรมตำรวจ ตั้งอยู่ที่ถนนพระอาทิตย์ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศใต้ของป้อมพระ
 สุเมรุ เดิมเป็นบริเวณของวังริมแม่น้ำ เลียบถนนพระอาทิตย์ และบ้านของข้าราชการฝ่ายวังหน้า
 ต่อมากรมพระราชวังบวรฯ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างวังพระราชทานกรมหมื่นสวัสดียัง
 สวัสดิ์ ซึ่งประทับอยู่ตลอดพระชนมายุ รัฐบาลจึงซื้อสร้างที่ว่าการกรมตำรวจ

นอกจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเป็นสถานที่ราชการแล้ว การใช้ที่ดินของวังยังมี
 การเปลี่ยนแปลงเนื่องจาก

-การหมดสภาพของวัง ได้แก่ วังริมป้อมพระสุเมรุ หลังจากที่เจ้าฟ้ากรมหลวงจักร
 เจษฎา สิ้นพระชนม์และไม่มีเจ้านายพระองค์อื่นมาประทับต่อ ก็สิ้นสุดการเป็นวัง

-การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เป็นที่อยู่อาศัยของเอกชน ได้แก่ วังหลังวัดชนะสงคราม

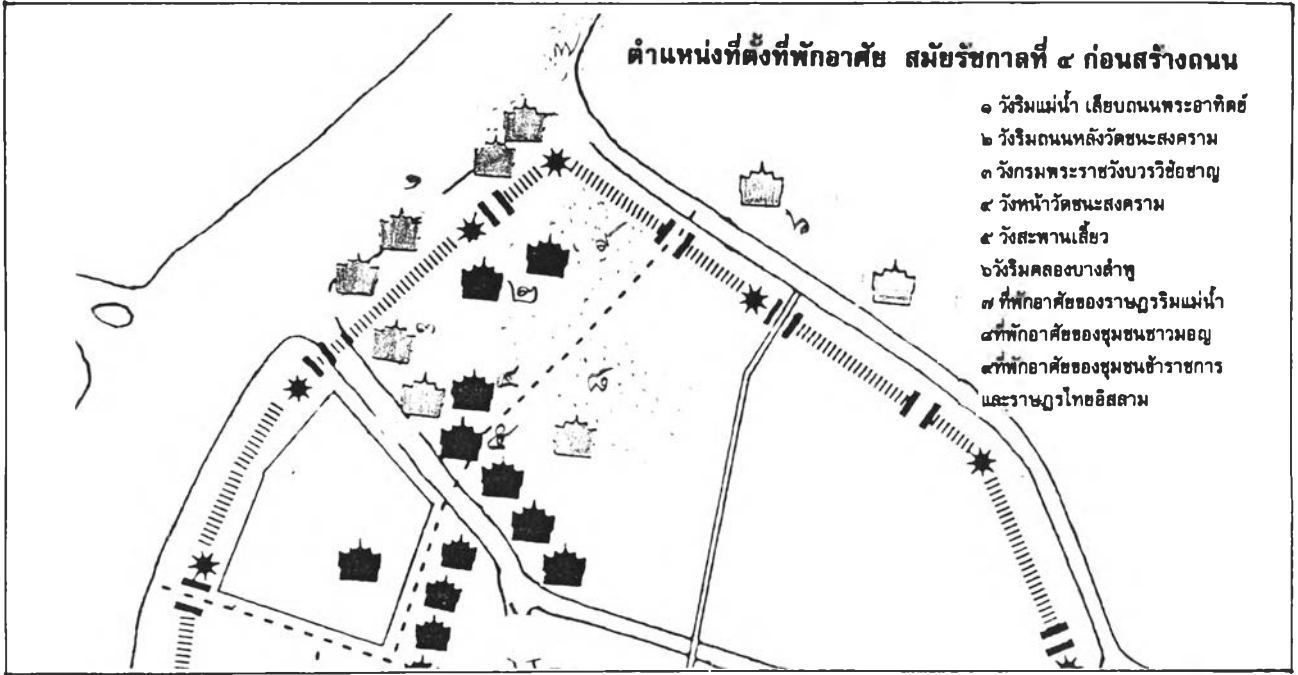
-การเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการสร้างถนนจักรพงษ์ ได้แก่ วังสะพานเสี้ยวบางวัง

๒.๑.๒) ที่พักอาศัยและชุมชนของราษฎรทั่วไป

ในสมัยนี้ตำแหน่งที่ตั้งที่พักอาศัยของราษฎรทั่วไปตั้งแต่สมัยสร้างเมืองในย่านบางลำพู
 ยังคงอยู่ในตำแหน่งเดิม แต่ชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น ทางบริเวณด้านนอกกำแพงพระนครที่
 เคยเป็นป่าเตี้ยละเมาะมีทุ่งหญ้าแทรกอยู่บ้างเป็นตอนๆ มีราษฎรมาห้กร้างถางที่ปลูกเคหสถาน
 อยู่กันเป็นหย่อมๆ รอบกำแพงพระนคร กลุ่มของที่พักอาศัยแยกออกได้ดังนี้

- บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา และริมคลองบางลำพู กลุ่มของราษฎรที่เคยอาศัย
 มาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงอยู่ต่อเนื่องมา แต่เริ่มมีการขยายตัวของกลุ่มเรือนแพ
 และมีความหนาแน่นมากขึ้น การที่บริเวณนี้ยังเป็นย่านที่พักอาศัยอยู่ก็เนื่องจากการคมนาคม
 หลักยังใช้เส้นทางน้ำอยู่แม้ว่าจะมีเส้นทางสัญจรทางบกแล้ว การอยู่อาศัยเรือนแพนอกจาก
 ราษฎรทั่วๆ ไปแล้ว ยังมีเจ้านาย และชาวต่างชาติบางคนก็ยังใช้แพเป็นที่อยู่อาศัย ดังที่ คาร์ล
 บ็อค (Carl Bock) นักธรณีวิทยาชาวเยอรมัน เดินทางเข้ามาสำรวจทางภูมิศาสตร์ เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๒๔ ได้เขียนเล่าถึงสภาพริมแม่น้ำเจ้าพระยาและเรือนแพไว้ว่า (มุสตี ทิพทัส และมานพ พงศ์
 ทิต, ๒๕๒๕:๑๑๘)

ตำแหน่งที่ตั้งที่พิทกาศัย สมัยรัชกาลที่ ๔ ก่อนสร้างถนน

ตำแหน่งที่ตั้งที่พิทกาศัย สมัยรัชกาลที่ ๕-๖ หลังสร้างถนน

แผนที่ ๔.๑๐

แสดงตำแหน่งที่ตั้งที่พิทกาศัย

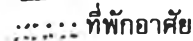
เจ้านายชั้นต่าง ๆ และชุมชนราชฎารทั่วไป

ย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่ ๕-๖

สัญลักษณ์

วัง

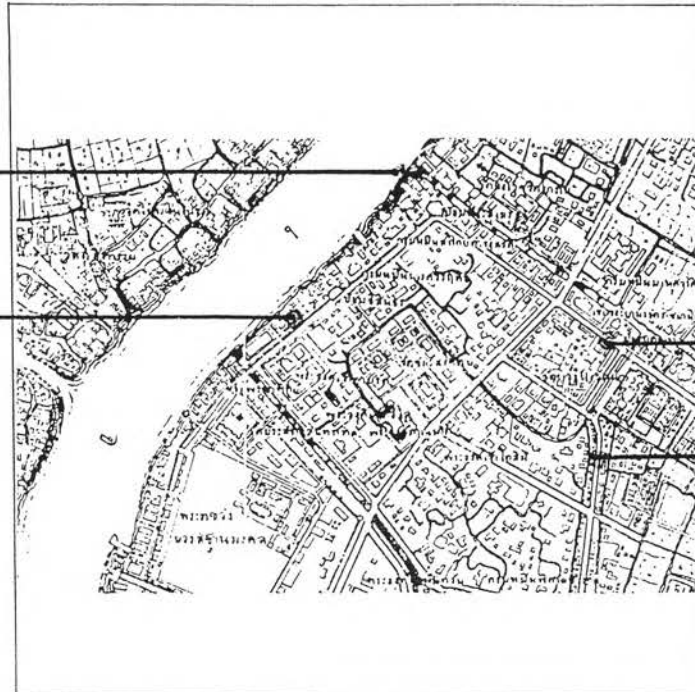
ที่พิทกาศัย

ที่มา

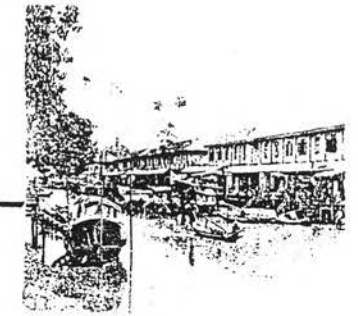
องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๑๔๕ และ ๑๖๑

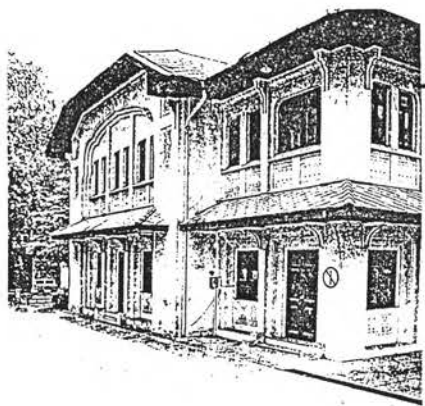
บ้าน - เรือนแพ ริมห่าน้ำ

แผนที่ ๔.๑๑
แสดงสิ่งปลูกสร้าง ประเภทที่พักอาศัย
ย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่หกมั่งคั่งที่สุดความทันสมัย

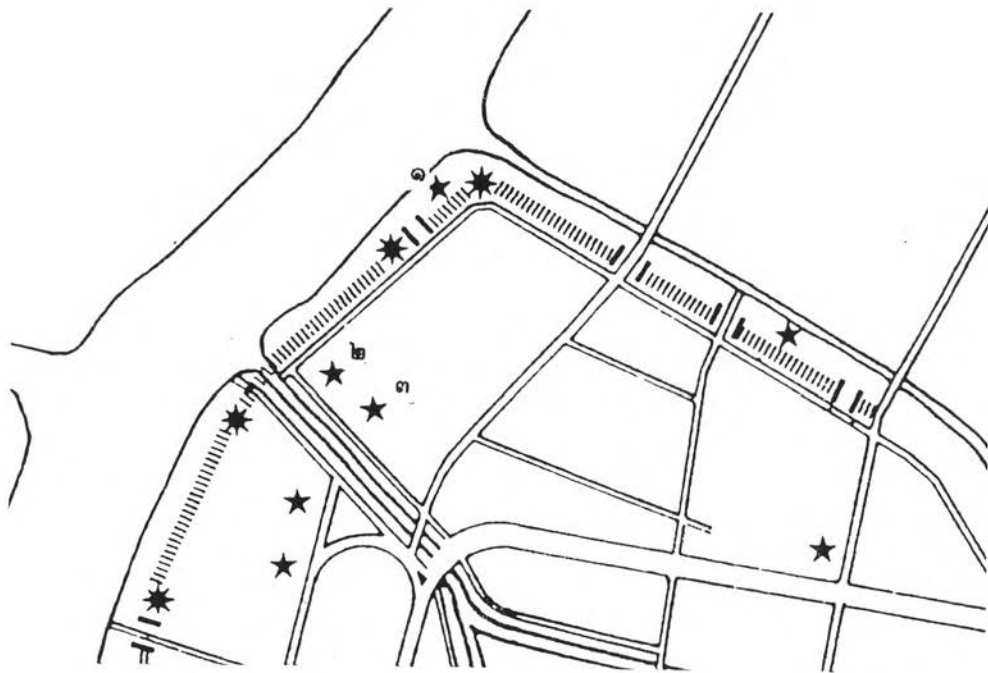

ตึกแถว ๒ ชั้น ริมหคลองบางลำพู
และ ริมหถนนเฟื่องนคร(ถนนธานี)

วัง - บริเวณริมหถนนพระอาทิตย์

แผนที่ ๔.๑๒

แสดงตำแหน่งที่ตั้งสถานที่ราชการ

ย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่ ๖

สัญลักษณ์

สถานที่ราชการ

๑ กรมตำรวจภูธร

๒ โรงพยาบาลทหาร

๓ โรงเรียนปณิธิธิการ

ที่มา

องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๑๔๓

“...ผู้คนสัญจรไปมาต้องใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมโดยใช้เรือเป็นพาหนะไปไหนมาไหน ด้วยเหตุนี้ชาวยุโรปและชาวไทยที่มีฐานะดีจึงมักตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ เพื่อหลีกเลี่ยงกลิ่นไอต่างๆ และสภาพไม่ดีของถนนสายในตัวเมือง บ้านริมแม่น้ำจึงมีผู้ต้องการกันมาก และราคาเช่าก็แพง...”

-บริเวณรอบๆ วัดชนะสงคราม ยังเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาวต่างชาติ คือ ชุมชนชาวมอญ และชุมชนชาวแขกตานี เหมือนในสมัยก่อน และมีชาวไทยตั้งถิ่นฐานรวมอยู่ด้วย ซึ่งมีหลักฐานทางวรรณกรรมได้กล่าวถึงที่พักอาศัยของชุมชนแขกในบริเวณนี้ จากนิราศชมพระราชวังสวนดุสิต แต่งราว พ.ศ. ๒๔๔๑-๒๔๕๓ ไว้ว่า (ณรงค์ เขียนทองกุล, ๒๕๔๑:๑๕)

“...ครั้นมาถึงซึ่งตำบลถนนขวาง	ถิ่นที่ทางกว้างโศรโศฐาน
มีโรงแถวแนวมรรคาฝากระดาน	สูงตระหง่านสองชั้นเป็นหลักันไป
ตำบลนี้ดีเหลือเมื่อแต่แรก	พรรคพวกแขกปลูกเคหาอยู่อาศัย
ประเดี๋ยวนี้มีแปลกทั้งแขกไทย	ตั้งโตใหญ่เคหาฝากระดาน...”

-บริเวณริมกำแพงเมือง ด้านในแนวคลองบางลำพู มีราษฎรส่วนมากเป็นพวกไพร่หลวงและไพร่สม อาศัยอยู่โดยการปลูกเพิงหมาแหงนมุ่งจากอยู่เป็นระยะ ๆ ใช้กำแพงเมืองเป็นผนังด้านด้านหลัง อีกสามด้านกันด้วยฝาขัดแตะ ฝากระแซงอ่อน หรือตับจาก มีการเปิดด้านหน้าชายของบังกาตามฤดูกาล (มุสดี ทิพทัส และมานพ พงศ์ทัต, ๒๕๒๕:๗๘)

-ตึกแถวบริเวณถนนตัดใหม่ ในสมัยนี้รูปแบบของที่อยู่อาศัยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป จากบ้านที่มีที่ว่างห้อมล้อม ได้มีการสร้างตึกแถวชั้นใหม่ ทั้งชั้นเดียวและสองชั้น ตามแบบอย่างประเทศสิงคโปร์ โดยสร้างตามแนวสัญจรทางบก ตึกแถวแรกของย่านนี้เป็นตึกแถวในสมัยรัชกาลที่ ๔ สร้างขึ้นที่ถนนเฟื่องนคร (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นถนนตะนาว) เป็นตึกแถวชั้นเดียวสร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายเป็นสมบัติของวัดบวรนิเวศวิหาร (นางน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔:๔๒๐) และต่อมาก็มีการสร้างตึกแถวเพิ่มขึ้นต่อจากตึกแถวเดิม และที่บริเวณริมถนนสิบสามห้าง ถนนจักรพงษ์ ถนนพระสุเมรุ และบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ ถนนข้าวสาร ตึกแถวบริเวณนี้จะเป็นตึกแถวสองชั้น การใช้พื้นที่นั้น บางหลังจะใช้เป็นที่อยู่อาศัย บางหลังชั้นล่างจะมีการขายของ ส่วนชั้นบนใช้พักอาศัย

๒.๒) ตลาด

การพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ให้ทันสมัยขึ้นโดยการรับอิทธิพลจากประเทศตะวันตกในสมัยนี้ ส่งผลให้ตลาดและย่านการค้าในย่านบางลำพูมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น โดยเฉพาะ

ตลาดบนบก ส่วนตลาดที่ค้าขายทางน้ำยังมีความสำคัญอยู่เหมือนในสมัยแรก การค้าขายของตลาดน้ำยังอยู่ในบริเวณเดิมเหมือนสมัยสร้างกรุง มีรายละเอียดดังนี้

-ตลาดน้ำบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาปากคลองบางลำพู และในคลองบางลำพู
บริเวณสะพานนรรัตน์ ยังมีการค้าขาย แลกเปลี่ยน เป็นแหล่งชุมนุมของศูนย์กลางของแหล่งสินค้าอุปโภคและ บริโภค ลักษณะทางกายภาพยังมีเรือเร่ขาย และเรือนแพร้านค้าลอยน้ำ เหมือนในสมัยแรก

-ตลาดนานา และตลาดทุเรียน ตลาดบกที่ยังตั้งอยู่นอกกำแพงเมือง จำหน่ายสินค้าจากช่างฝีมือ และผลไม้จากสวน ลักษณะทางกายภาพ มีการปลูกเพิงค้าขายถาวรขึ้น

-ตลาดบางลำพู มีการเปลี่ยนแปลงหลังจากสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตัดถนนเฟื่องนครมาจนถึงวัดบวรนิเวศฯ มีการสร้างอาคารตึกแถว เกิดร้านค้าตามแนวถนนชั้นประทาย และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ขึ้นที่บริเวณบางลำพูจากถนนสิบสามห้างข้างคลองบางลำพู และกำแพงเมืองไปจนถึงวัดสังเวช หลังจากนั้นตลาดบางลำพูได้มีการสร้างขึ้นใหม่ที่บริเวณเดิมพร้อมทั้งชุมชนรอบๆ อย่างเป็นระเบียบมากกว่าครั้งก่อน แต่ตลาดบางลำพูก็ยังเป็นตลาดขนาดเล็ก ดังที่ปรากฏในบันทึกความทรงจำของ มจ.หญิง สมประสงค์ บริพัตร (พระชายาของกรมหลวงนครสวรรค์ศักดีพินิต) ว่า “เมื่อเสด็จไปประทับที่วังสามเสนต้องเสด็จมาจ่ายตลาดที่บางลำพู หรือมิฉะนั้นก็ที่ตลาดเสาชิงช้า เพราะว่าตลาดบางลำพูเป็นตลาดเล็กมากไม่ค่อยมีสินค้าดีๆ ให้เลือกซื้อมากมายนัก”

ต่อมาตลาดบางลำพูได้มีการปรับปรุงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ (สมัยของรัชกาลที่ ๕) โดยทางการได้ซื้อตลาดบางลำพู และจัดสร้างให้เป็นตลาดใหม่แบบทันสมัยให้ถูกสุขอนามัยและสะอาดมีที่ระบายน้ำเช่นเดียวกับตลาดเสาชิงช้า และ เปลี่ยนชื่อเป็น ตลาดยอด มีทางเข้าออกถนนใหญ่ ๒ ทาง คือ ทางด้านถนนสามเสน และถนนพระสุเมรุ กลายเป็นตลาดใหญ่ตลาดหนึ่งในกำแพงพระนคร ที่มีการจำหน่ายสินค้าประเภทต่างๆ เช่น ดอกไม้ กล้วย ทุปเทียน แป้ง กระแจะ น้ำมันไทย-เครื่องหอม ขนมไทยชนิดต่างๆ ห้างขายทองรูปพรรณ ร้านขายอาหารมุสลิม ร้านขายเครื่องถ้วยชาม ร้านขายเครื่องหนัง ร้านขายผ้า ฯลฯ (เกียรติ จิวะกุล และคณะ, ๒๕๒๕:๑๗)

นอกจากการค้าขายที่ในบริเวณตลาดยอดแล้ว รอบๆตลาดก็มีการสร้างอาคาร(ตึกแถว) ขึ้น เป็นทั้งร้านค้าและที่อยู่อาศัย ขึ้นที่ตามแนวถนนจักรพงษ์ ถนนพระสุเมรุ ถนนสิบสามห้าง และถัดออกไปทางถนนตะนาว

สำหรับตึกแถวที่ถนนสีลมสามห้างนี้ หนังสือ “ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร” ซึ่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์ไว้ ได้ทรงกล่าวถึงว่า

“...ด้านตะวันตกพันคลองคูวัดออกไปมีตึกก่ออิฐถือปูนชั้นล่างขัดและถือปูนชั้นบนแถวหนึ่ง เรียกว่า สีลมสามห้าง คำว่าสีลมสามห้างนั้นได้ยินว่าไม่ได้ หมายถึงจำนวนส่วนแห่งตึกนั้นที่ทำเป็นมุขยื่นออกมา หมายถึงตึกชนิดนี้อันมีในเมืองจีนแห่งใดแห่งหนึ่งมีจำนวนเท่านี้ดังมีรูปในกรอบกระจกติดฝา อันส่งเข้ามาขายตื่นในครั้งนั้น...”

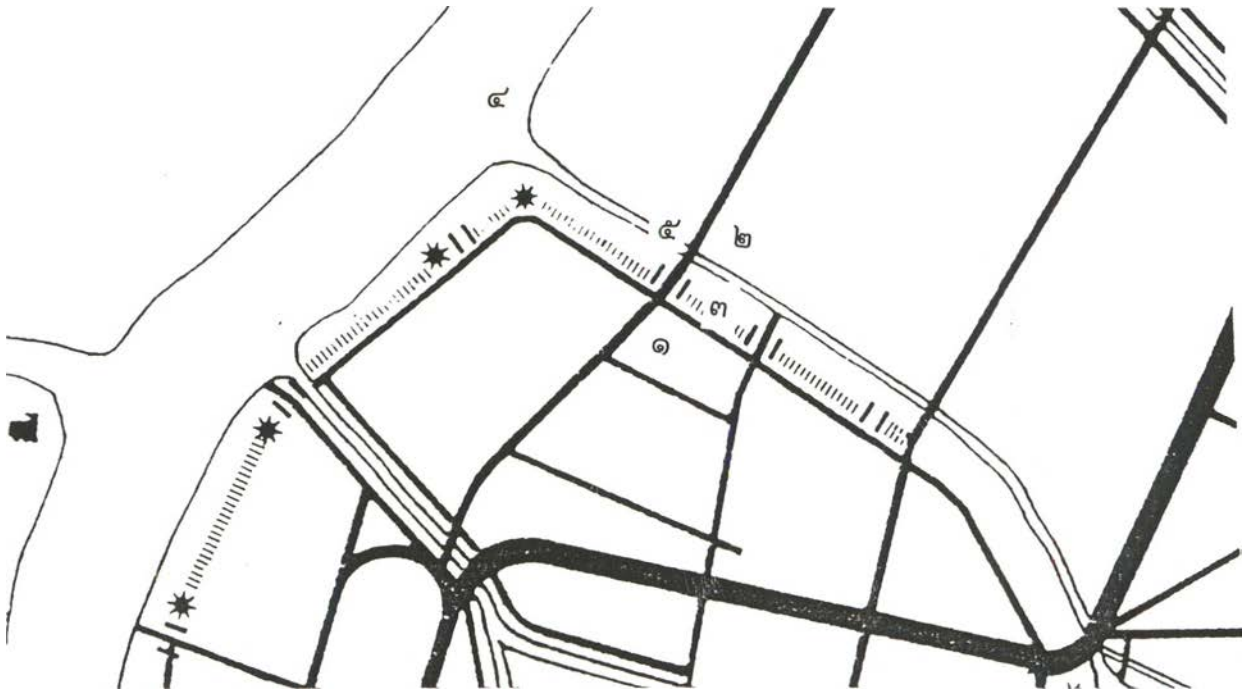
จากพระนิพนธ์ดังกล่าว ได้ความว่าตัวตึกสีลมสามห้างเป็นตึก ๒ ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนขัดและถือปูน เป็นตึกที่สร้างมีมุขยื่นออกมาแบบเดียวกับตึกที่สร้างในเมืองจีนซึ่งเรียกว่าตึกสีลมสามห้าง ไม่ใช่เป็นตึกที่มีสีลมสามห้างหรือสีลมสามห้องตามชื่อแต่อย่างใด

การค้าขายของผู้คนราษฎรทั่วไปในสมัยนี้ยังมีการค้าในแบบปะปรายที่บริเวณริมกำแพงเมืองด้านในพระนครแนวคลองบางลำพู ผู้คนจะอาศัยริมกำแพงพระนครเป็นฝาด้านหลังปลูกหลังคาเพิงหมาแหงนมาจาก ฝายอีก ๓ ด้านเป็นฝาดับจาก ค้าขายเล็กๆน้อยๆ เพื่อยังชีพ เช่น กล้ายแขก ฯลฯ

ในสมัยนี้มีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติมากขึ้น โดยเฉพาะชาวตะวันตก ตลาดการค้าของชาวตะวันตกนั้นมีมานานแล้ว ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ แต่เป็นลักษณะการค้าแบบจร คือนำสินค้าเข้ามาจำหน่ายและซื้อสินค้าพื้นเมืองของไทยกลับไป ชาวตะวันตกได้เข้ามาตั้งร้านค้าแบบถาวร หลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. ๒๓๙๗ กับอังกฤษ เป็นผลให้ไทยต้องยกเลิกการผูกขาด เก็บภาษีได้ร้อยละสาม ต้องอนุญาตให้ต่างชาติตั้งกงสุล และมีศาลกงสุลในกรุงเทพฯ ชาวตะวันตกนั้นจะตั้งร้านค้าอยู่นอกเขตพระนคร ต่อจากย่านของคนจีน คือบริเวณตลาดน้อยไปจนถึงบางรัก

ต่อมาชาวตะวันตกเห็นว่า ลูกค้านั้นได้แก่ บรรดาชนชั้นสูงในระดับเจ้านาย ขุนนางมีรสนิยมเห็นว่า สินค้าที่ซื้อจากพวกฝรั่งเป็นของดีมีคุณภาพ แปลก สวยงาม ไม่เหมือนผู้ใด ถึงแม้ราคาสูงก็ไม่มีปัญหา ชาวตะวันตกจึงมาตั้งร้านค้าขายของที่ในละแวกที่ใกล้เคียงกับย่านบางลำพู ได้แก่

- ห้างแบบคแมนแอนด์โก ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา ริมถนนราชดำเนินกับถนนจักรพงษ์ (เดิมนั้นตั้งอยู่สะพานช้างโรงสี หัวถนนบำรุงเมือง) เจ้าของเป็นชาวอังกฤษ ได้สร้างอาคารใหม่สูง ๓ ชั้น ให้เป็นห้างแบบสรรพสินค้าจำหน่ายสินค้าดีมีราคาแพง และสินค้านำเข้าจากยุโรป เป็นที่นิยมของคนชั้นสูงในไทยมาก ภายในห้างประกอบด้วย ชั้นล่างจะขายของหนักๆ และเครื่องครัว ตลอดจนของใช้ภายในบ้าน เช่น เฟอร์นิเจอร์ เครื่องประดับบ้าน เครื่อง

ตลาดบก

๑ ตลาดยอด

๒ ตลาดนานา

๓ ตลาดทุเรียน

ตลาดน้ำ

๔ ตลาดน้ำบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา

ปากคลองบางลำพู

๕ ตลาดน้ำบริเวณในคลองบางลำพู

แผนที่ ๔.๑๓

แสดงตำแหน่งที่ตั้ง ตลาด

ย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่ ๖

สัญลักษณ์

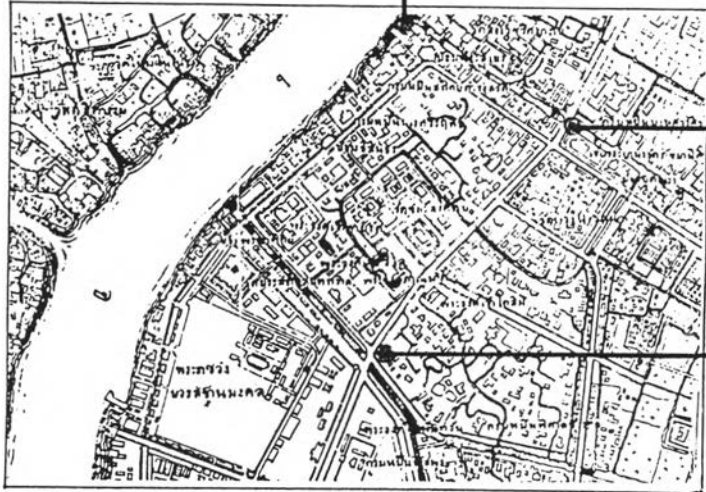
ตลาด

ที่มา

องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๑๔๓

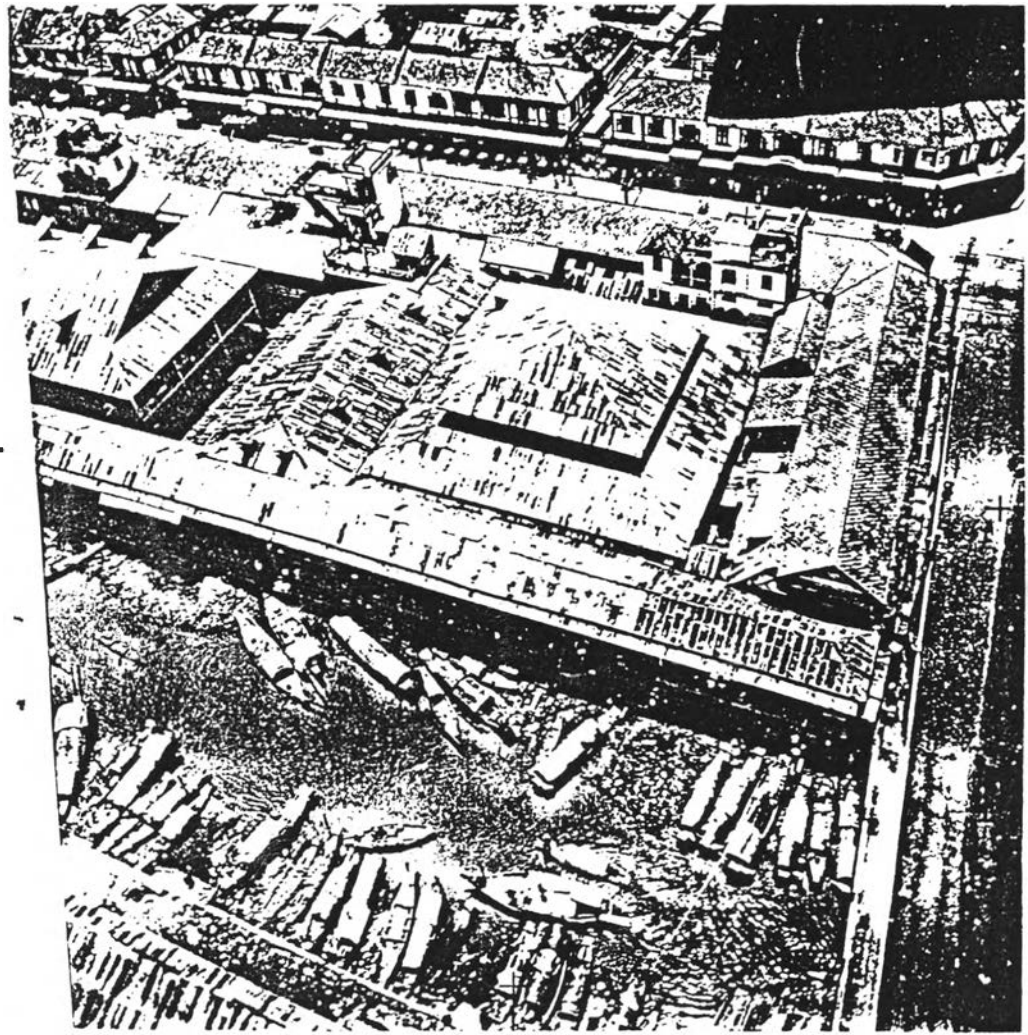
ตลาดน้ำ ตามบริเวณแม่น้ำ ลำคลองทั่วๆ ไป
เรือเร่ เรือนแพ

แผนที่ ๔.๑๔
แสดงสิ่งปลูกสร้าง ประเภทตลาด
ย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่ ๖

ห้างสรรพสินค้า - ดึกแถว ๓ ชั้น
ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา
ริมถนนจักรพงษ์-ถนนราชดำเนิน

ตลาดที่ในคลองบางลำพู บริเวณสะพานรัตน
ตลาดน้ำ - เรือเร่
ตลาดบก - ตลาดทุเรียนและตลาดยอด
โรงแถวยาว มีหลังคามินใหญ่คลุม
ผนังเปิดโล่ง ทั้ง ๔ ด้าน
และดึกแถว ๒ ชั้น รอบๆ ตลาด
ตั้งอยู่ตามริมถนน

เขียนนาฬิกา ส่วนชั้นที่สองจะขาย เครื่องประดับ เครื่องแต่งกาย ผ้า และ รับผิดชอบเสื้อผ้าทันสมัย ตลอดจนเครื่องแบบยูนิฟอร์มต่างๆทั้งของทหารและพลเรือน ชั้นที่สามจะเป็นที่อยู่อาศัยของเจ้าของห้าง (เทพชู ทับทอง, ๒๕๓๕ : ๔๘)

๒.๓) ศาสนสถาน

ตั้งแต่ในสมัยนี้เป็นต้นมา ในย่านบางลำพูไม่มีการสร้างวัดและมัสยิดขึ้นใหม่อีก แต่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินภายในวัด ได้เกิดสถาบันใหม่ขึ้นมา คือ สถานการศึกษา มีการสร้างโรงเรียนขึ้นในวัด ซึ่งในอดีตกาลวัดจะเป็นศูนย์กลางการศึกษาของผู้คน ในสมัยของรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา จึงได้จัดให้เป็นระบบที่ชัดเจนขึ้น ซึ่งก็ยังใช้พื้นที่บริเวณวัด มีรายละเอียดดังนี้

-วัดชนะสงคราม สร้างโรงเรียนวัดชนะสงคราม ในระดับประถมศึกษา ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของวัด ติดคลองวัดชนะสงครามฝั่งตรอกโรงไหม

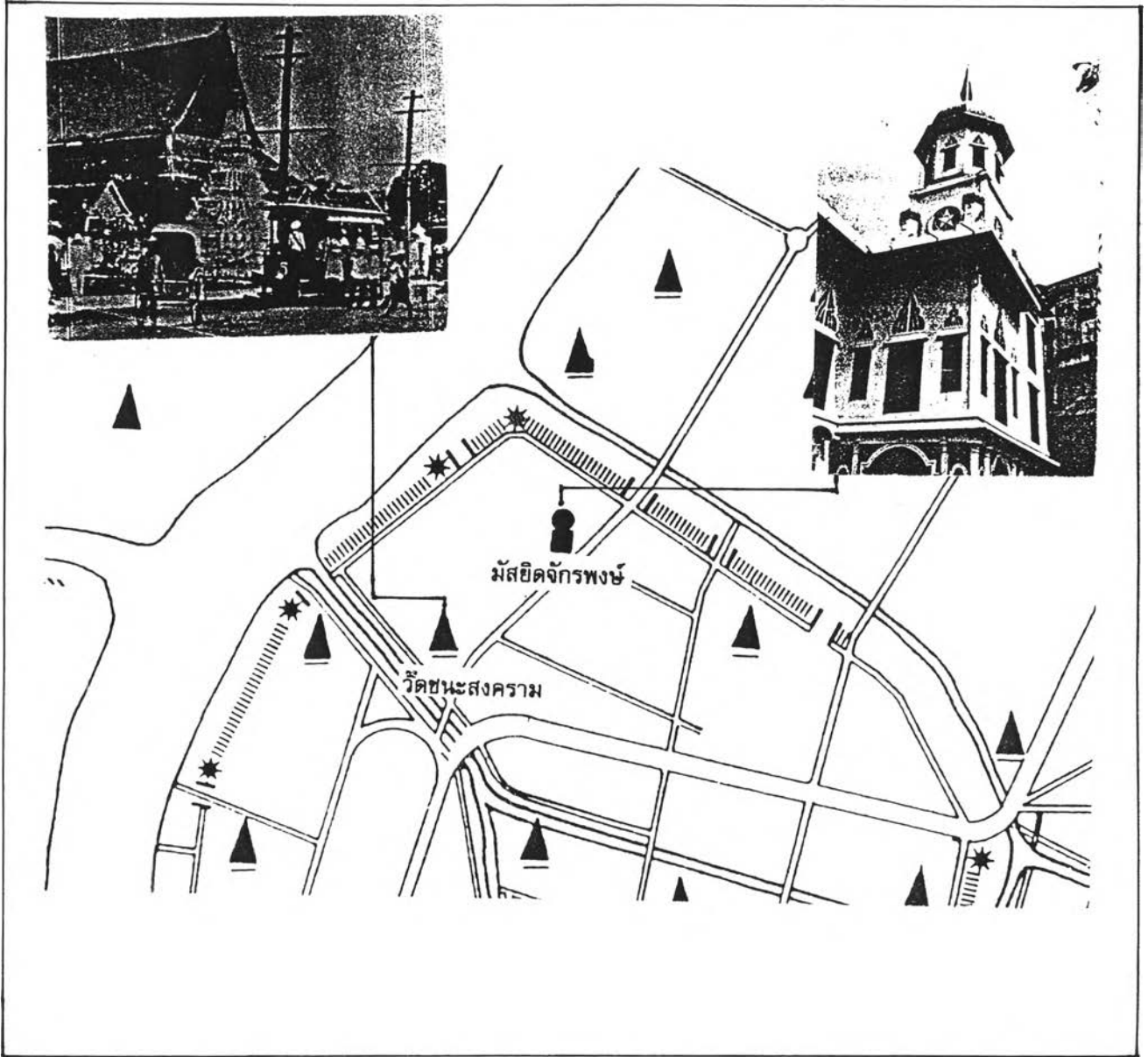
ส่วนในบริเวณใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่บริเวณย่านบางลำพู ได้แก่

-วัดบางลำพู ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ที่วัดบางลำพู และมีการพระราชทานนามใหม่ว่า วัดสังเวชวิถยารามวรวิหาร ต่อมาได้เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ขึ้นที่บริเวณถนนสิบสามห้างลูกลามมายังวัดสังเวชฯ ทำลายสิ่งก่อสร้างลงไปอย่างมาก ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่อีกครั้ง วัดสังเวชวิถยาราม มีการแบ่งที่ดินของวัดเพื่อสร้างโรงเรียนขึ้น ชื่อ โรงเรียนวัดสังเวช ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ ในระดับประถมศึกษา ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของวัด ติดคลองบางลำพู

-วัดบวรนิเวศวิหาร หลังจากที่รัชกาลที่ ๔ ทรงผนวชและเสด็จประทับที่วัดนี้ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ทั่วทั้งพระอารามและสร้างตวัหนักพระราชทาน รวมทั้งได้เชิญพระพุทธรูปชินสีห์จากพิษณุโลกมาประดิษฐาน ในปี พ.ศ.๒๔๓๖ มีการสร้างโรงเรียนมหามงกุฎราชวิทยาลัยขึ้นในวัด เพื่อเป็นสำนักศึกษาของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แล้วจึงสร้างโรงเรียนวัดบวรนิเวศขึ้นตามหลัง

-สุเหร่าจักรพงษ์ ตั้งอยู่กลางชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ มีลักษณะเป็นอาคารไม้ ต่อมาจึงชำรุดลง ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนจึงร่วมใจกันสร้างใหม่จากเรือนไม้เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน แล้วจึงเปลี่ยนชื่อเป็น มัสยิดจักรพงษ์

ในส่วนของมัสยิดจักรพงษ์นั้น การใช้ที่ดินในมัสยิดนั้น นอกจากอาคารที่ใช้ทางพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ยังมีการใช้พื้นที่เป็นโรงเรียนสอนภาษาอารบิก และคัมภีร์อัลกุรอาน

แผนที่ ๔.๑๕

แสดงตำแหน่งที่ตั้งของศาสนสถาน

ย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่ ๖

สัญลักษณ์

วัด

มัสยิด

ที่มา

องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๑๗๑

๒.๔) โครงข่ายการสัญจร

ในสมัยของการรับอิทธิพลตะวันตก มุ่งพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัยนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง โครงข่ายการสัญจรของทั้งระบบเมืองและย่านบางลำพู มีการสร้างทางสัญจรทางบก หรือ ถนนเพิ่มมากขึ้น แต่ผู้คนการใช้ชีวิตส่วนใหญ่ก็ยังคงอาศัยพึ่งพาเส้นทางสัญจรทางน้ำอยู่เหมือนในสมัยเริ่มแรก

๒.๔.๑) เส้นทางสัญจรทางน้ำ

การคมนาคมทางน้ำในสมัยพัฒนาเมืองนี้ยังมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของผู้คนอยู่ เส้นทางสัญจรทางน้ำที่สำคัญของย่านบางลำพู ยังเป็นบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา และคลองบางลำพู (คลองรอบกรุง) ส่วนท่าเรือจุดต่อเชื่อมของทางบกและทางน้ำ มีผู้คนสัญจรไปมาคับคั่ง มีการสร้างขึ้นใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ อีกหนึ่งจุดคือ

-ท่าเรือพระอาทิตย์ ตั้งอยู่ใกล้ปากคลองบางลำพูขึ้นไปทางเหนือ ติดกับองค์การอาหารและเกษตรกรรมของสหประชาชาติ (FAO)

๒.๔.๒) เส้นทางสัญจรทางบก

การสร้างถนน ที่ปรากฏขึ้นครั้งแรกเป็นผลมาจากความพยายามที่จะปรับปรุงพัฒนาประเทศท่ามกลางอิทธิพลบีบบังคับของชาวต่างชาติโดยทางอ้อม เห็นได้จากถนนสองสายแรกที่ตัดขึ้นในสมัยนี้ คือ ถนนตรง และถนนเจริญกรุง ซึ่งเริ่มขึ้นโดยชาวต่างชาติเป็นผู้ขอให้ตัด (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔:๒๗๐) ส่วนในย่านบางลำพู นอกจากทางเดินแคบๆ ที่ถมด้วยดินหรือทราย แล้วปูด้วยอิฐเรียงตะแคงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีการตัดถนนขึ้นใหม่ในย่าน ถนนสายแรกคือ

-ถนนเฟื่องนคร (ถนนบ้านตะนาวเดิม) สร้างใน พ.ศ.๒๔๐๖ แล้วเสร็จใน พ.ศ.๒๔๐๗ เริ่มจากกำแพงเมืองด้านใต้ บริเวณใต้ปากคลองตลาดผ่านบ้านหม้อ วัดมหรณพ ไปจดกำแพงเมืองด้านเหนือที่วัดบวรนิเวศ ถนนนี้มีความยาว ๕๐ เส้น กว้าง ๑๐ ศอก โดยเริ่มจากกำแพงเมืองด้านใต้ผ่านบ้านหม้อ บ้านญวนตัดกับถนนเจริญกรุงเป็นสี่แพร่ง เรียกว่า สี่ก๊กพระยาศรี และตัดกับถนนบำรุงเมือง เรียกว่า สี่ก๊กเสาชิงช้า ผ่านวัดมหรณพาราม โรงเลี้ยงวัว ปัจจุบันเรียกว่า สี่แยกคอกวัว ผ่านสวนหลวงไปจดกำแพงเมืองด้านเหนือที่วัดบวรนิเวศ บางครั้งนิยมเรียกชื่อถนนเฟื่องนครตามชื่อย่านช่วงต่างๆ ที่ผ่านมา เช่น ตั้งแต่ช่วงวัดบวรนิเวศถึงสะพานข้ามวัดมหรณพ เรียกว่า ถนนคอกวัว

ต่อมามีการตัดถนนอีกหลายสายที่มีความสัมพันธ์กับบริเวณย่านบางลำพู ซึ่งอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองเดิม ประกอบด้วยถนนต่อไปนี้

-ถนนจักรพงษ์ คือถนนสะพานเสี้ยวเดิม เริ่มต้นที่คลองโรงไหมเชิงสะพานเสี้ยวขึ้นไปทางเหนือ บรรจบกับถนนสามเสน

-ถนนพระอาทิตย์ คือ ถนนเลียบกำแพงเมืองด้านเหนือ เริ่มต้นตั้งแต่ปากคลองโรงไหมไปจนถึงป้อมพระสุเมรุ

-ถนนพระสุเมรุ คือ ถนนเลียบกำแพงเมืองด้านเหนือ เริ่มต้นตั้งแต่ป้อมพระสุเมรุไปจนถึงป้อมมหาकाพ

-ถนนเจ้าฟ้า เริ่มต้นที่ถนนพระอาทิตย์เลียบบคลองโรงไหมทางด้านเหนือไปจนสุดที่ถนนจักรพงษ์ เดิมเป็นอาณาเขตบริเวณพระราชวังบวร ของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ตัดเป็นถนนเมื่อเริ่มใช้พื้นที่บริเวณนี้เป็นสถานที่ราชการ เช่น โรงเรียนปณิธิธิการ (ปัจจุบันคือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหอศิลป์)

-ถนนข้าวสาร เชื่อมต่อระหว่างถนนตะนาวทางตะวันออกบริเวณสี่แยกคอกวัว ด้านหัวมุมที่จัดแสดงสินค้าของกรมพาณิชย์กับถนนจักรพงษ์ด้านตะวันตกบริเวณสถานีตำรวจชนะสงคราม หน้าวัดชนะสงคราม ความยาวประมาณ ๕๐๐ เมตร (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔:๒๗๑-๒๗๕)

ส่วนถนนที่สำคัญในการขยายชุมชนเมืองออกไปทางเขตนอกกำแพงเมือง ด้านทิศเหนือ และเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างใน-นอกพระนคร ได้แก่

-ถนนสามเสน ต่อกับแนวถนนจักรพงษ์ ขึ้นไปทางด้านเหนือ นับเป็นเส้นทางบกสู่ทางเหนือของพระนครสายแรก และเมื่อมีการสร้างพระราชวังดุสิต เพื่อเปิดพื้นที่การพัฒนาเมืองด้านเหนือ ทรงใช้ถนนสามเสนเป็นเส้นทางเสด็จฯ ภายหลังจึงเริ่มตัดถนนราชดำเนินนอกจากพระราชวังดุสิตเข้ามาสู่ถนนราชดำเนินกลางและในตามลำดับ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔:๒๗๖)

นอกจากถนนสำหรับการสัญจรแล้ว ก็ต้องสร้างสะพานข้ามคลองเพื่อเชื่อมถนนสองฝั่งเข้าหากัน สะพานในย่านบางลำพู มีดังนี้

-สะพานนรรัตนสถาน ข้ามคลองบางลำพู (คลองรอบกรุง) เชื่อมระหว่างถนนจักรพงษ์และถนนสามเสน

-สะพานเฉลิมสวรรค์ ๕๘ สร้างข้ามคลองคูเมืองเดิมบริเวณปากคลองโรงไหมเชื่อมกับถนนเจ้าฟ้าและถนนราชินี

โครงสร้างของสะพานข้ามคลองทั้งสองนี้ ในสมัยนี้มีการสร้างให้แน่นหนาถาวรกว่าสะพานคนข้ามในสมัยก่อน มีการก่อสร้างโดยใช้โครงสร้างเหล็กรูปโค้ง

ส่วนสะพานอีกหนึ่งแห่งเป็นสะพานสำหรับรถรางวิ่งโดยเฉพาะ ได้แก่

-สะพานเสี้ยว เป็นสะพานข้ามคลองคูเมืองเดิมตามแนวถนนสะพานเสี้ยว (ปัจจุบันเป็นถนนจักรพงษ์) เชิงสะพานด้านเหนือเป็นหัวถนนสะพานเสี้ยวออกไปทางตลาดยอด โครงสร้างของสะพานเป็นคานเหล็กเสาปูน ชื่อของสะพานเสี้ยวนี้ หนังสือพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี ได้เขียนไว้ว่า “สะพานตรงนี้ที่เสี้ยวนี้ เรียกว่า สะพานเสี้ยวเรียกติดมาแต่สะพานเก่า อันมีรูปเสี้ยวเหมือนขนมเปียกปูน แต่ในรัชกาลที่ ๑ เรียกสะพานตรง เพราะมีฝาลูกกรงทั้ง ๒ ข้าง” (อ้างถึง เทพชู ทัฬหยัง , ๒๕๓๕:๔๗)

สำหรับการติดต่อภายในที่พักอาศัยของราษฎรทั่วไป เช่น บริเวณชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ซึ่งเป็นที่พักอาศัยของกลุ่มอิสลาม ทางสัญจรภายในจะเป็นทางเดินเท้า ขนาดใหญ่กว่าในปัจจุบันนี้ แตรรถเข้า-ออก ไม่ได้ (ปฐมฤกษ์ เกตุทัต, ๒๕๔๑)

การพัฒนาระบบโครงข่ายการสัญจร โดยเน้นการสัญจรทางบกนั้น นอกจากการสร้างถนนสำหรับรถยนต์โดยสาร และรถยนต์ส่วนตัวแล้ว ยังมีการสร้างระบบการขนส่ง ได้แก่

-รถราง เป็นการขนส่งเพื่อให้การคมนาคมของประชาชนในเมืองมีมากกว่าการเดินเท้าและรถลากแบบจีน จึงได้มีการให้สัมปทานแก่ชาวเดนมาร์กตั้งบริษัทรถราง โดยใช้รถเทียมม้า ๘ ตัว ขึ้นในกรุงเทพฯ วางรางตั้งแต่ศาลหลักเมือง ย้อมไปตามถนนเจริญกรุง สิ้นสุดที่อุบงกอกตอก และต่อมาได้ขยายเส้นทางไปจนถึงถนนตก ต่อมาเมื่อมีการใช้ไฟฟ้าขึ้นในกรุงเทพฯ จึงได้เปลี่ยนการใช้รถเทียมม้า ๘ ตัว เป็นไฟฟ้าแทน ซึ่งก็คือการสร้างระบบขนส่งมวลชนขึ้นเป็นครั้งแรก (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔:๔๓๕)

รถรางที่วิ่งผ่านย่านบางลำพู จะผ่านถนนพระอาทิตย์ ไปตามถนนพระสุเมรุ แล้วเลี้ยวเข้าถนนจักรพงษ์ ผ่านหน้าวัดชนะสงคราม ข้ามสะพานเสี้ยว ผ่านพระแม่ธรณีบีบมวยผม ไปทางท้องสนามหลวง

- ๑ แม่บ้านเจ้าพระยา
- ๒ คลองบางลำพู
- ๓ คลองวัดชนะสงคราม
- ๔ คลองโรงไหม
- ๕ ท่าเรือปากคลองบางลำพู
- ๖ ท่าเรือพระอาทิตย์

- ๗ ถนนจักรพงษ์
- ๘ ถนนพระอาทิตย์
- ๙ ถนนพระสุเมรุ
- ๑๐ ถนนไกรศรี
- ๑๑ ถนนข้าวสาร
- ๑๒ ถนนตานี
- ๑๓ ถนนเจ้าฟ้า

- ๑๔ สะพานเสี้ยว
- ๑๕ สะพานท่าช้างวังหน้า
- ๑๖ สะพานนรรัตน์

แผนที่ ๔.๑๖

**แสดงตำแหน่งโครงข่ายการสัญจร ทางน้ำและทางบก
ย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่ ๖**

สัญลักษณ์

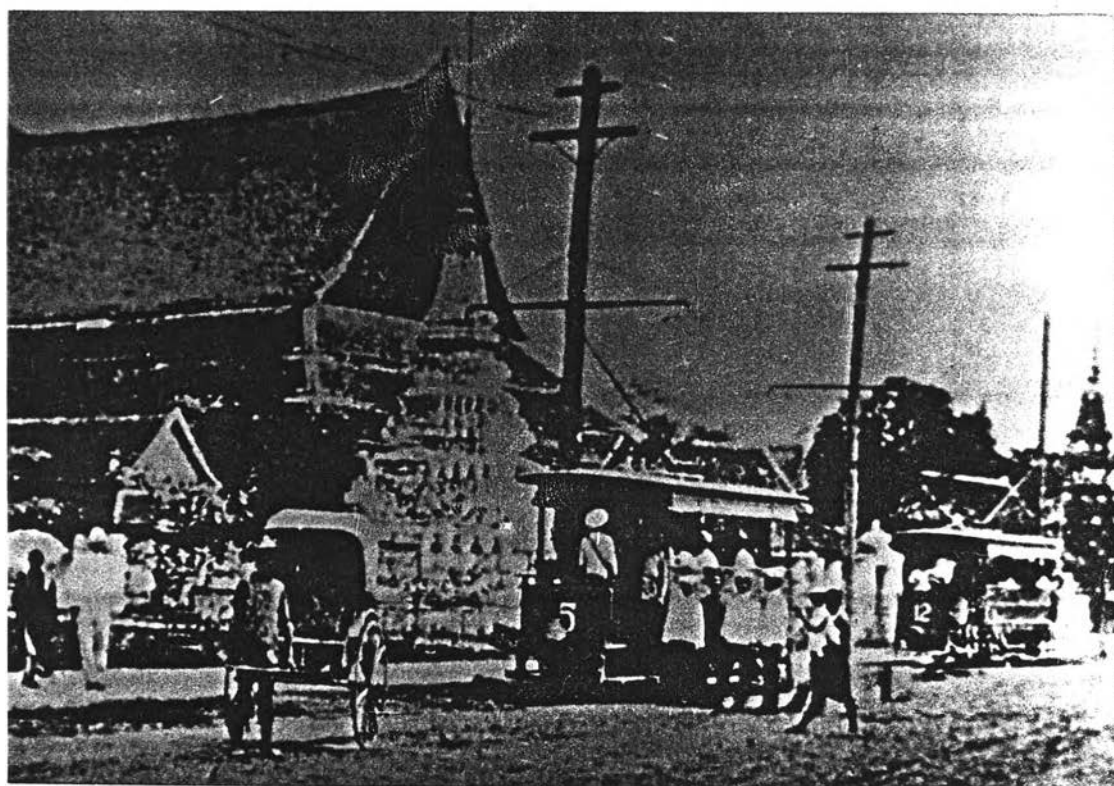
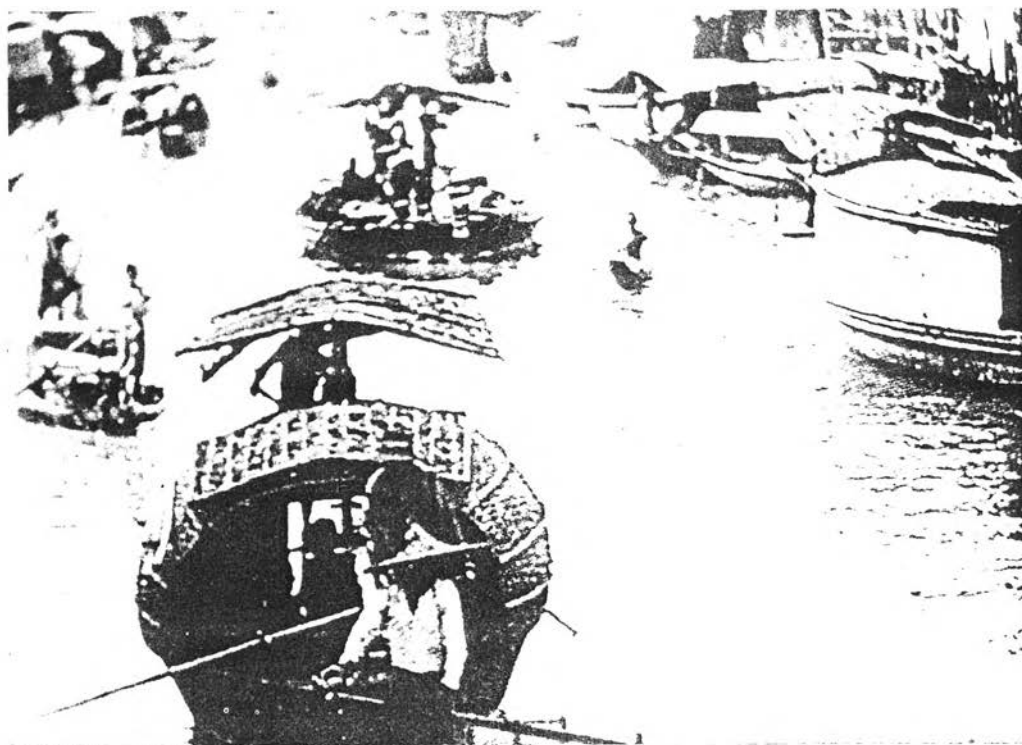
- แม่บ้าน
- คลอง
- ท่าเรือ

- สะพาน
- ถนน

ที่มา

องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า ๑๑๗

ภาพที่ ๔.๕ แสดงโครงข่ายการสัญจร

ภาพบน - การสัญจรทางน้ำ ที่มีมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ยังคงเป็นเส้นทางหลัก ที่สืบต่อมาในสมัยรัชกาลที่หกมุ่งสู่ความทันสมัย

ภาพล่าง - การสัญจรทางบกที่เริ่มในสมัยนี้ ขวดยานพาหนะยังคงมีน้อย ในภาพเป็นบริเวณหน้าวัดชนะสงคราม ที่มีรถรางวิ่งผ่าน และมีรถลากแบบของจีน

๓) กรรมสิทธิ์ที่ดิน

กรรมสิทธิ์ที่ดินในสมัยนี้ ที่ตั้งบ้านเรือนของราษฎรเท่าที่ปรากฏหลักฐานในประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่เป็นขุนนาง ข้าราชการ และราษฎรแขกเชื้อสายอิสลาม ได้แก่ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔:๒๒๐-๒๒๒)

ขุนนาง ข้าราชการได้รับพระราชทานบ้านหรือที่ดิน

-พระยาวุฒิการบดี ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร ขอรับพระราชทานที่ดินของหลวงที่ยังว่างเปล่าอยู่ เนื้อที่ ๑๐ ไร่ ๑๕ ตารางวา ที่ตำบลบางลำพู บริเวณถนนข้าวสาร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยกให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่พระยาวุฒิการบดี ต่อมาในพ.ศ. ๒๔๔๕ ที่ดินผืนนี้ถูกตัดไปบางส่วน เนื่องจากมีการตัดถนนราชดำเนินกลาง จึงเหลือเพียง ๕ ไร่

-พระวิเศษศักดิ์ อาศัยอยู่ในที่ดินของหลวง ขนาด ๔ ไร่ครึ่ง ที่ริมตรอกข้าวสารใกล้วัดชนะสงคราม (วัดตองปุ) ต่อมามีการโยกย้ายไป พระยาจำแสนบตีมาอยู่ในที่ดินนี้สืบต่อมา

-เจ้าพระยาพิชเยนทร์โยธิน มีที่พักอยู่ในที่ดินของหลวง บริเวณถนนพระอาทิตย์ ขนาด ๑ ไร่ ๒๒๕ ตารางวา ปัจจุบันเป็นของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

บ้านและที่ดินของทางราชการ

-ที่ดินตำบลคลองบางลำพู ซึ่งพระมหาสงครามเสนอชายแก่ทางราชการ ขนาดประมาณ ๑๖๒ ตารางวา ซึ่งมีเรือนปั้นหยาถมุงกระเบื้องที่ใช้พำนักอยู่ ๑ หลัง และโรงเรือนอีก ๑ หลัง ที่อยู่ในที่ดิน เสนาบตีมหาดไทยมีความเห็นว่า ควรรับซื้อไว้เป็นที่ของทางราชการ สำหรับให้ข้าราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือที่ลงมาราชการที่พระนคร พักอาศัยเป็นการชั่วคราว

-ที่ดินบริเวณใกล้เคียงวัดชนะสงคราม ไปจดถนนใหญ่ ขนาด ๒๐๐ ตารางวา มีบ้านปลูกอยู่ในที่ดิน ๑๐ หลัง เฉลี่ยเนื้อที่ดินหลังละ ๒๒ ตารางวา สันนิษฐานว่าเป็นบ้านหลวง สำหรับให้ข้าราชการชั้นผู้น้อยอาศัย

ชาวต่างประเทศ

-หลวงจำนงนิเวศกิจ (แรมแซ) ขอรับพระราชทานที่ดินริมคลองบางลำพูเพื่อให้อยู่อาศัย แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ไม่ทรงอนุญาต เนื่องจากหลวงจำนงนิเวศกิจเป็นชาวต่างประเทศ เพียงแต่โปรดเกล้าฯ ให้ขอยืมจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ อยู่ได้โดยไม่ต้องเสียค่าเช่า

๔.๒.๒ วิถีชีวิตของผู้คน

-พื้นที่และประชากร

ในช่วงต้นสมัยของรัชกาลที่ ๕ กรุงเทพฯ มีประชากรประมาณ ๔ แสนคนเศษ ในช่วงปลายรัชสมัย รวบรวม พ.ศ. ๒๔๔๓ ประชากรเพิ่มขึ้นประมาณ ๖ แสนคน เนื้อที่ทั้งหมดของกรุงเทพฯ มีประมาณ ๘,๓๓๐ ไร่ (มุสตี ทิพทัส และมานพ พงศทัต, ๒๕๒๕ : ๑๑๗)

สมัยรัชชธิพลตะวันตกนี้ ผู้คนยังมีความสัมพันธ์กันทั้งที่อยู่ในเขตกำแพงเมือง และด้านนอกกำแพงเมืองเหมือนเช่นในสมัยแรก แต่ความหนาแน่นของผู้คนเริ่มมีมากขึ้น

-ชีวิตและบรรยากาศระดับบ้าน

การใช้ชีวิตของผู้คนในสมัยนี้ แม้ว่าจะมีการพัฒนาบ้านเมืองในรูปแบบของเมืองบก แต่วิถีชีวิตและบรรยากาศของผู้คน ชุมชนชาวบ้านในระดับครอบครัว และละแวกบ้าน ที่อาศัยเรือนแพอยู่ตามบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและลำคลองบางลำพูนั้นก็แยกกันไม่ออกจากน้ำเหมือนในสมัยก่อน ชีวิตประจำวัน กิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นชีวิตบ้าน ชีวิตครอบครัว ตลาดการค้าขาย ตลอดจนการคมนาคมขนส่งก็ยังใช้เรือ แพ และการใช้ที่โล่งว่างตามธรรมชาติของแม่น้ำเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจกันได้ทุกวัน

มีการบรรยายถึงบรรยากาศของชีวิตผู้คนในระดับชาวบ้านทั่วไป เมื่อ ๑๐๐ กว่าปีมาแล้ว ที่มาอาศัยริมกำแพงเมืองพระนครตามแนวคลองบางลำพู เป็นที่พักและค้าขาย โดย ม.ล. ยิ่งศักดิ์ อิศรเสนา ได้เขียนเล่าไว้ในหนังสือ ประวัติเจ้าคุณพ่อ (เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์) ไว้ว่า

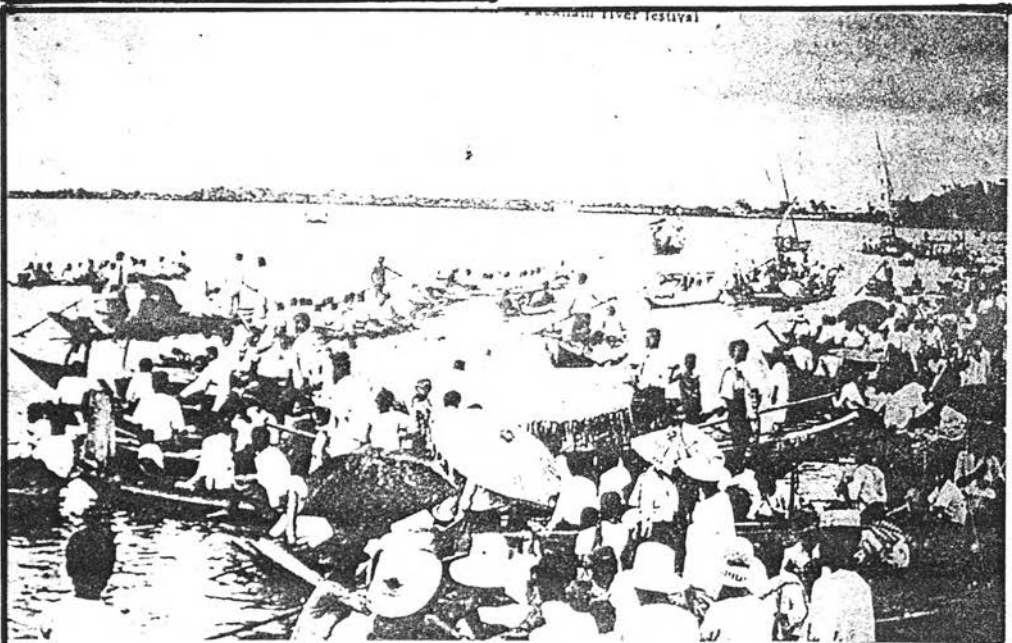
“..กรุงเทพฯพระมหานครเวลานั้น ก็คือป่าเตี้ยปนละเมาะเราตีๆ นี้เอง มีทุ่งหญ้าแทรกแซงอยู่บ้างเป็นตอนๆ พึ่งมีมนุษย์มาหักล้างถางที่ปลูกเคหสถานอยู่กันเป็นหย่อมๆ รอบพระนครริมกำแพงเมือง ด้านในมีราษฎรซึ่งส่วนมากเป็นพวกทาสพวกเลขอาศัยปลูกเพิงสุนัขแหงน มุงจากอยู่กันเป็นระยะๆ ใช้กำแพงเมืองเป็นผนังด้านหลัง อีกสามด้านกันด้วยซัดตะ บ้างก็เปิดด้านหน้าออกขายกล้วยแขกบ้าง ข้าวโพดคั่ว อ้อยขั้วบ้าง ตามแต่ฤดูกาลจะอำนวยพืชผลอะไร ให้มีขายก็ขายกันไปตามเพิง บนกำแพงเมืองก็ยังมีที่ๆ ราษฎรออาศัยเลี้ยงวัวได้ไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ จึงนานๆ ก็มีวัวที่ก้าวพลาดพลัดกำแพงลงมาบนหลังคาเพิงของชาวบ้าน ทำให้โกลาหลอลหม่านกันเสียที่หนึ่งพอแก่เฒ่า..” (เกียรติ จิวะกุล และคณะ, ๒๕๒๕:๓๔๘)

ภาพที่ ๔.๖ แสดงวิถีชีวิตและบรรยากาศของผู้คน
ในแบบไทยทั่วๆไป
ภาพบน-ระดับสะพานบ้าน
โลกแวดล้อมใกล้ชิด
การพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน
มีแต่ความสนุกสนาน

ภาพล่าง-บรรยากาศสาธารณะ
ระดับเมือง การละเล่นทางน้ำ
ประเพณีประจำปี

ที่มา วารสารสถาปัตยกรรม พ.ศ. ๒๕๒๙

ที่มา หนังสือภาพสยาม ยุคโรแมนติก พ.ศ. ๒๕๓๙ หน้า ๒๑

-ชีวิตและบรรยากาศทางสังคมและวัฒนธรรม

การปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าเจริญรุ่งเรือง ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงนำแบบอย่างอันดีมาปรับปรุงประเทศ และวางรากฐานในทุกๆ ด้าน ในทางการปกครอง ทรงจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ แบ่งการปกครองเป็นส่วนต่างๆ มีการแยกที่ทำงานออกจากที่พักอาศัยอย่างชัดเจนซึ่งแตกต่างจากในยุคก่อน สถานที่ทำงานราชการที่เกิดขึ้นในละแวกย่านบางลำพูก็มี โรงเรียนปณิธิธิการ โรงพยาบาลทหาร และกรมตำรวจภูธร

ในด้านการศึกษานั้นพระองค์ทรงสนับสนุนการค้นคว้าวิชาการใหม่ๆ ทุกแขนง มีการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาที่ต่างประเทศ เพื่อให้มีความรู้ความคิดกว้างขวางขึ้นเข้าใจวัฒนธรรมตะวันตก ส่วนในประเทศพระองค์ก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้น เพื่อให้ราษฎรได้ศึกษาเล่าเรียน ที่ย่านบางลำพู มีโรงเรียนวัดชนะสงคราม มหามิ่งกุฎราชวิทยาลัย โรงเรียนวัดสังเวช และซึ่งทั้งหมดนี้จะตั้งภายในพื้นที่ของวัด

วิถีชีวิตของผู้คนกับศาสนายังคงมีความสัมพันธ์กันและส่งเสริมพระศาสนาตามคตินิยมเดิม แม้ว่าจะมีการมุ่งพัฒนาประเทศในด้านอื่นๆ และงบประมาณในการทำนุบำรุงปฏิสังขรณ์วัดจะน้อยลง แต่วัดซึ่งเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของผู้คน ชุมชน ก็ยังเป็นแหล่งรวมกันในงานประเพณีพิธีต่างๆ เป็นเสมือนสวนสาธารณะในระดับชุมชน บรรยากาศของความสงบร่มรื่น ดังที่มีวรรณกรรมที่พรรณนาถึง พื้นที่และความงามของวัดชนะสงครามในสมัยช่วงปลายแผ่นดินของพระพุทธเจ้าหลวง ซึ่งแต่งราว พ.ศ.๒๔๕๑-๒๔๕๓ จากนิราศชมพระราชวังสวนดุสิต ไว้ว่า (ณรงค์ เขียนทองกุล, ๒๕๔๑:๑๔)

“...ถึงวัดชนะสงครามงามสง่า	ช่างโสมงามเกินเจริญศรี
ขัตติยวงศ์ทรงสร้างสำอองดี	หลายสิบปีแล้วยังผ่องไม่หมองรา
โบสถ์เจดีย์วิหารสำราญรื่น	ทำด้วยพื้นปูนหินสีนั้หนักหนา
ศาลารอบขอบวัดกษัตรา	ใครไปมาพักร้อนผ่อนสำราญ...”

วรรณกรรมจาก ก.ศ.ร. กุหลาบ พรรณาไว้ว่า

“...พันคลองบางลำพูแลดูป้อม	ไม่ไปอ้อมริบผันด้วยทรรษา
ก็ถึงวัดรามัญมีทันเช้า	เห็นหลังคาสโบสถ์วิหารตระหง่านงาม
ชาวประชาเรียกว่าวัดทองปู	พระมอญดูกว่าเราชาวสยาม
แต่ประถมกรมพระราชวังนาม	สร้างอารามนี้ถวายเป็นหลายปี
หลังคาทำตามโบราณนามเต็มที	ข้อฟ้ามีข้อยอดตูดงาม...”

ภาพในสมัยเก่าบนถนน "สี่สามห้าง" บางลำภู

ภาพที่ ๔.๗ แสดงบรรยากาศของผู้คน และวิถีชีวิตสาธารณะ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ วัฒนธรรมในวันพักผ่อนสู่ความทันสมัย ภาพเล็กจะเป็นที่บริเวณถนนสี่สามห้าง ในสมัยที่เพิ่งเริ่มมีถนนใหม่ๆ ผู้คนทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันยังใช้การเดินเท้าเป็นส่วนใหญ่ รถยนต์บนท้องถนนไม่ค่อยมี อีกภาพเป็นการเสด็จประพาสต้น โดยทางเรือของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชีวิตทางสังคมของชาวเมืองและย่านบางลำพู ในสมัยการปรับปรุงประเทศนี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากขึ้น เนื่องจากเทคโนโลยีทำให้มีประดิษฐ์กรรมขึ้นมาใหม่ๆ ที่เป็นผลมาจากความเจริญที่ล้นไหลเข้ามา เช่น การตัดถนนทำให้มีรถยนต์ รถราง ไฟฟ้า โทรเลข โทรศัพท์ เครื่องจักรและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ตลอดจนวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ๆ ได้แก่ การแต่งกาย การดนตรี และการกีฬา

ลักษณะดั้งเดิมของสังคมไทยนั้นจะมีวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีตลาดเป็นชีวิตสาธารณะที่พบปะพูดคุย สังสรรค์กัน ในสมัยของรัชกาลที่ ๕ อิทธิพลของตะวันตกเข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเดิม ได้มีการจัดตั้งสถานที่พบปะสังสรรค์แบบใหม่ตามประเทศทางตะวันตก เรียกว่า สโมสร ซึ่งมีทั้งสโมสรที่จัดตั้งโดยชาวต่างชาติ คือชาวอเมริกันเพรสไบทีเรียน และที่จัดตั้งโดยคนไทยเองก็มี (มุสดี ทิพทัส และมานพ พงศ์ทัต, ๒๕๒๕:๑๑๖)

ในสมัยนี้ไม่มีสวนสาธารณะ มีแต่สวนหลวง ซึ่งเปิดให้ประชาชนเข้าไปเที่ยวได้สัปดาห์ละครั้ง ภายในมีแตรวงชั้นเยี่ยมที่ผู้เล่นเป็นคนไทยทั้งหมด บรรเลงให้ฟังในตอนบ่าย นอกจากการพักผ่อนหย่อนใจจะเป็นที่สวนหลวงแล้ว สถานที่พักผ่อนในระดับเมืองอีกแห่งหนึ่งนั้น ก็จะเป็นสถานที่ธรรมชาติ ซึ่งได้แก่แม่น้ำเจ้าพระยา จะมีเรือนแพส่วนบุคคลของพวกข้าราชการและนักธุรกิจ ซึ่งใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและใช้เป็นที่พักตากอากาศด้วย

-ชีวิตและบรรยากาศทางเศรษฐกิจ

หลังจากลัทธิจักรวรรดินิยมเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย นโยบายต่างๆมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บ้านเมืองเข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนา แต่การดำเนินชีวิตของผู้คนในสมัยนี้ยังเหมือนกับยุคก่อน ดังที่มีนักเศรษฐศาสตร์ชื่อ เจมส์ ซี. อินแกรม (Jame C. Ingram) ที่ทำการค้นคว้าเกี่ยวกับเศรษฐกิจของไทยกล่าวว่า (มุสดี ทิพทัส และมานพ พงศ์ทัต, ๒๕๒๕:๖๘)

"...เศรษฐกิจของไทยในช่วงนี้เปลี่ยนไปทางด้านการค้ามากกว่าในยุคก่อน แต่ก็ไม่มี การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิตของคนไทยมากนัก ผลผลิตซึ่งได้เพิ่มขึ้น เกิดจากการขยายที่ ทำนาออกเป็นส่วนใหญ่..."

อาชีพหลักของคนไทยในสมัยนี้ คือ อาชีพเกษตรกรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะทำนา ทำสวน ฉะนั้นจึงทำให้เกิดมีโรงงานอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับผลผลิตขึ้นมา มีโรงไม้บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้ๆ ปากคลองบางลำพู และการเปิดประตูการค้ากับต่างประเทศ ทำให้ชาวต่างชาติเข้ามาลงทุนดำเนินกิจการในด้านต่างๆ หลายบริษัท ห้างร้านที่มาตั้งในพื้นที่ใกล้เคียงกับย่านบางลำพู ได้แก่ ห้างแบดแมนแอนด์โก จำกัดายสินค้าประเภทเครื่องเรือน เครื่องใช้ เครื่อง

แต่งกาย เครื่องประดับต่างๆ บรรยากาศทางการค้าจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ดังที่พระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ได้พรรณนาไว้ว่า

“...พระนครก็สมบูรณ์มั่งคั่งด้วยสมบัติ ฝนตกตามฤดูกาล ลูกค้าวาณิชมาตั้งห้างค้าขายสิ่งของต่างๆ ที่ไม่เคยเห็นก็ได้เห็นของที่ไม่เคยมีก็มีขึ้น และลูกค้านานาประเทศเข้ามาค้าขาย...”

แม้ว่าจะมีการค้าแบบใหม่จากชาวต่างชาติ ตลาดน้ำในแบบชาวบ้านของคนไทยในสมัยนี้ วิถีชีวิต การค้าขาย ยังอาศัยเรือ และเรือนแพ จุดเรียงรายบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา และปากคลองคลองบางลำพู บรรยากาศจะคึกคักมีชีวิตชีวา มีผู้คนมาจับจ่ายใช้สอยกัน ส่วนจุดที่มีผู้คนหนาแน่นอีกจุดหนึ่งคือ บริเวณสะพานนรัตนสถาน เพราะมีประตูเมืองบางลำพูเป็นทางเข้า-ออก พระนคร บริเวณนี้จะเป็นจุดเชื่อมพื้นที่ระหว่างเขตชั้นในและชั้นนอก ผู้คนที่อาศัยอยู่ทั้งในและนอกพระนครก็จะมาจับจ่ายใช้สอย พบปะสังสรรค์กัน ซึ่งบริเวณนี้จะเป็นพื้นที่ที่มีตลาดที่ตั้งอยู่ใกล้กัน คือ ตลาดน้ำในคลองบางลำพู ตลาดนานา ตลาดทุเรียน และตลาดยอด

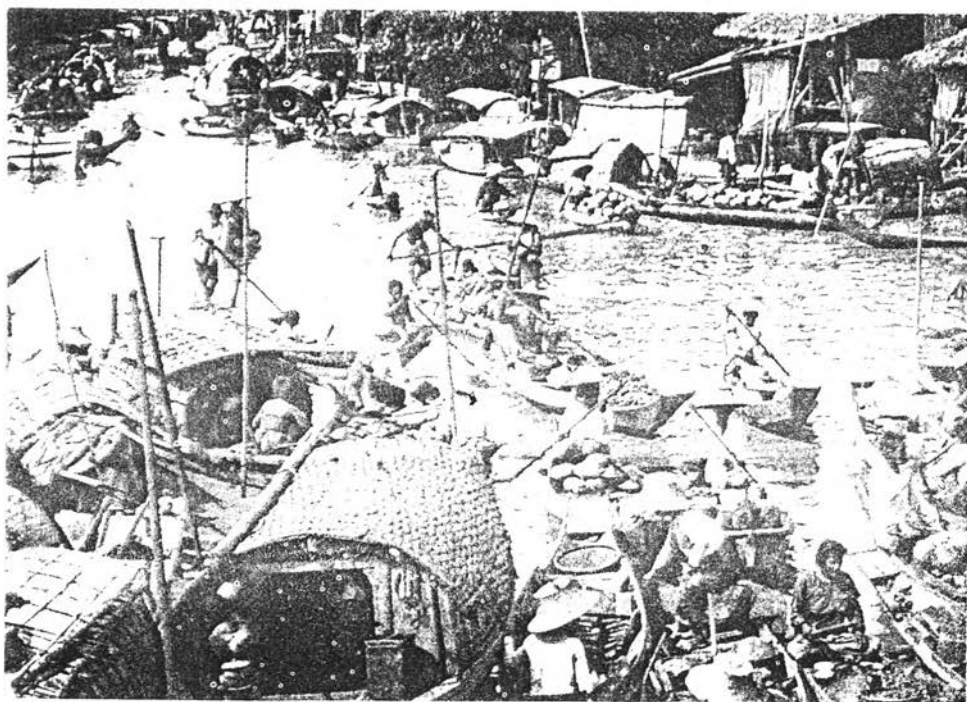
สำหรับตลาดบางลำพุนั้น มีการปรับปรุงขึ้นใหม่ให้ทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ ๕ และเปลี่ยนชื่อเป็น ตลาดยอด ซึ่งเป็นตลาดแบบไทยๆ อีกแห่งหนึ่งที่สำคัญของย่านและเมืองในสมัยนี้ ได้มีการบรรยายถึงบรรยากาศที่ตลาดยอดในตอนเปิดตลาดครั้งแรก จากหนังสือ “ชีวิตในวังสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ของหม่อมศรี กฤดากร ณ อยุธยาไว้ว่า

“...สมัยนั้นถ้ามีการออกร้าน ก็มักจะมีการพนัน แทงอะไรต่ออะไร ดูเหมือนไม่มีการห้ามปรามกันเลย ปล่อยฟรี จำได้ว่ามีการมีการเปิดตลาดใหม่ชื่อว่าตลาดยอด คงจะเป็นของฝ่ายในคนหนึ่ง เพราะพระเจ้าอยู่หัวเสด็จแต่ต่างขบวนกัน เด็กก็แน่นอนจะต้องไปได้บ้างแต่ไม่ได้ตามเสด็จ รับสั่งให้ผู้ใหญ่พาไป มีนายนาคนายทองเครื่องผู้หนึ่ง คุณทองเจือ ทองแถมผู้หนึ่งคือเจ้าคุณไพชยนต์เดี๋ยวนี้นี้ พระราชทานเงินไปซื้อของเล่นคนละสี่ห้าบาท พอถึงตลาดเด็กเด็กก็จะซื้อของเล่นต่างๆ ไปถึงร้านเจ้าที่มีพนันให้แทง โดยไปให้ฟัง แล้ววางอัฐลงบนผ้าสีเขียวเป็นลวดลายสีต่างๆ เช่นผ้าพระอภัย นางมัจฉา สีนสมุทร นางผีเสื้อ และรูปอื่นๆ แจกเรียกให้เด็กแทง เราก็ไปยืนออดฟังแจ็กใบ้ แจ็กว่าเสียงโครมๆครามาตามคลื่น พระอภัยให้สะอื้นถึงมัจฉาเด็กพวกนี้ไม่มีหัวพนัน จึงไม่มีใครมีปัญหาในทางนี้ปรึกษากันว่าวางตรงไหนดี บ้างก็ว่าไม่รู้จะวางอะไร เตาๆโดยไม่รู้คิดเหตุผลอะไร พอวางเสร็จแจ็กเปิดแผ่นภาพที่ออกมาเป็นนางผีเสื้อ แจ็กก็รวบเอาอัฐเด็กที่แทงไม่ถูกไปหมด...” (เทพชู ทับทอง, ๒๕๓๕:๙๔)

ภาพที่ ๔.๘

แสดงวิถีชีวิตและ
บรรยากาศของผู้คน
ภาพจิตรกรรมที่แสดง
บรรยากาศในลักษณะ
ของการค้าในตึกแถว
ที่เริ่มในสมัยนี้

ภาพที่ ๔.๙ แสดงวิถีชีวิตและบรรยากาศของผู้คน บริเวณตลาดน้ำ
ความคึกคักของชีวิตทางการค้า แหล่งรวมของสารพัดชนิด
มีทั้งเรือเร่ขาย เรือเล็กเรือน้อย เรือนแพ

ที่มา

หนังสือภาพสยาม ยุคโรมานติก พ.ศ. ๒๕๓๙ หน้า ๖

ภาพที่ ๔.๑๐ แสดงบรรยากาศในยามเช้าของตลาดบก ที่รวมของผู้คน มากหน้าหลายตา มีทั้งการค้าในรูปแบบของตึกแถว จนถึง ทาบเร่ แผงลอย

ที่มา หนังสือภาพสยาม ยุคโรมานติก พ.ศ. ๒๕๓๔ หน้า ๓๐

ซึ่งจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์นี้จะเห็นได้ว่า การพนันจะเป็นส่วนหนึ่งของบรรยากาศ
สาธารณะแบบไทยๆ ซึ่งจะพบเห็นได้ในงานพิเศษต่างๆ และมีการบรรยายถึงสินค้าต่างๆใน
ตลาดนี้คือ

‘...ถึงตลาดบางลำพูไม่ชูขึ้น ขึ้นอารมณ์ชมนางสาวงามตา มีกึ่งปลาพาล่าฆ่าทำสำเร็จ บ้างแกงหมูฉู่ฉี่หมี่ทอดมัน นางแม่ค่าน้ำรักชายผักลิ้น ถึงกระนั้นฉันก็รู้ว่าชูมี	เฝ้าแต่กลิ่นโศกศัลย์ไม่พรรณษา ขายสินค้าหลายอย่างต่างๆ กัน ต้มแกงเผ็ดเนื้อผัดลิ้นจัดสรร สารพันหลายอย่างต่างๆมี เจ้ากระบวนทำคารมมุ่งห่มลี อย่าทำที่เลยชายไม่ตายใจ...’
---	--

นอกจากชีวิตและบรรยากาศที่ภายในตลาดยอดแล้ว ด้านนอกรอบๆ ตลาดซึ่งมีการ
ตัดถนนขึ้นใหม่หลายสาย ได้แก่ ถนนจักรพงษ์ ถนนพระสุเมรุ ถนนสีปสามห้าง ก็มีการสร้าง
อาคารตึกแถวขึ้นใหม่ เพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยและค้าขาย มีการกล่าวถึง บรรยากาศบริเวณนี้ จาก
นิราศชมพระราชวังสวนดุสิต ไว้วว่า (ณรงค์ เขียนทองกุล, ๒๕๔๑:๑๕)

‘...ชมตึกแถวแนวทางระหว่างถนน ดูโอ่งโถงโรงจ่านำทำวิไล มีสิ่งใดไขว้แจ็กบ้างเล็กน้อย ประชาชนจนยากมากเต็มที	ประชาชนขายค้าอยู่อาศัย แม้ผู้ใดขัดสนพันทวี พอใช้สอยยามขัดไม้บัดลี ที่มั่งมีก็ออกสิ้นพันประมาณ...’
--	--

จากการบรรยายนี้จะเห็นได้ว่าการค้าอีกอย่างหนึ่งก็คือ ธุรกิจโรงจ่านำ การที่จะนำ
ของไปจ่านำในสมัยนี้จะเรียกว่า เอาไปไขว้ไขว ซึ่งหมายถึงเจ้าของโรงจ่านำส่วนมากเป็นคนจีน
แต่คนไทยจะเรียกว่าแจ็ก ในนิราศนี้จึงเรียกว่าแจ็ก

- ภาพลักษณ์ของย่าน

ในสมัยของการพัฒนาประเทศ ซึ่งรับอิทธิพลแบบอย่างจากประเทศทางตะวันตก ได้
ทำให้ย่านบางลำพู เกิดการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์จากเดิมที่เคยเป็นมาจากยุคก่อน โดยมี
ภาพลักษณ์ ดังนี้

๑) ภาพลักษณ์ของประดิษฐกรรมใหม่ ที่เป็นผลมาจากการรับแบบอย่างจากตะวันตก
มาปรับปรุงประเทศ ซึ่งเกิดจากการตัดถนนใหม่หลายสายในย่านนี้ อันได้แก่ ถนนจักรพงษ์
ถนนพระสุเมรุ ถนนพระอาทิตย์ ถนนสีปสามห้าง ถนนตะนาว ถนนเจ้าฟ้า ถนนข้าวสาร ถนน

ในสมัยก่อนยังเป็นแค่ทางคนเดินแคบๆ แต่ถนนในสมัยนี้เป็นถนนสำหรับรถต่างๆ อันได้แก่ รถลากแบบจีน รถยนต์ต่างๆ รถเมล์ และรถราง ซึ่งเป็นระบบขนส่งมวลชนแรกของไทย ภาพลักษณ์แรกของย่านจึงเปรียบเสมือนการเปลี่ยนจากเมืองน้ำเป็นเมืองบก

๒) ภาพลักษณ์ที่เป็นผลมาจากการสร้างระบบโครงข่ายการสัญจรทางบก จึงทำให้เกิดย่านการค้าขึ้น คือ บริเวณสะพานนรัตนสถาน ประตูเมืองบางลำพู เป็นจุดเชื่อมต่อของถนนจักรพงษ์ และถนนสามเสน ซึ่งเป็นพื้นที่ระหว่างเขตชั้นในและชั้นนอก เป็นแหล่งรวมการค้าทั้งทางน้ำและทางบก มีตลาดที่ตั้งอยู่ใกล้กัน คือ ตลาดน้ำในคลองบางลำพู ตลาดนานา ตลาดทุเรียน และตลาดยอดซึ่งเป็นตลาดที่สำคัญในเขตกำแพงพระนครที่ผู้คนรู้จักกันดี และเป็นตลาดศูนย์กลางการค้าของคนไทย รวมทั้งร้านค้าในรูปแบบของตึกแถวที่สร้างขึ้นตามแนวแกนของถนน

๓) ภาพลักษณ์ของการเป็นย่านนันทนาการของเมือง ประกอบด้วยการมีโรงมหรสพ ซึ่งเป็นที่นิยมของผู้คน คือโรงภาพยนตร์บุศยพรรณ โรงละคร และโรงลิเก นอกจากนี้ยังมีภาพลักษณ์ของชุมชนดนตรีไทย ซึ่งมีชื่อเสียงคือตระกูลดุริยประณีต ที่มีทั้งบรรเลง และขับร้อง โขน ละครประเภทต่างๆ เช่นละครพันทาง ละครร้องละครตีกตาบรรพ์ สำหรับบุคคลที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีการขับร้องดีเยี่ยมคือ ครูเหนี่ยว ดุริยพันธ์ ซึ่งได้รับฉายาว่า เสียงสวรรค์แห่งกรุงสยาม

๔.๒.๓ นโยบายของรัฐ

ในสมัยนี้ตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมากรุงรัตนโกสินทร์เริ่มเข้าสู่ความเจริญด้วยเทคโนโลยีจากตะวันตก เมืองเติบโตจึงเริ่มมีการขยายเมืองและเพิ่มเส้นทางสัญจรทางน้ำ โดยการขุดคลองเส้นใหม่ขึ้น คือ คลองผดุงกรุงเกษม เป็นโค้งขนานกับคลองรอบกรุง และขยายและเพิ่มถนนมากขึ้น กำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการเริ่มเป็นสิ่งไม่จำเป็น กีดขวางความต่อเนื่องของพื้นที่จึงมีการรื้อกำแพง ประตูและป้อมลงในบางจุดของกรุงรัตนโกสินทร์ ในย่านบางลำพูกำแพงพระนครและประตูเมืองยังไม่มีถูกรื้อ ส่วนป้อมปราการนั้นถูกรื้อลงในสมัยรัชกาลที่ ๖ จำนวน ๑ ป้อมคือ ป้อมยุคนธร (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๕ : ๑๓๐-๑๓๒)

มีการขยายเขตชุมชนเมืองออกไปจากเขตพระนครในสมัย โดยการสร้างพระราชวังดุสิต และวังเป็นแกนนำ เพื่อให้ชุมชนขยายตัวไปทางทิศเหนือ และมีการสร้างถนนสามเสน เชื่อมพื้นที่ ประตูเมืองซึ่งเป็นทางเข้า-ออก จุดต่อเชื่อมพื้นที่ที่มีความสำคัญยิ่งขึ้น เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่ต้องมีการสร้างวังขึ้นคอยก้ากับทางเข้า-ออก ประตูเมืองที่มีความสำคัญในย่านนี้จะเป็น ประตูบางลำพู ที่มีผู้คนเข้า-ออกมากเพราะ บริเวณนั้นจะมีตลาดยอด(ตลาดบก) อยู่ภายในพื้นที่พระนคร ส่วนด้านนอกที่อยู่ใกล้กันก็จะเป็นตลาดในคลองบางลำพู(ตลาดน้ำ) ซึ่งจะเป็แหล่งที่มีผู้คนทำมาหากินมากที่สุด

ภาพที่ ๔.๑๑

แสดงภาพลักษณะของย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่ ๕
 ตะวันตกมุ่งสู่ความทันสมัย ภาพจิตรกรรมฝาผนัง
 แสดงการใช้ชีวิตแบบไทยๆ อาศัยอยู่กับน้ำผสมผสาน
 กับอาคารบนบกในรูปแบบของตึกแถวท่ามกลางเรือน
 แพทรงไทย ที่สร้างหลังจากการสร้างโครงข่ายการ
 สัญจรทางบก

ที่มา ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์
 มหาสีมาราม กรุงเทพฯ เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕
 สมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์, ๒๕๒๕

การปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าเจริญรุ่งเรือง ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงนำแบบอย่างอันดีมาปรับปรุงประเทศ และวางรากฐานในทุกๆ ด้าน ในทางการปกครอง ทรงจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ แบ่งการปกครองเป็นส่วนต่างๆ มีการแยกที่ทำงานออกจากที่พักอาศัยอย่างชัดเจนซึ่งแตกต่างจากในยุคก่อน สถานที่ทำงานราชการที่เกิดขึ้นในละแวกย่านบางลำพูก็มี โรงกษาปณ์สิทธิการ โรงพยาบาลทหาร และกรมตำรวจ

ในด้านการศึกษาที่พระองค์ทรงสนับสนุนการค้นคว้าวิชาการใหม่ๆ ทุกแขนง มีการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาที่ต่างประเทศ เพื่อให้มีความรู้ความคิดกว้างขวางขึ้นเข้าใจวัฒนธรรมตะวันตก ส่วนในประเทศพระองค์ก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้น เพื่อให้ราษฎรได้ศึกษาเล่าเรียน ที่ย่านบางลำพู มีโรงเรียนวัดชนะสงคราม มหามิ่งกุฎราชวิทยาลัย โรงเรียนวัดสังเวช และซึ่งทั้งหมดนี้จะตั้งภายในพื้นที่ของวัด

๔.๓ ย่านบางลำพูในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

(รัชกาลที่ ๗ /พ.ศ. ๒๔๖๘-รัชกาลปัจจุบัน /พ.ศ. ๒๕๐๓)

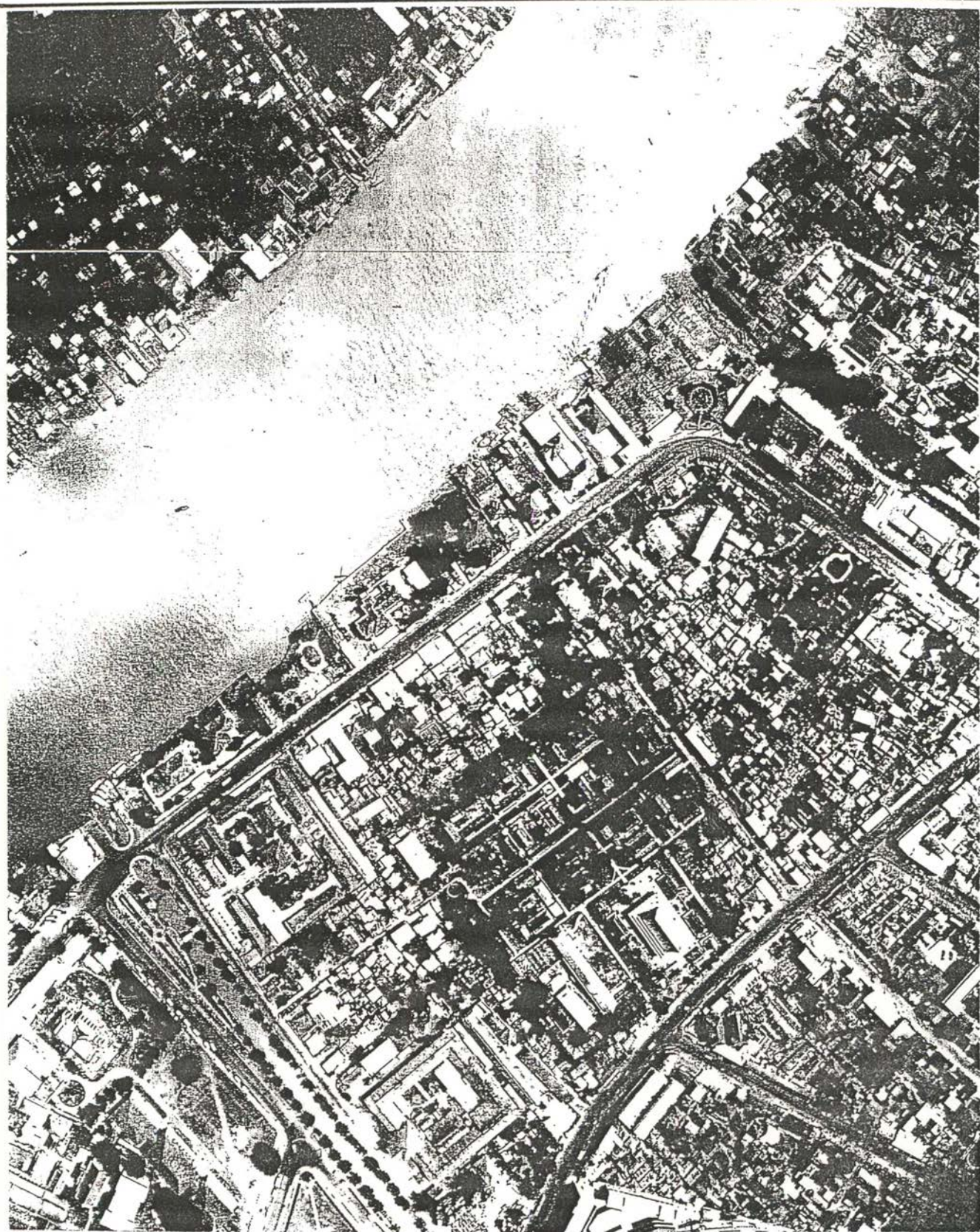
๔.๓.๑ สภาพทางกายภาพ

ในสมัยตั้งแต่รัชกาลที่ ๗ จนมาถึงช่วงต้นของสมัยปัจจุบันนี้ สภาพทางกายของย่านบางลำพู มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) บริเวณหลักฐานทางประวัติศาสตร์

-**โครงสร้างเมือง กำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการ** ในสมัยรัชกาลที่ ๗ บริเวณตั้งแต่ท่าช้างวังหน้าจนถึงป้อมพระสุเมรุ ได้มีการรื้อลงเพื่อขยายถนนพระอาทิตย์ซึ่งเดิมเป็นทางเดินเล็กๆ ตัดเลียบกำแพงพระนครด้านใน การรื้อกำแพงเมืองในช่วงที่ติดกับวัง ตั้งแต่ริมคลองโรงไหมเลียบบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาไปทางถนนพระอาทิตย์ ทำให้วังที่ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองซึ่งเดิมหันหน้าให้แม่น้ำเจ้าพระยาก็หันหน้ามาทางถนนพระอาทิตย์

การรื้อกำแพงเมือง ประตูเมือง ลงหมด ทางราชบัณฑิตยสภาได้ทำการอนุรักษ์กำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการ ที่ยังคงเหลืออยู่ไว้เป็นโบราณสถานสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏอยู่ในย่านบางลำพูและพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ ป้อมพระสุเมรุ ที่ถนนพระอาทิตย์ต่อกับถนนพระเมรุ และกำแพง ประตูเมือง ที่หน้าวัดบวรนิเวศฯ (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔:๒๘๗)

ภาพที่ ๔.๑๒ ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. ๒๕๐๑
บริเวณย่านบางลำพู

ที่มา กรมแผนที่ทหาร

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์อีกหนึ่งแห่ง ได้แก่ ทรางของประตู่วังเก่า (วังริมป้อมพระสุเมรุ สมัยรัชกาลที่ ๑) ตั้งอยู่ที่ถนนพระสุเมรุ มีลักษณะของโครงสร้างที่ยังหลงเหลืออยู่ เป็นกำแพงก่ออิฐแดง ไม่ฉาบปูน และมีต้นไทรใหญ่ขึ้นที่ประตู มีศาลที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ศาลกรมหลวงประจักษ์เจษฎา” ตั้งอยู่หน้าประตู

๒) การใช้ที่ดิน

ลักษณะการใช้ที่ดินบริเวณย่านบางลำพูในสมัยตั้งแต่รัชกาลที่ ๗ แยกออกได้ดังนี้

๒.๑) การใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย

ในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นต้นมา การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัยนั้น จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ระบุตำแหน่งที่ตั้งบ้านเรือน ส่วนใหญ่จะเป็นที่พักอาศัยและชุมชนที่อยู่กันต่อเนื่องมาจากรัชกาลก่อน อาคารที่พักอาศัยเดิมซึ่งส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนของเสนาบดี ขุนนาง ข้าราชการมาตั้งแต่อดีต ส่วนอาคารที่พักอาศัยที่สร้างขึ้นใหม่ในช่วงนี้จะมีน้อยกว่าบริเวณอื่น เพราะที่ดินในเขตนี้เป็นเขตใจกลางเมือง ที่ดินส่วนใหญ่เป็นของทางราชการ และของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หรือที่ดินที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่บรรดาขุนนาง ข้าราชการในรัชกาลที่ผ่านมา

๒.๒) การใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม

ในสมัยของรัชกาลที่ ๗ และรัชกาลที่ ๘ นั้นพื้นที่พาณิชยกรรมซึ่งได้แก่ ตลาดน้ำที่บริเวณปากคลองบางลำพู และตลาดน้ำในคลองบางลำพู บริเวณเชิงสะพานนรรัตนยังคงทำหน้าที่เหมือนในสมัยของรัชกาลก่อน แต่ความหนาแน่นเริ่มเบาบางลง ส่วนบริเวณที่มีการใช้พื้นที่พาณิชยกรรมที่หนาแน่นนั้นจะได้แก่ บริเวณตลาดยอด และพื้นที่รอบๆ มีการสร้างอาคารในรูปของตึกแถวเป็นกลุ่มเกิดขึ้น ตามแนวที่ถนนจักรพงษ์ ถนนพระสุเมรุ ถนนสีบสามห้าง และถนนตานี

๒.๓) การใช้ที่ดินประเภทศาสนสถาน

การใช้ที่ดินเพื่อศาสนสถานนั้น บริเวณที่ศึกษามีวัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่ ๑ วัด ได้แก่ วัดชนะสงคราม และมีวัดจักรพงษ์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของศาสนาอิสลามอยู่ ๑ แห่ง

๒.๔) การใช้ที่ดินประเภทสาธารณูปการ

๒.๔.๑) สถานที่ราชการ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ และรัชกาลที่ ๘ ที่ตั้งอยู่ในย่านบางลำพู และในละแวกใกล้เคียง ได้แก่

-โรงเรียนกฎหมาย (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคแรก) ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา (กรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบัน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้เดิมกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงตั้งขึ้นเป็นโรงเรียนกฎหมายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้โอนโรงเรียนเข้าไว้ในคณะรัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่การเรียนการสอนยังคงใช้สถานที่เดิม

-กรมประชาสัมพันธ์ ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา ถนนราชดำเนินกลาง เดิมเป็นที่ตั้งของวังสะพานเสี้ยวที่ ๔ ซึ่งสร้างมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๒ และหลังจากตัดถนนราชดำเนินในสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว ได้สร้างตึก ๓ ชั้นขึ้นเป็นห้างแบดแมนแอนดโกของชาวอังกฤษ จำหน่ายสินค้าประเภทเฟอร์นิเจอร์ เครื่องเขียน นาฬิกา เครื่องแต่งกายแบบทันสมัย รวมทั้งเครื่องแบบของทหาร และพลเรือน แต่หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ห้างแบดแมนแอนดโก ได้ย้ายไปตั้งกิจการใหม่ที่มุมถนนสุรวงศ์ต่อถนนเจริญกรุง และที่นี้ก็ได้ใช้เป็นที่ทำกาของกรมประชาสัมพันธ์ จนถึง เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. ๒๕๓๕

-กองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) และสำนักงานวางแผนงานสื่อสารเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (DTCP) ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ใกล้ปากคลองโรงไหม เดิมเป็นวังกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฐ์ ซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๗ ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระตำหนักตกเป็นสมบัติของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กระทรวงสาธารณสุขได้ขอเช่าเป็นที่ทำการขององค์การ UNICEF และ DTC

-สถาบันวัฒนธรรมเยอรมัน ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ เดิมเป็น วังเจ้านายมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นบ้านพักของเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์(ม.ร.ว. เย็น อิศรเสนา) ต่อมาสถาบันวัฒนธรรมเยอรมันได้ขอเช่าทำการใน พ.ศ. ๒๕๒๕

-พุทธสมาคม ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ด้านเหนือริมแม่น้ำเจ้าพระยา (แห่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, ๒๕๓๔:๓๑๒,๓๑๘-๓๑๙)

-องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO) ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ เดิมเป็นวังมะลิวัลย์ ของกรมพระนเรศวรฤทธิ์ สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕ และต่อมาในรัชกาลที่ ๗ องค์ผู้จัดการมรดก ได้ทูลเกล้าฯ ถวายที่ดิน และวังมะลิวัลย์เพื่อทรงใช้หนี้เงินที่ยืมไปจากกรมพระคลังข้างที่ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๐ บริเวณที่ดินและวังมะลิวัลย์จึงตกเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ต่อมากระทรวงเกษตร และสหกรณ์ ได้เช่าที่ดินและอาคาร จากสำนักงานทรัพย์สินฯ เพื่อใช้เป็นที่ทำการองค์การอาหาร และเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO) จนถึงปัจจุบัน

๒.๔.๒) โครงการการสัญจร

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นเส้นทางสัญจร ในพื้นที่บริเวณย่านบางลำพู แยกได้ดังนี้

เส้นทางสัญจรทางบก ประกอบด้วย ถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนจักรพงษ์ ถนนพระสุเมรุ ถนนพระอาทิตย์ ถนนสิบลำห้าง ถนนตะนาว และถนนสายรอง ได้แก่ ถนนไกรศรี ถนนตानी และซอยรามบุตรี ส่วนเส้นทางสัญจรภายในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นทางเท้าคอนกรีตกว้างประมาณ ๑-๒ เมตร

การเข้าถึงชุมชนนั้นที่บริเวณชุมชนมัสยิดจักรพงษ์จะเข้าได้เพียงทางเท้าเท่านั้น ส่วนชุมชนตรอกไก่แจ้-เซียนนิवासน์ ผู้คนที่มารถจะจอดจะเข้าถึงได้เพียงแคปากซอย ต่อจากนั้นเป็นทางเท้าคอนกรีตกว้างประมาณ ๑-๒ เมตร เหมือนกับชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ การเข้าถึงพื้นที่สามารถเข้าได้ที่ ถนนพระอาทิตย์ ถนนจักรพงษ์ ถนนสามเสน ถนนพระสุเมรุ และถนนตะนาว

เส้นทางสัญจรทางน้ำ ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา การเข้าถึงพื้นที่เข้าได้ทางท่าเรือพระอาทิตย์ โดยเรือด่วนและเรือข้ามฟาก

๓) กรรมสิทธิ์ที่ดิน

บริเวณนี้เป็นเขตเมืองเก่าซึ่งมีสถานที่สำคัญ ๆ ของทางราชการอยู่หนาแน่นมาตั้งแต่ในรัชกาลก่อน ๆ อาคารที่พักอาศัยที่สร้างขึ้นในเขตนี้ ในช่วงรัชกาลที่ ๗ จนถึงต้นรัชกาลที่ ๙ จะมีน้อยกว่าในบริเวณอื่น ๆ เพราะที่ดินในบริเวณนี้มีราคาสูง เนื่องจากเป็นเขตใจกลางเมือง มีอาคารปลูกสร้างอยู่มากมาย การจะนำที่ดินราคาแพงมาสร้างบ้านเรือน โดยมีที่ดินกว้างล้อมรอบเช่นแต่เดิมนั้น ไม่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ ดังนั้นการก่อสร้างที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่ในบริเวณนี้ จึงเป็นตึกแถวเสียเป็นส่วนใหญ่ เพราะใช้เนื้อที่น้อยแต่สร้างได้จำนวนหลายคูหา สามารถใช้ประกอบการค้าร่วมไปกับการอยู่อาศัยได้ จึงปรากฏว่าบ้านที่มีอยู่เดิมในรัชกาลก่อน ๆ และมี

เนื้อที่กว้างขวาง ได้แบ่งเนื้อที่ดินทางด้านหน้าที่ติดถนนสร้างเป็นเรือนแถวหรือตึกแถว เพื่อให้เขาเป็นการหารายได้ นอกจากนี้ เจ้าของที่ดินบางรายก็ขายที่ดินที่เป็นบ้านอยู่เดิม และไปซื้อที่ดินในเขตห่างไกลตัวเมืองออกไป เพื่อปลูกบ้านอยู่ใหม่ในเนื้อที่กว้างขวางขึ้น

ตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ที่ดิน เช่น

- ที่ส่วนบุคคล ปัจจุบันเป็นของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ตั้ง สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการพาณิชย์นาวี และองค์การยูนิเซฟ ถนนพระอาทิตย์ ขนาดที่ดิน ๓ ไร่ ๑๒๘ ตารางวา

๔.๓.๒ วิถีชีวิตของผู้คน

- พื้นที่และประชากร

ในพ.ศ. ๒๔๗๔ เนื้อที่ของกรุงเทพฯ ขยายเป็น ๒๖,๔๗๐ ไร่ มีจำนวนประชากรประมาณ ๖๕๐,๐๐๐ คน เขตตัวเมืองได้ขยายตัวออกไปจากใจกลางพระนครมาก ทางด้านทิศเหนือขยายขึ้นไปจากแนวคลองผดุงกรุงเกษม ในบริเวณสามเสน ดุสิต พญาไท และขึ้นไปจนถึงบางซื่อ ส่วนทางด้านทิศตะวันออกจากแนวคลองผดุงกรุงเกษมออกไปทางด้านปทุมวัน ถนนเพชรบุรี เพชรนิจิต และสุขุมวิท ซึ่งมีบริเวณย่านพักอาศัยต่อเนื่องกันไป ส่วนทางด้านใต้แถบล่างของตัวเมืองนั้น ถัดจากแนวคลองผดุงกรุงเกษมออกไปทางด้านสี่พระยา บางรัก สีลม สาทร ทุ่งมหาเมฆ และเลียบริมน้ำเจ้าพระยามาถึงยานนาวา และบางคอแหลม

- ชีวิตและบรรยากาศทางเศรษฐกิจ

หลังจากเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมาเป็นประชาธิปไตย มีการเปลี่ยนแปลงทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนเทคโนโลยีต่างๆ มากขึ้น การติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ส่งผลให้เกิดการค้าในรูปแบบใหม่ๆ เข้ามาแพร่กระจายสู่เมือง และส่งต่อมาที่บริเวณย่านเกิดการพัฒนานพื้นที่ เปลี่ยนแปลงรูปแบบของย่านการค้าขาย มีการกระจุกตัวของร้านค้าต่างๆ จนเกิดแหล่งทำมาหากิน ซึ่งก็มีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คน มีการอพยพย้ายถิ่นของผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาทำงาน ซึ่งจะพบเห็นได้ในรูปแบบของ Informal sector

๔.๓.๓ นโยบายของรัฐ

ในต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการแบ่งเขตกรุงเทพฯ ผังตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นจังหวัดพระนคร และกรุงเทพฯ ผังตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นจังหวัดธนบุรี ความเจริญและความหนาแน่นของชุมชนส่วนใหญ่จะอยู่ในฝั่งพระนคร ย่านพัก

อาศัยทางฝั่งพระนครจะขยายตัวได้รวดเร็วกว่า และมีเนื้อที่กว้างขวางมากกว่าทางฝั่งธนบุรี จึงขยายตัวออกไปจากใจกลางพระนคร ไปทั้งทางด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้

ในพ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ หรือสะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ เพื่อเชื่อมทางสัญจรทางบกระหว่างฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี ให้ติดต่อกันได้สะดวกแทนการใช้เรือ จึงทำให้ความเจริญแผ่ขยายเข้าไปทางฝั่งธนบุรีได้รวดเร็ว เริ่มมีการตัดถนนทางฝั่งธนบุรีมากขึ้น มีร้านค้าและย่านพักอาศัยแทรกอยู่ตามบริเวณที่เคยเป็นสวนผลไม้ของฝั่งธนบุรีมากขึ้น

๔.๔ ย่านบางลำพูในสมัยปัจจุบัน

(รัชกาลปัจจุบัน /พ.ศ. ๒๕๐๓-พ.ศ. ๒๕๔๒)

๔.๔.๑ สภาพทางกายภาพ

ในสมัยปัจจุบันนี้ สภาพทางกายของย่านบางลำพู มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

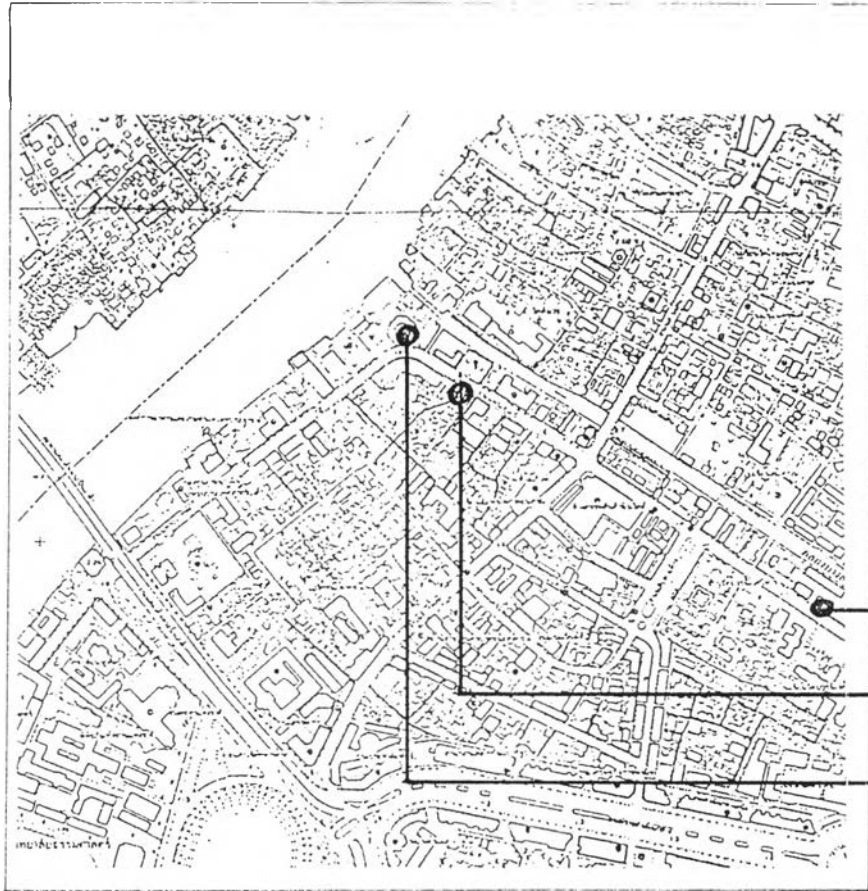
๑) บริเวณหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ปัจจุบันมีการปรับปรุงบริเวณที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

-ป้อมพระสุเมรุ ตั้งอยู่ที่หัวโค้งถนนพระอาทิตย์ต่อกับถนนพระสุเมรุ และเป็นภูมิสัญลักษณ์ของย่าน(Landmarks) ซึ่งปัจจุบันนี้ มีหลายหน่วยงาน ได้แก่ กรุงเทพมหานคร กรมศิลปากร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมธนารักษ์ และประชาชนเจ้าของพื้นที่เห็นพ้องกันว่า ป้อมพระสุเมรุคือหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์ของการป้องกันรักษาพระนคร ควรมีการปกป้องศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของชุมชนไว้ จึงมีการบูรณะป้อมพระสุเมรุใหม่ และปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์รอบๆ ป้อมให้กลายเป็นสวนสาธารณะขึ้น เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่ชุมชน และนอกจากการบูรณะป้อมและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์แล้วยังได้สร้าง ศาลาจักรตุรมุขขึ้น ๑ หลัง ใช้ชื่อว่า พระที่นั่งสันติชัยปราการ ที่บริเวณลานสวนสาธารณะ

๒) การใช้ที่ดิน

ลักษณะการใช้ที่ดินบริเวณย่านบางลำพูในสมัยปัจจุบัน มีลักษณะที่เรียกว่า การใช้ที่ดินที่ปะปนกัน (Mix use) แยกออกได้ดังนี้

แผนที่ ๔.๑๘ แสดงบริเวณหลักฐานทางประวัติศาสตร์
ย่านบางลำพูในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-สมัยปัจจุบัน

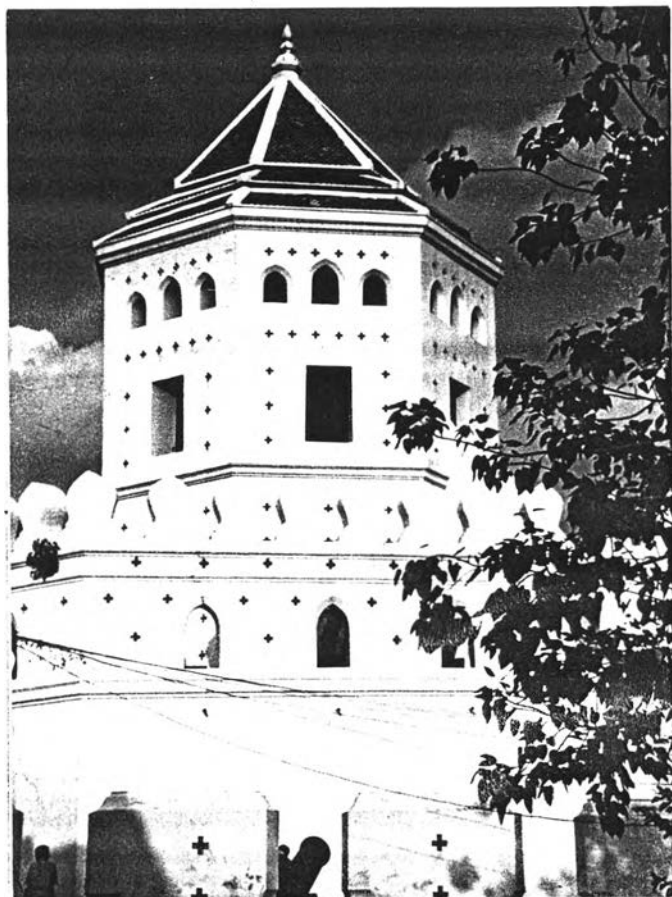
กำแพงเมือง และประตูเมือง
ที่หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร

ทรากกำแพงวังริมป้อมพระสุเมรุ
ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา
(พระองค์เจ้าลา)

ป้อมพระสุเมรุ ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark) ของย่าน

ภาพที่ ๔.๑๒ แสดงสภาพภูมิทัศน์บริเวณป้อมพระสุเมรุ ภูมิสัญลักษณ์ (Landmark) ของย่านนี้ ปัจจุบันมีการปรับปรุงป้อมพระสุเมรุ และสภาพแวดล้อมโดยรอบให้เป็นสวนสาธารณะ และสร้างพระที่นั่งสันติชัยปราการ สำหรับการชมกระบวนพระยุหยาตราทางชลมารคของพระบรมวงศานุวงศ์ และสร้างทางเดินเลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยา (Waterfomt) จากใต้สะพานพระปิ่นเกล้าจนถึงบริเวณป้อมพระสุเมรุ

ตารางที่ ๔.๑ การใช้ประโยชน์ที่ดินในย่านบางลำพู ปีพ.ศ. ๒๕๔๒

แขวง	การใช้ประโยชน์ที่ดินในย่านบางลำพู ปีพ.ศ. ๒๕๔๒ (ตร.กม.)					
	พื้นที่แขวง	ที่พักอาศัย	พาณิชย์- กรรม	สถานที่ ราชการ	ศาสนสถาน	จำนวนบ้าน (หลังคาเรือน)
ชนะสงคราม	๐.๐๓๓๙	๐.๐๓๓	๐.๐๒๖	๐.๐๒๘	๐.๐๑๖	๘๔๘
ตลาดยอด	๐.๑๙๓	๐.๐๐๙	๐.๐๖๙	๐.๐๐๖	๐.๐๐๙	๑,๑๘๕

ที่มา : สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

๒.๑) การใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย

ปัจจุบันนี้ การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อที่อาศัยนั้น แยกออกตามพื้นที่ ได้แก่

บริเวณแรก จะมีการรวมกลุ่มกันอยู่อย่างหนาแน่นในลักษณะของชุมชนดั้งเดิมอยู่ ๒ บริเวณ ได้แก่ ชุมชนมัธยมจักรพงษ์ ซึ่งอยู่ด้านหลังบริเวณตึกแถวริมถนนจักรพงษ์และตึกแถวริมถนนพระสุเมรุ และที่ชุมชนตรอกไก่แจ้-เขื่อนนิวาสน์ ตั้งอยู่บริเวณหลังตึกแถว โค้งถนนพระอาทิตย์ติดกับถนนพระสุเมรุ ส่วนบริเวณทางด้านหน้าที่เป็นตึกแถวนี้จะมีการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ผสมกันทั้งพักอาศัยและพาณิชย์กรรมด้วย

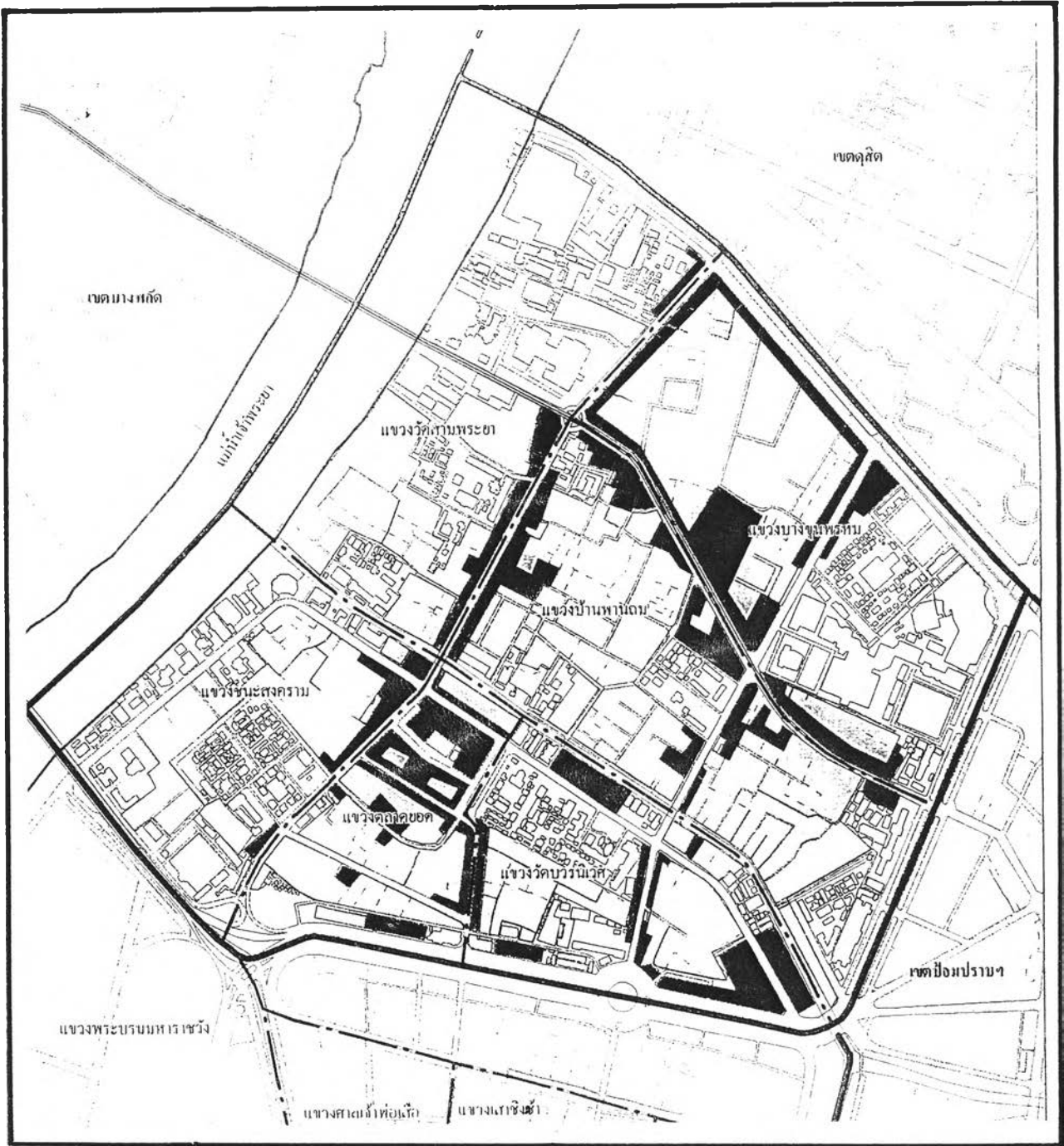
บริเวณที่สอง จะกระจายกันออกไปหนาแน่นน้อยกว่าสองบริเวณที่เป็นชุมชนดั้งเดิม ได้แก่ ทางด้านหลังตึกแถวบริเวณหลังถนนพระอาทิตย์ เข้าตรอกหลังวัดชนะสงคราม และบริเวณรอบๆ วัดชนะสงคราม และกระจายไปทางถนนตานี

บริเวณสุดท้าย ได้แก่ บริเวณริมคลองบางลำพูจะอยู่อาศัยในลักษณะของตึกแถว ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นพื้นที่พักอาศัยแล้วยังใช้เป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมด้วย ตั้งอยู่แนวคลองบางลำพู บริเวณตั้งแต่สะพานนรรัตนไปจนถึงสะพานข้ามคลองบริเวณโรงเรียนสมสงวน

๒.๒) การใช้ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรม

ในปัจจุบันนี้พื้นที่ที่มีการใช้ที่ดินเพื่อพาณิชย์กรรม ได้แก่

-บริเวณสี่แยกบางลำพู หรือย่านการค้าบริเวณตลาดยอดเดิม กลายเป็นพื้นที่ที่สำคัญในย่านนี้ มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชย์กรรมอย่างหนาแน่น เป็นศูนย์กลางการค้าทั้งค้าปลีก และค้าส่งโดยเฉพาะเสื้อผ้าสำเร็จรูป และกระจายตัวไปยังพื้นที่ใกล้เคียงตามแนวของถนน

แผนที่ ๔.๑๘ แสดงการใช้ที่ดิน ย่านบางลำพู พ.ศ. ๒๕๒๙
ประเภทที่พักอาศัยและพาณิชยกรรม

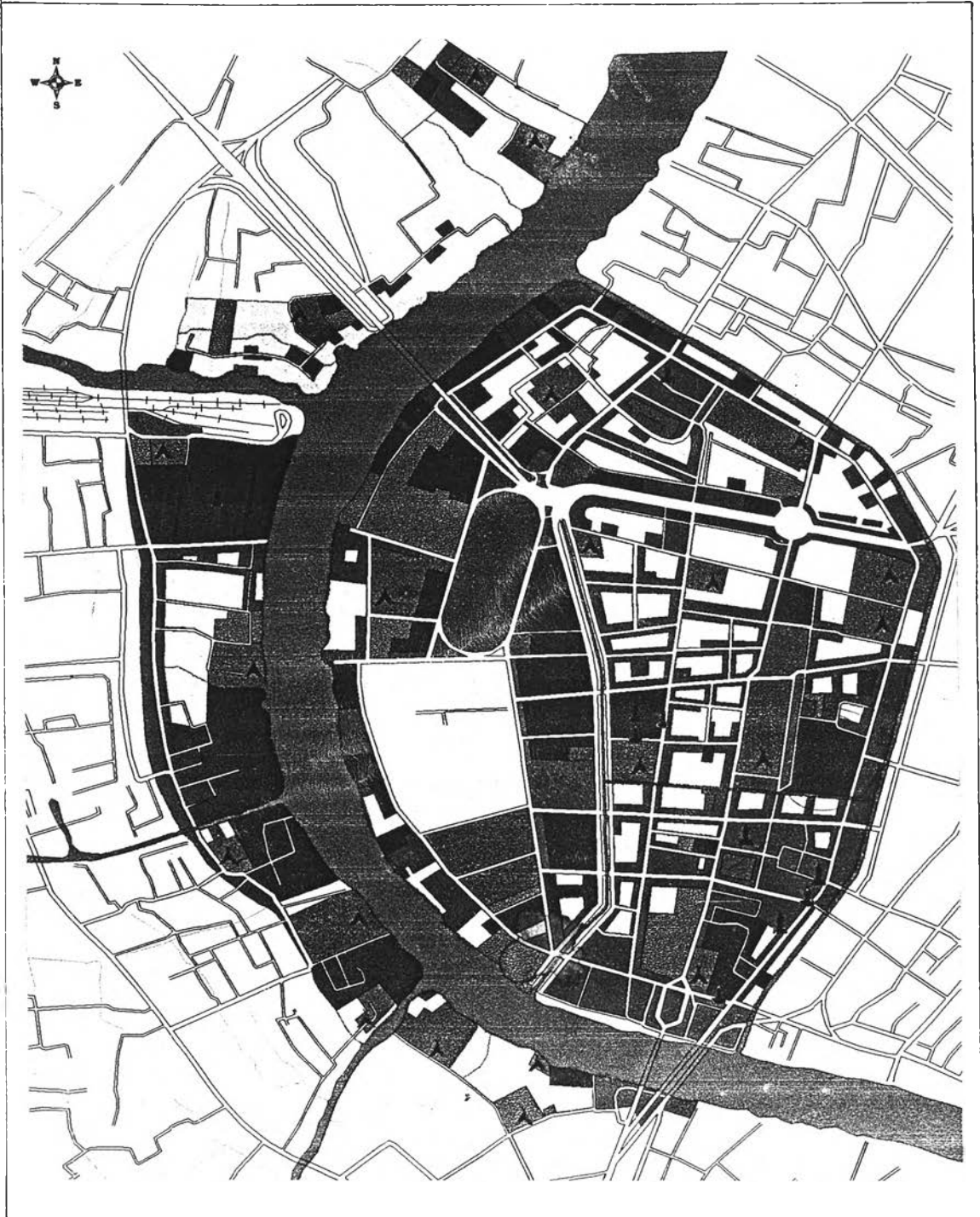
สัญลักษณ์

- ถนนสายหลัก
- ถนนชุมชน
- เขตของมรดก
- เขตของแนววง
- แนวน้ำ, คลอง

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่พักอาศัย
- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม

ที่มา

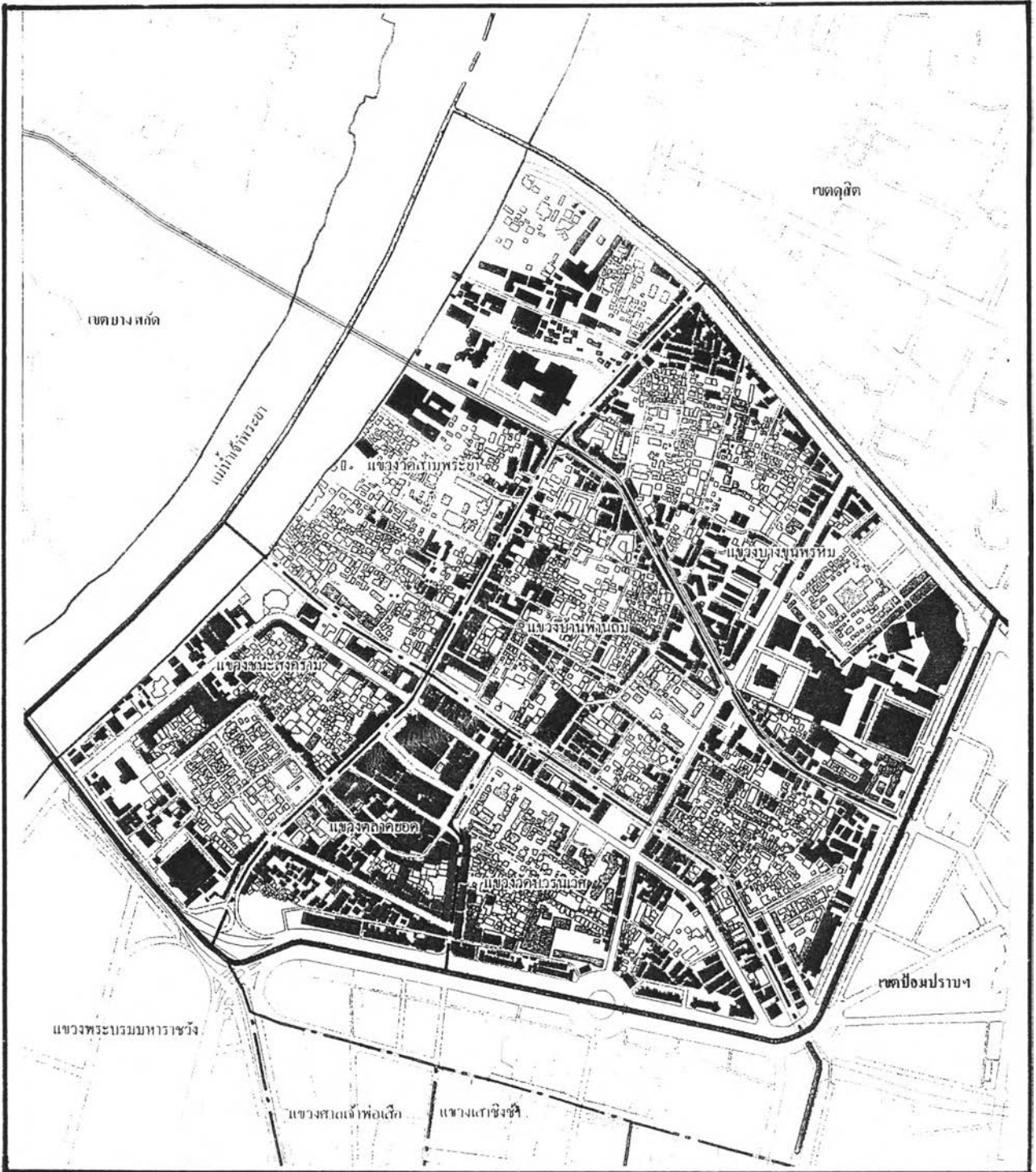
สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร

แผนที่ ๔.๒๐ แสดงการใช้ที่ดินของกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๕๔๑

สัญลักษณ์

☐	ที่อยู่อาศัย		ตึกสูง
☒	ที่โล่งว่างนันทนาการ		วัด
☒	พาณิชย์กรรม		
☒	ศาสนา		
☒	สถานที่ราชการ		
☒	สถาบันการศึกษา		
☒	อุตสาหกรรม, โกดัง		
☐	โบราณสถาน		

แผนที่ ๔.๒๑ แสดงการใช้ที่ดิน ย่านบางลำพู พ.ศ. ๒๕๔๒

สัญลักษณ์	
	ถนนเส้นหลัก
	ถนนซอย
	เขตของเขต
	เขตของแขวง
	แม่น้ำคลอง
	ที่ปล่อยเค็ม
	พาณิชย์กรรรม
	สถานีราชการ
	สถานีศาสนา
	สถานีการศึกษา
	ที่โล่ง

ที่มา สำนักงานผังเมือง กรุงเทพมหานคร และการสำรวจภาคสนาม พ.ศ. ๒๕๔๒

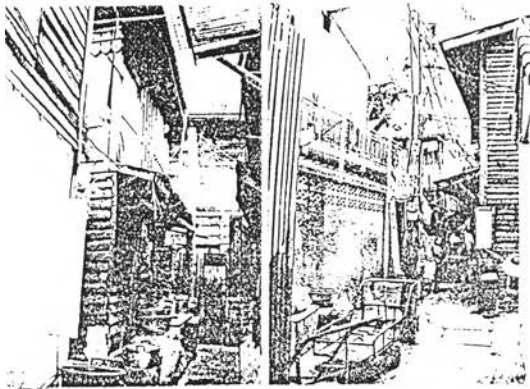

แผนที่ ๔.๒๒ แสดงตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนดั้งเดิม

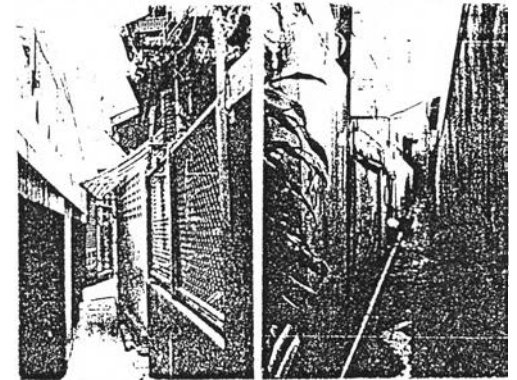
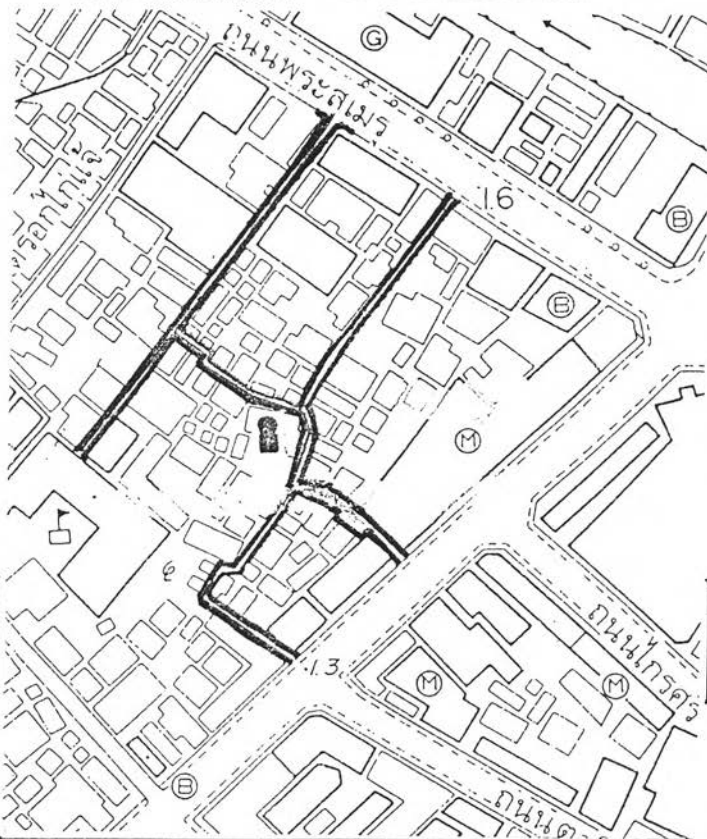
สัญลักษณ์

๑ ชุมชนมัตยิดจักรพงษ์

๒ ชุมชนตรอกไก่แจ้-เขื่อนนิวาสน์

มัยยิดจักรพงษ์ศูนย์กลางชุมชน

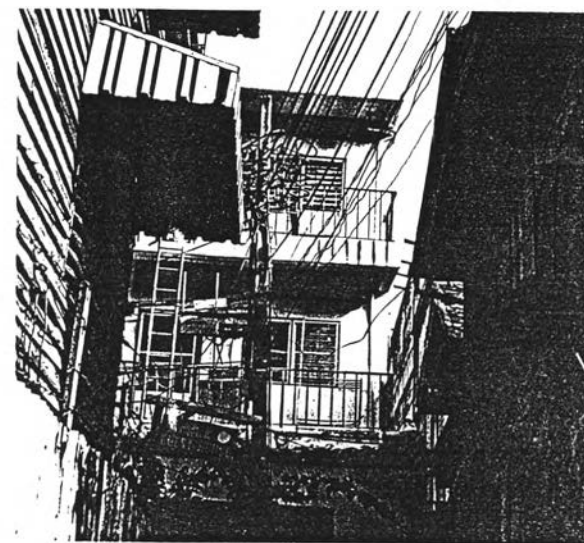
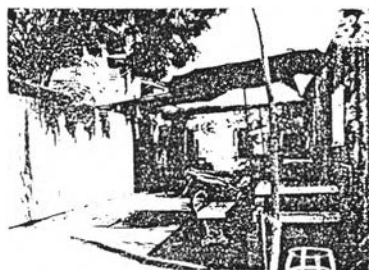
สภาพทางกายภาพมีการใช้ที่ดินเป็นที่อยู่อาศัย ลักษณะเป็นชุมชนแออัด อาคารบ้านเรือนจะปลูกอยู่ติดๆกันอย่างหนาแน่นมาก รูปแบบที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้สูง ตั้งแต่ ๑-๒ ชั้น และมีอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กในยุคปัจจุบันที่สร้างใหม่สูง ๒-๔ชั้น ปะปนอยู่บ้าง บ้านเรือนบางหลังดัดแปลงเป็นที่พักอาศัยราคาถูกสำหรับชาวต่างชาติ (Guest House)

ทางสัญจรภายในชุมชนจะเป็นทางเดินเท้าคอนกรีตขนาดเล็กกว่าประมาณ ๑-๒ เมตร มีทางเข้าออกได้ ๒ ทาง คือ ทางถนนจักรพงษ์ และถนนพระสุเมรุ

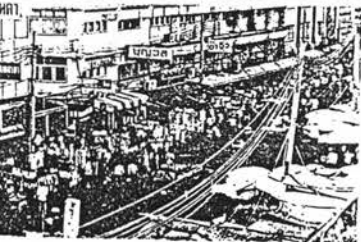
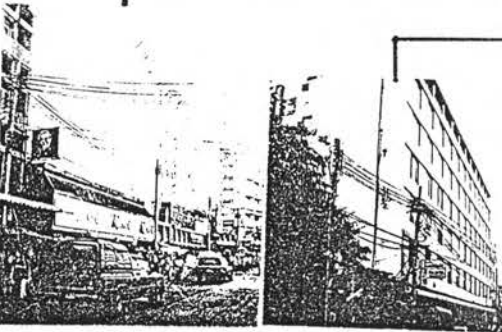
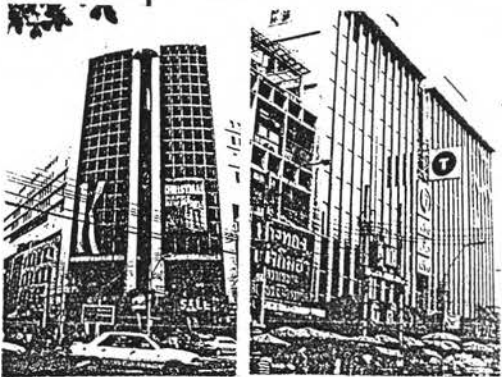
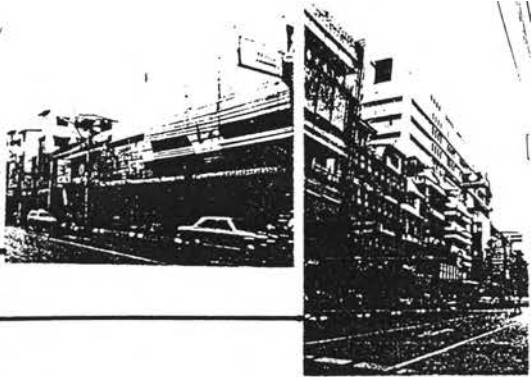
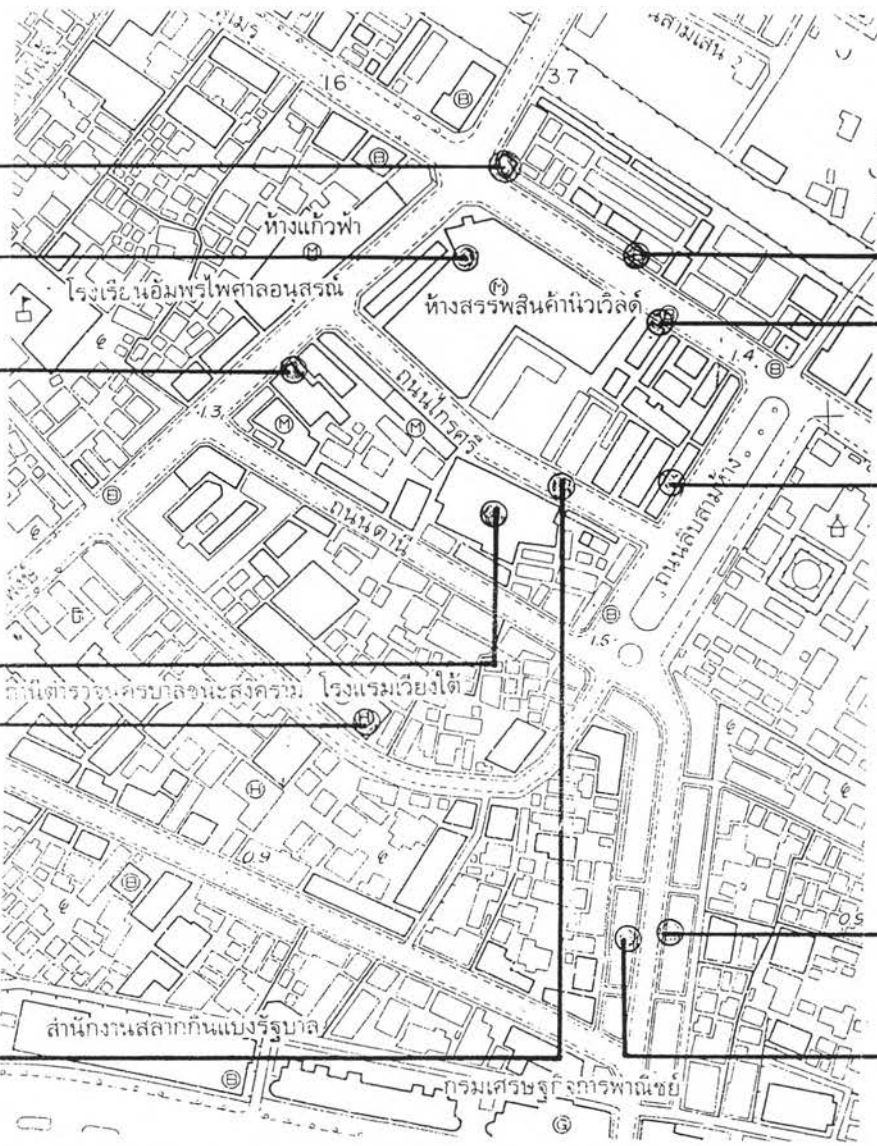
แผนที่ ๔.๒๓ แสดงสภาพทางกายภาพของชุมชนมัยยิดจักรพงษ์

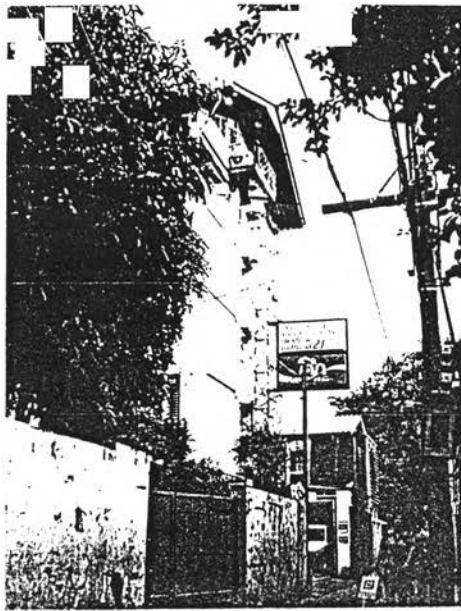
แผนที่ ๕.๒๔ แสดงสภาพทางกายภาพของชุมชนรอกไก่แจ้-เขื่อนนิวาสณ์

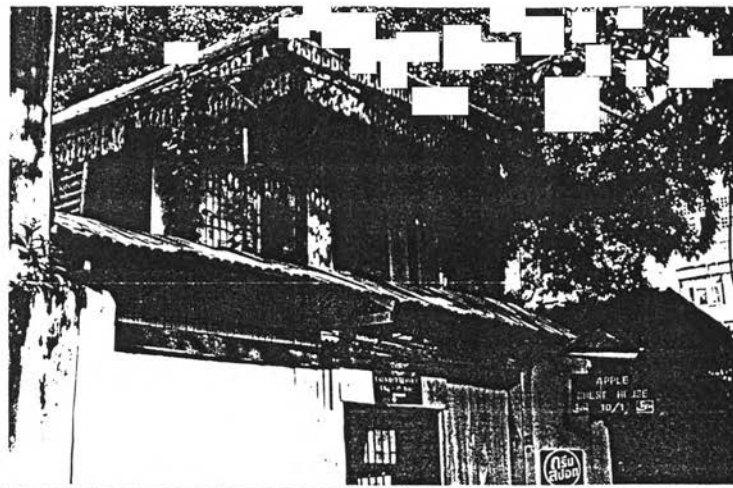
การใช้ที่ดินภายในชุมชนเป็นที่อยู่อาศัย อาคารมีลักษณะเป็นบ้านไม้ ๑-๒ ชั้น และอาคารพาณิชย์ ๒-๔ ชั้น มีบางส่วนดัดแปลงบ้านเก่าและสร้างอาคารขึ้นใหม่ เป็นเกสต์เฮาส์สำหรับให้ชาวต่างชาติเช่า ทางสัญจรภายในชุมชนจะเข้า-ออกทางด้านถนนพระสุเมรุและถนนพระอาทิตย์ มีถนนที่รถเข้า-ออกได้เพียงแค่นิดน้อย ส่วนเข้าไปภายในจะเป็นทางเดินเท้าคอนกรีตกว้างประมาณ ๑-๒ เมตร

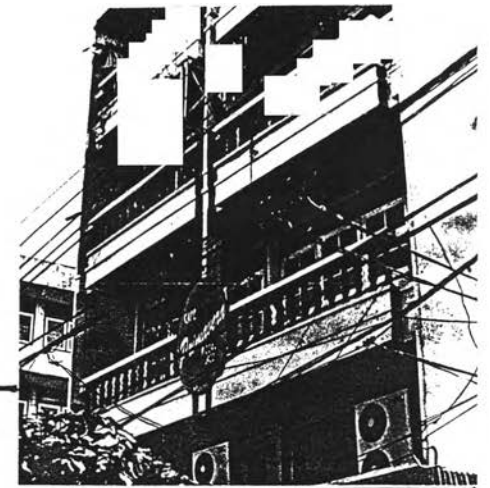
แผนที่ ๔.๒๕ แสดงสภาพทางกายภาพของพื้นที่พาณิชย์กรรม

เกสต์เฮ้าส์ บริเวณด้านหลังวัดชนะสงคราม

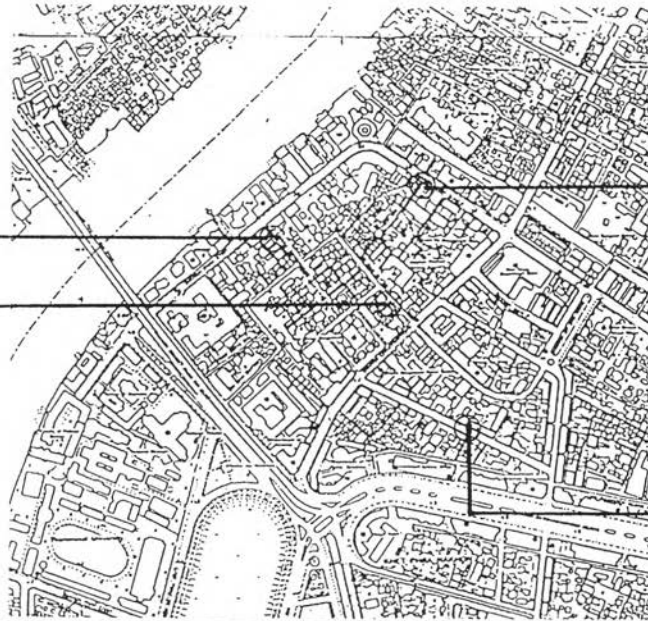
เกสต์เฮ้าส์ บริเวณตรอกโรงไหม

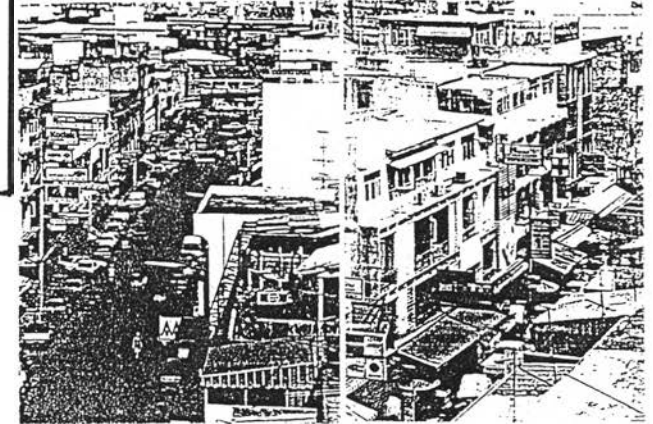
เกสต์เฮ้าส์ บริเวณถนนพระสุเมรุ

เกสต์เฮ้าส์ บริเวณถนนตานี

แผนที่ ๔.๒๖ แสดงสภาพทางกายภาพของเกสต์เฮ้าส์ บริเวณย่านบางลำพู

เกสต์เฮ้าส์ บริเวณถนนข้าวสาร

ภาพที่ ๔.๑๓ แสดงการใช้ที่ดินเป็นทั้งที่พักอาศัยและพาณิชยกรรม
 ในภาพคืออาคารบริเวณถนนจักรพงษ์ ชั้นล่างจะค้าขาย ส่วนชั้นบนเป็นที่พัก
 อาศัย
 ที่มา ภาพถ่ายจาก คุณไกรศรี เจริญพาณิชย์ พ.ศ. ๒๕๕๔

คือพื้นที่ ๒ ฟากถนน ได้แก่ ถนนพระสุเมรุ ถนนจักรพงษ์ ถนนไกรศรี ถนนตานี และถนนข้าวสารที่มีการเกิดของพื้นที่พาณิชยกรรมเพื่อการค้าบริการ คือ เกสต์เฮ้าส์ (Guest house) ซึ่งได้มีการขยายตัวเข้ามาทางด้านวัดชนะสงคราม ถนนตานี และขยายตัวออกไปทางถนนพระสุเมรุ และถนนพระอาทิตย์

-บริเวณถนนตะนาว ตั้งแต่สี่แยกคอกวัว จนถึงบริเวณถนนสิบลำห้าง มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรม และบางส่วนเป็นที่พักอาศัยด้วย ในลักษณะของตึกแถว เป็นการค้าขายในแบบร้านค้าประจำท้องถิ่น ที่ค้าขายกันมานาน เช่น อาหารนานาชาติ ร้านตัดชุดวิวาห์ เป็นต้น

๒.๓) การใช้ที่ดินประเภทศาสนสถาน

การใช้ที่ดินเพื่อศาสนสถานนั้น บริเวณที่ศึกษามีวัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่ ๑ วัด และมีวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของศาสนาอิสลามอยู่ ๑ แห่ง

-วัดชนะสงคราม การใช้ประโยชน์ที่ดินภายในวัดมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากขึ้น มีการสร้างรั้วกำแพงก่ออิฐฉาบปูนอย่างแน่นหนา ส่วนพื้นที่นั้นนอกจากจะมีการเพิ่มสถาบันโรงเรียนขึ้นมาในวัดแล้ว ยังมีการแบ่งพื้นที่วัดเพื่อใช้เป็นที่เช่าจอดรถ นอกจากนี้วัดนี้ยังเป็นทางสัญจร(ทางผ่าน)ของกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่พักบริเวณเกสต์เฮ้าส์ ถนนข้าวสาร เดินผ่านไปยังท่าเรือพระอาทิตย์ เพื่อไปท่องเที่ยวต่อยังจุดต่างๆ จากจุดนี้ บริเวณในวัดจึงมีการนำของมาขายในลักษณะของแผงลอย มีการสร้าง กุฏิ ศาลา เพิ่มขึ้น การใช้ที่ดินภายในวัดหนาแน่นขึ้น

-มัสยิดจักรพงษ์ ตั้งอยู่ในศูนย์กลางของชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ การใช้ประโยชน์ที่ดินภายในนั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเท่าไรนัก มีการสร้างรั้วเป็นอาณาเขตกั้นเหมือนกับวัด ภายในยังมีพื้นที่อยู่ ๒ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นมัสยิดสำหรับพิธีกรรมทางศาสนา และบริเวณลานโล่งด้านหน้า

๒.๔) การใช้ที่ดินประเภทสาธารณูปการ

๒.๔.๑) สถานที่ราชการ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ และรัชกาลที่ ๘ ที่ตั้งอยู่ในย่านบางลำพู และในละแวกใกล้เคียง ได้แก่

-โรงเรียนกฎหมาย (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในยุคแรก) ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา (กรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบัน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้เดิมกรมหลวงราชบุรีดิ

เรกฤทธิ ทรงตั้งขึ้นเป็นโรงเรียนกฎหมายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้โอนโรงเรียนเข้าไว้ในคณะรัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่การเรียนการสอนยังคงใช้สถานที่เดิม

-กรมประชาสัมพันธ์ ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา ถนนราชดำเนินกลาง เดิมเป็นที่ตั้งของวังสะพานเสี้ยวที่ ๔ ซึ่งสร้างมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๒ และหลังจากตัดถนนราชดำเนินในสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว ได้สร้างตึก ๓ ชั้นขึ้นเป็นห้างแบดแมนแอนดีโกของชาวอังกฤษ จำหน่ายสินค้าประเภทเฟอร์นิเจอร์ เครื่องเขียน นาฬิกา เครื่องแต่งกายแบบทันสมัย รวมทั้งเครื่องแบบของทหาร และพลเรือน แต่หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ห้างแบดแมนแอนดีโก ได้ย้ายไปตั้งกิจการใหม่ที่มุมถนนสุรวงศ์ต่อถนนเจริญกรุง และที่นี้ก็ได้อาศัยเป็นที่ทำการของกรมประชาสัมพันธ์ จนถึง เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. ๒๕๓๕

-กองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) และสำนักงานวางแผนงานสื่อสารเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (DTCP) ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ใกล้ปากคลองโรงไหม เดิมเป็นวังกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฐ์ ซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๗ ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระตำหนักตกเป็นสมบัติของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ กระทรวงสาธารณสุขได้ขอเช่าเป็นที่ทำการขององค์การ UNICEF และ DTCP

-องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO) ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ เดิมเป็นวังมะลิวัลย์ ของกรมพระนเรศวรฤทธิ สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕ และต่อมาในรัชกาลที่ ๗ องค์ผู้จัดการมรดก ได้ทูลเกล้าฯ ถวายที่ดิน และวังมะลิวัลย์เพื่อทรงใช้หนี้เงินที่ยืมไปจากกรมพระคลังข้างที่ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๐ บริเวณที่ดินและวังมะลิวัลย์จึงตกเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ต่อมากระทรวงเกษตร และสหกรณ์ ได้เช่าที่ดินและอาคารจากสำนักงานทรัพย์สินฯ เพื่อใช้เป็นที่ทำการองค์การอาหาร และเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO) จนถึงปัจจุบัน

-สถาบันวัฒนธรรมเยอรมัน ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ เดิมเป็น วังเจ้านายมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นบ้านพักของเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์(ม.ร.ว. เย็น อิศรเสนา) ต่อมาสถาบันวัฒนธรรมเยอรมันได้ขอเช่าทำการใน พ.ศ. ๒๕๒๕

-พุทธสมาคม ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ด้านเหนือริมแม่น้ำเจ้าพระยา (แห่งน้อย คึกคักศรี และคณะ, ๒๕๓๔:๓๑๒,๓๑๘-๓๑๙)

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อสถานที่ราชการในปัจจุบัน ได้แก่

- กองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) และสำนักงานวางแผนงานสื่อสารเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (DTCP) ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์
- องค์การอาหาร และเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO) ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์
- พุทธสมาคม ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ด้านเหนือริมแม่น้ำเจ้าพระยา
- สถานีตำรวจนครบาลชนะสงคราม ตั้งอยู่ที่ริมถนนจักรพงษ์ ตรงข้ามวัดชนะสงคราม

๒.๔.๒) โครงข่ายการสัญจร

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นเส้นทางสัญจร ในพื้นที่บริเวณย่านบางลำพู แยกได้ดังนี้

เส้นทางสัญจรทางบก ประกอบด้วย ถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนจักรพงษ์ ถนนพระสุเมรุ ถนนพระอาทิตย์ ถนนสิบบางห้าง ถนนตะนาว และถนนสายรอง ได้แก่ ถนนไกรศรี ถนนคานี และซอยรามบุตรี ส่วนเส้นทางสัญจรภายในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นทางเท้าคอนกรีตกว้างประมาณ ๑-๒ เมตร

การเข้าถึงชุมชนนั้นที่บริเวณชุมชนมัสยิดจักรพงษ์จะเข้าได้เพียงทางเท้าเท่านั้น ส่วนชุมชนตรอกไก่แจ้-เซียนนิวาสน์ ผู้คนที่มารถจะจอดจะเข้าถึงได้เพียงแคปากซอย ต่อจากนั้นเป็นทางเท้าคอนกรีตกว้างประมาณ ๑-๒ เมตร เหมือนกับชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ การเข้าถึงพื้นที่สามารถเข้าได้ที่ ถนนพระอาทิตย์ ถนนจักรพงษ์ ถนนสามเสน ถนนพระสุเมรุ และถนนตะนาว

เส้นทางสัญจรทางน้ำ ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา การเข้าถึงพื้นที่เข้าได้ทางท่าเรือพระอาทิตย์ โดยเรือด่วนและเรือข้ามฟาก

๓) สิ่งปลูกสร้าง

อาคารที่พักอาศัยของเจ้านายชั้นต่างๆ หรือที่เรียกว่าวังนั้น ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๗ เป็นต้นมา ไม่มีการสร้างขึ้นใหม่อีก วังที่มีมาตั้งแต่เริ่มสร้างกรุง ถูกเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไปหมด ส่วนอาคารที่เคยเป็นวัง บางส่วนจะถูกทำลาย ในช่วงของสงครามโลกครั้งที่ ๒ และบางส่วนถูกรื้อลงเพื่อสร้างอาคารใหม่ทั้งของหน่วยงานราชการและเอกชน คงเหลือเพียงอาคารเก่าที่เคยเป็นวังบางอาคารเท่านั้น

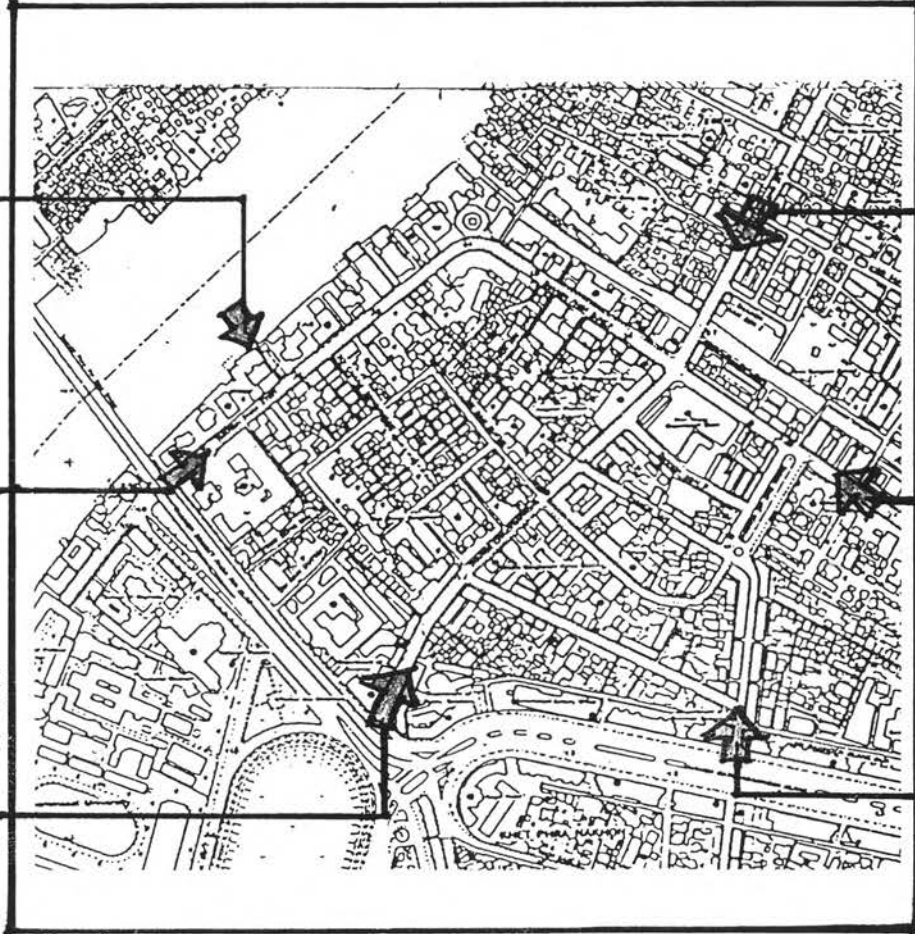
ท่าเรือพระอาทิตย์

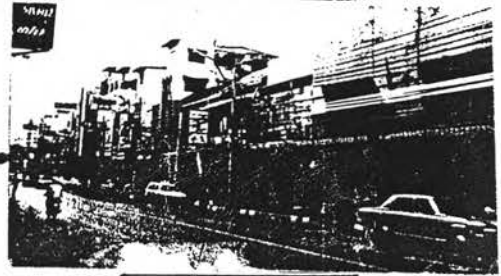
ถนนพระอาทิตย์

ถนนจักรพงษ์

ถนนสามเสน

ถนนพระสุเมรุ

ถนนตะนาว

แผนที่ ๔.๒๗ แสดงการเข้าถึงย่านบางลำพูในปัจจุบัน ทางบก และทางน้ำ

-อาคารทางศาสนา

วัดชนะสงคราม ตั้งอยู่ทางด้านหน้าริมถนนจักรพงษ์ มีถาวรวัตถุชิ้นเอกของวัด คือ พระเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนที่เป็นของเดิมโบสถ์ วิหาร ลักษณะของสถาปัตยกรรม ยังคงเป็นแบบไทย ทั้งรูปแบบ ขนาด วัสดุ ส่วนอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ ได้แก่ กุฏิ ศาลา ทอระฆัง นั้น สดส่วน และกลุ่มของอาคารยังเหมือนเดิม ต่างกันที่รูปแบบที่สร้างขึ้นใหม่ และวัสดุ ส่วนความงดงาม รายละเอียดถูกต้องทอนลง ความปราณีตละเอียดของงานช่างก็ลดน้อยลงด้วย

มัสยิดจักรพงษ์ ตั้งอยู่ทางด้านหลังตึกแถวริมถนนจักรพงษ์ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สูง ๒ ชั้น ชั้นล่างใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ส่วนชั้นบน ใช้สำหรับเรียนหนังสือทางศาสนา อิสลาม ด้านหน้าอาคารมีส่วนยอดต่อขึ้นไป เป็นลักษณะหอคอยแปดเหลี่ยม

-อาคารที่ทำการของรัฐและหน่วยงานอื่นๆ ตั้งกระจายอยู่ทั่วบริเวณย่านบางลำพู โดยแบ่งประเภทอาคารได้ดังนี้

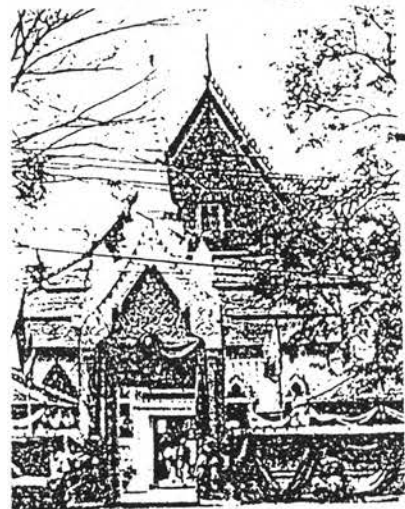
อาคารที่สร้างใหม่ ได้แก่ สถานีตำรวจนครบาลวัดชนะสงคราม ตั้งอยู่บริเวณริมถนนจักรพงษ์ ตรงข้ามวัดชนะสงคราม เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สูง ๓ ชั้น ส่วนด้านหลังสถานีจะเป็นอาคารพักอาศัยของครอบครัวตำรวจ ซึ่งมีลักษณะเป็นแฟลต สูง ๔ ชั้น

ส่วนอาคารเก่าที่นำมาปรับปรุงประโยชน์ใช้สอย จะตั้งอยู่ในบริเวณถนนพระอาทิตย์ ได้แก่ กองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) และสำนักงานวางแผนงานสื่อสารเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (DTCP), องค์การอาหาร และเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO), บ้านเจ้าพระยา สถานที่โชว์ผลงานทางศิลปะ, บ้านพระอาทิตย์ ซึ่งเป็นที่ทำงานของหนังสือพิมพ์ผู้จัดการ อาคารส่วนใหญ่จะเป็นอาคารที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๗ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับมาอิทธิพลมาจากตะวันตก เป็นอาคารคอนกรีต สูง ๒ ชั้น

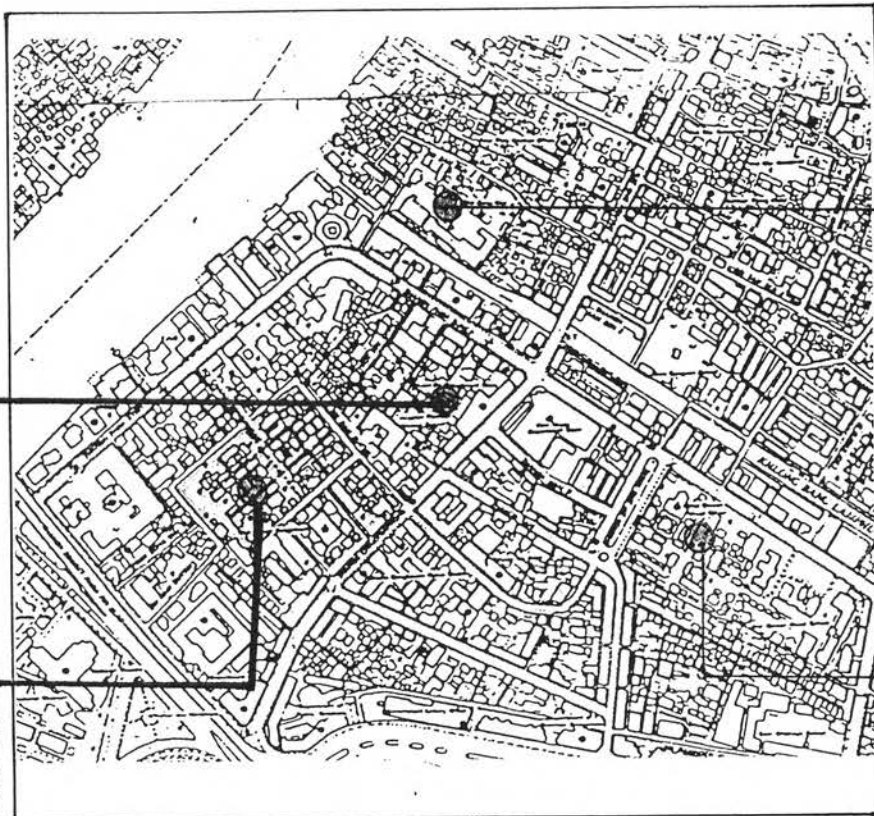
-อาคารสถาบันการเงิน หรือธนาคารต่างๆ ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณสี่แยกบางลำพู

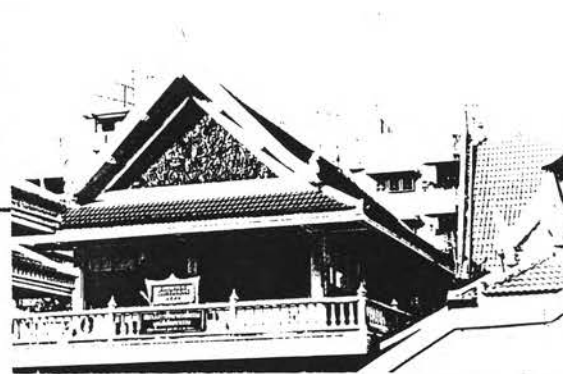
มัสยิดจักรพงษ์

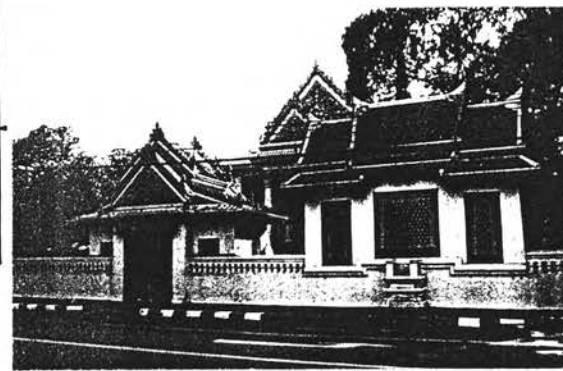
วัดชนะสงคราม

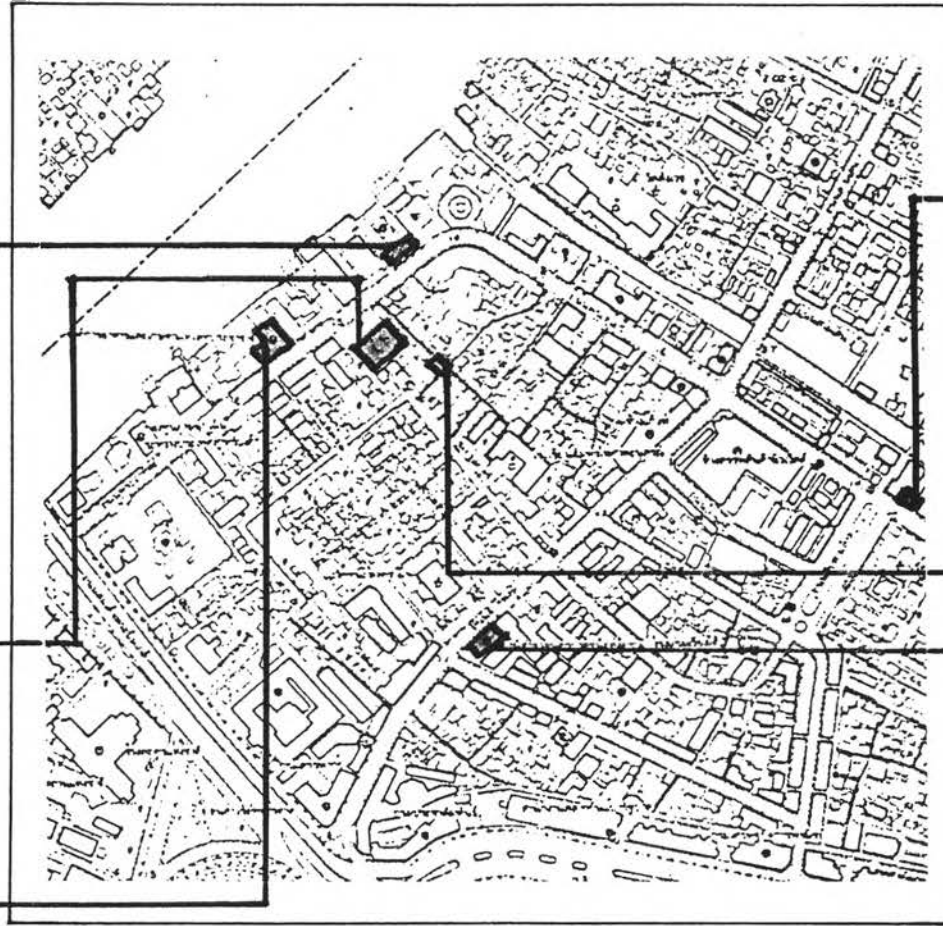
แผนที่ ๔.๒๘ แสดงตำแหน่งที่ตั้งของศาสนสถานในปัจจุบัน

วัดสังเวชวิทยาราม

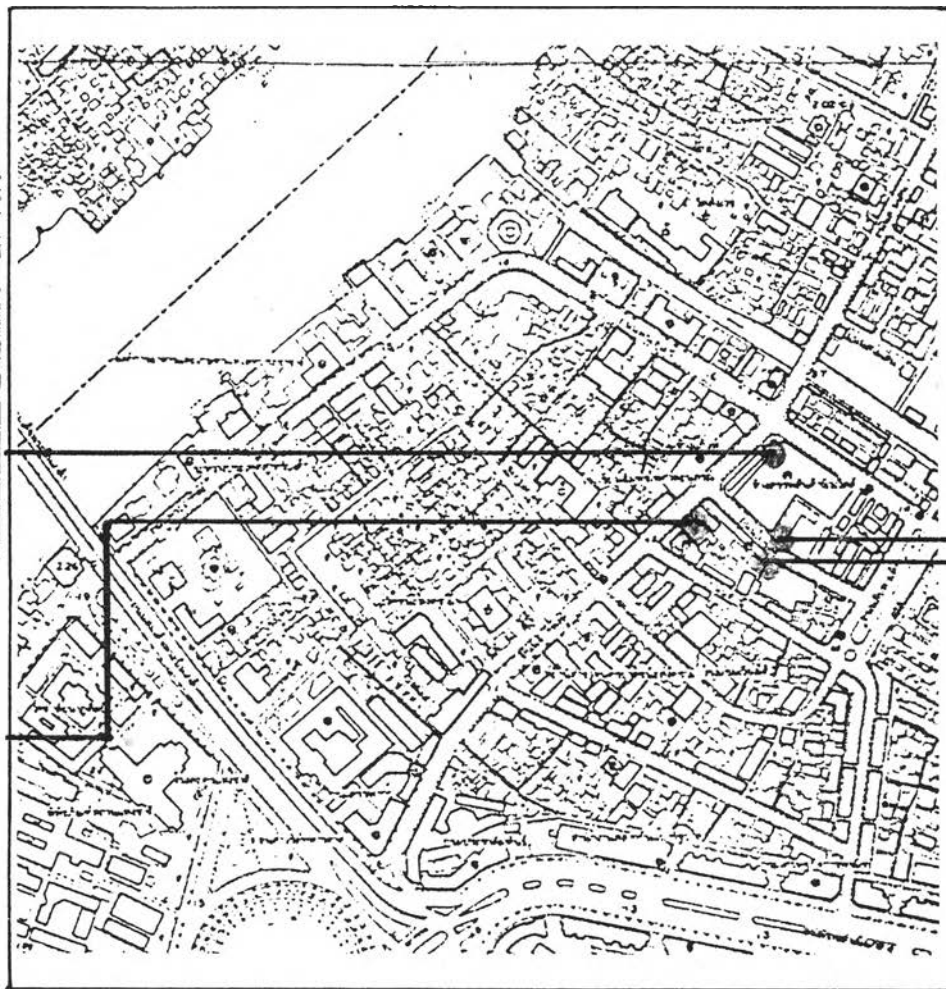

วัดบวรนิเวศวิหาร

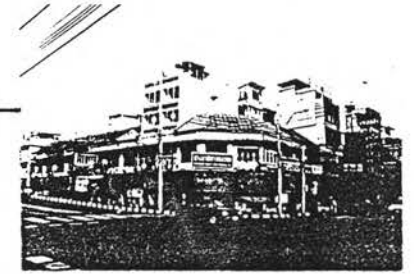
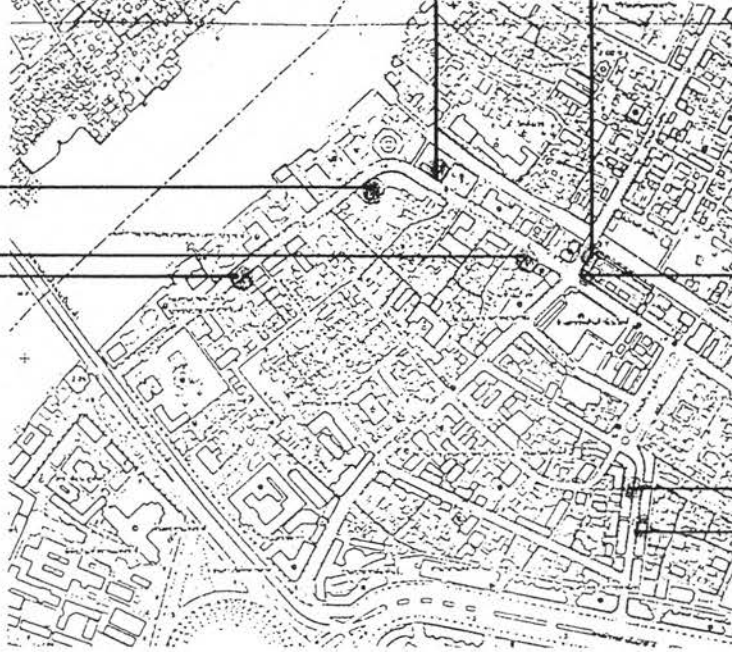
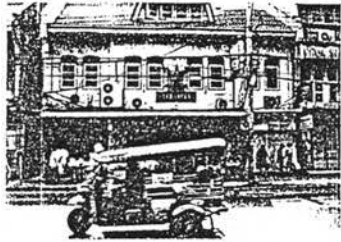
แผนที่ ๙.๒๙

แสดงสิ่งปลูกสร้าง ประเภทอาคารที่ทำการของรัฐ
ย่านบางลำพูในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-สมัยปัจจุบัน

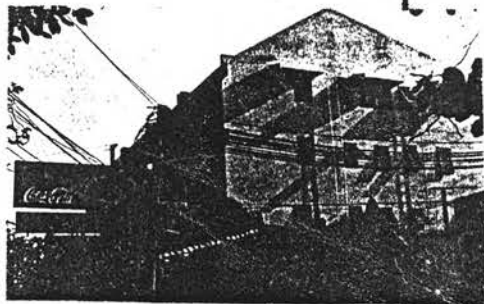
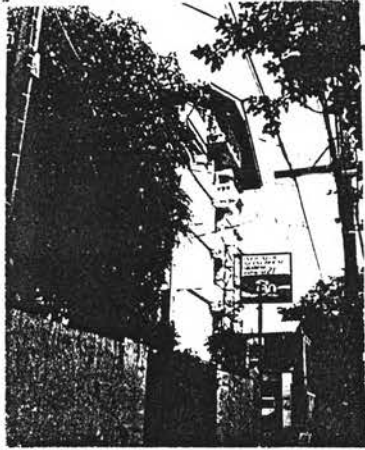
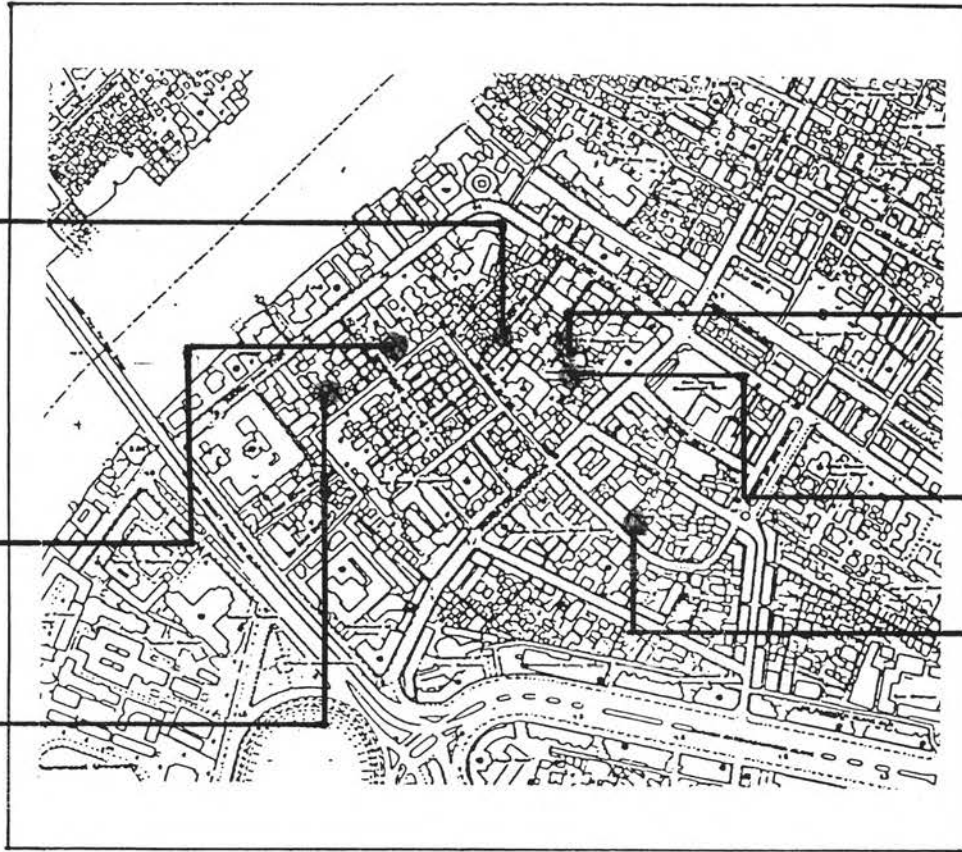
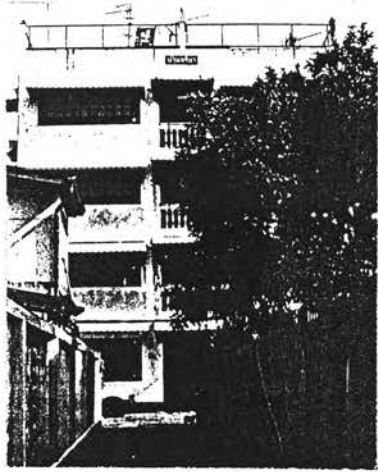
แผนที่ ๔.๓๐

แสดงสิ่งปลูกสร้าง ประเภทอาคารทางการค้า
ย่านบางลำพูในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-สมัยปัจจุบัน

แผนที่ ๔.๓๑

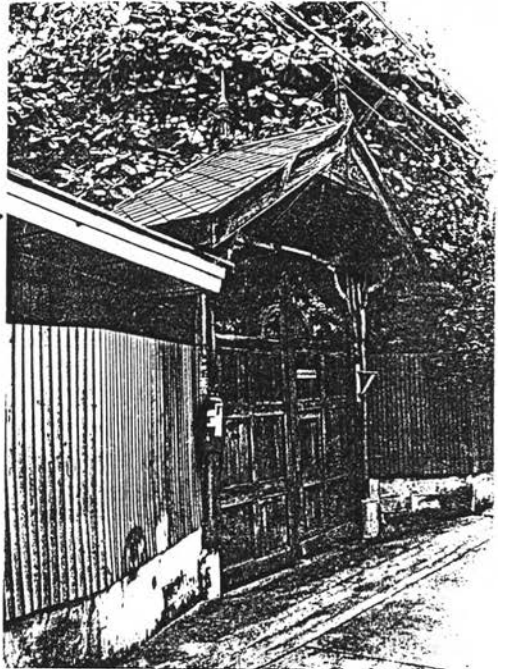
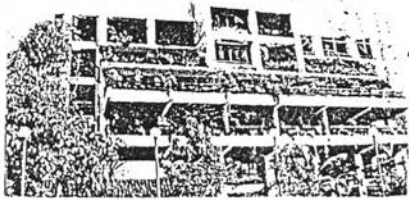
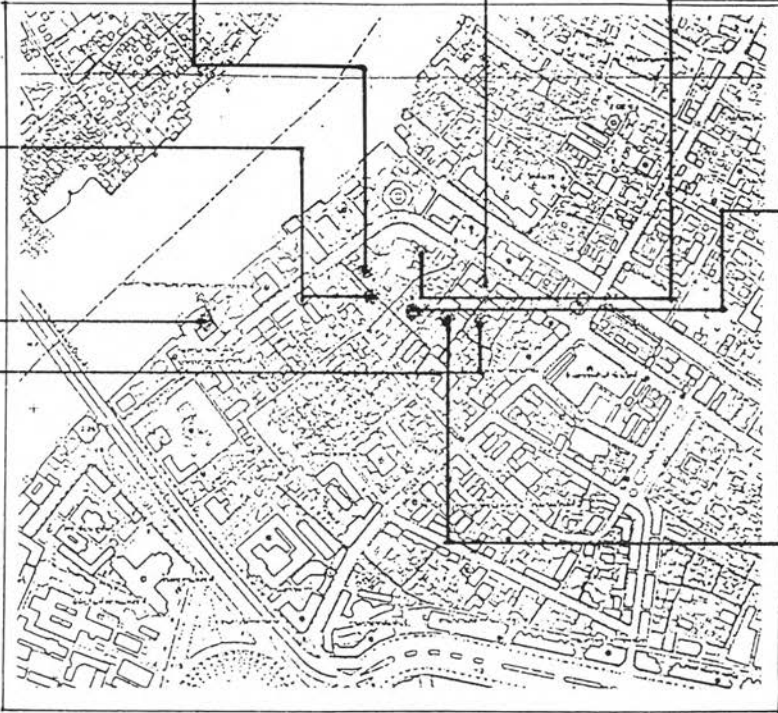
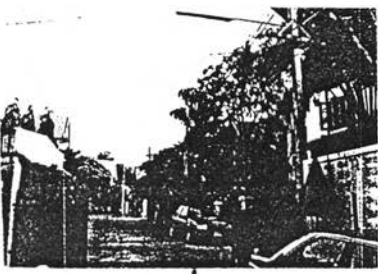
แสดงสิ่งปลูกสร้าง ประเภทอาคารตึกแถวรุ่นเก่า
ย่านบางลำพูในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-สมัยปัจจุบัน

แผนที่ ๔.๓๒

แสดงสิ่งปลูกสร้าง ประเภทอาคารเกสต์เฮ้าส์
(ที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ)

ย่านบางลำพูในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-สมัยปัจจุบัน

แผนที่ ๔.๓๓
 แสดงสิ่งปลูกสร้าง ประเภทที่พักอาศัย
 ย่านบางลำพูในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-สมัยปัจจุบัน

-**อาคารทางด้านการค้า** ในรูปแบบของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณสี่แยกบางลำพู ถนนจักรพงษ์ และถนนไกรศรี เป็นอาคารที่ปลูกสร้างชั้นใหม่ ในย่านบางลำพู ตั้งแต่พ.ศ.๒๕๒๕ เป็นต้นมา มีความสูงตั้งแต่ ๔-๑๑ ชั้น ได้แก่ ห้างตั้งอั่วเส็ง สหกรณ์กรุงเทพ ห้างบางลำพูสรรพสินค้า ห้างนิวเวิลด์ดีพาร์ตเมนต์สตรี และห้างแก้วฟ้าพลาซ่า (ปัจจุบัน พ.ศ.๒๕๔๓ อาคารได้ถูกไฟไหม้)

-อาคารพาณิชย์สมัยใหม่ หรือตึกแถว แยกออกได้เป็น

อาคารที่สร้างขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ในบริเวณรอบๆ ศูนย์กลางของห้างสรรพสินค้า ได้แก่ ริมถนนจักรพงษ์ ถนนพระสุเมรุ ถนนไกรศรี ถนนตानी ถนนสี่สามห้าง และติดคลองบางลำพู บริเวณสะพานนรรัตน์ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สูง ๓-๔ ชั้น รูปแบบจะมีลักษณะเหมือนกล่องสี่เหลี่ยมเรียงเป็นแถว และพบได้ทั่วไป ใช้พื้นที่ทั้งการค้า และพักอาศัย ส่วนใหญ่จะค้าขายเพียงแค่อันล่าง และชั้นที่สอง บางหลังจะใช้สำหรับเก็บของ ส่วนชั้นบนใช้สำหรับพักอาศัย ลักษณะของการค้าจะเป็นร้านทอง ร้านขายเสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า เป็นต้น

ตึกแถวรุ่นเก่า เป็นลักษณะเฉพาะของย่านบางลำพูและกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นอาคารที่สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔-รัชกาลที่ ๕ เป็นตึกแถวรุ่นแรกของย่านบางลำพู รูปแบบของอาคารได้มาจากสิงคโปร์ ตั้งอยู่ที่บริเวณแนว ๒ ฟากถนนตะนาว สูง ๒ ชั้น ชั้นล่างจะใช้ค้าขาย ชั้นบนใช้พักอาศัย ส่วนใหญ่จะเป็นร้านอาหารในลักษณะร้านดั้งเดิมที่ขึ้นชื่อของย่าน สลับกับร้านขายเสื้อผ้า และตัดชุดวิวาห์

ตึกแถวรุ่นเก่าที่สร้างหลังจากนั้น จะตั้งอยู่บริเวณริมถนนพระอาทิตย์ ถนนพระสุเมรุ สูง ๒ ชั้น ชั้นล่างจะใช้ค้าขาย ส่วนชั้นบนใช้พักอาศัย และใช้สำหรับการค้าทั้งหลาย มีบางหลังที่ใช้สำหรับพักอาศัยอย่างเดียว การค้าขายนั้นกลางวันจะเป็นร้านประเภท เช่น ร้านอาหารที่ขึ้นชื่อของย่านนี้ (ร้านโรตีมะตะปะ ร้านครัวนพรัตน์ ร้านก๋วยเตี๋ยวแม่) ร้านขายหนังสือ คลินิก เป็นต้น ส่วนกลางคืนจะมีร้านอาหารประเภทผับ (Pub)

และบริเวณสี่แยกบางลำพู ใกล้สะพานนรรัตน์ เป็นตึกแถว สูง ๒ ชั้น ชั้นล่างใช้ค้าขาย ส่วนชั้นบนใช้พักอาศัย เป็นร้านค้าจำพวกเสื้อผ้า และรองเท้า

-อาคารพาณิชย์กรมประเภทบริการ ได้แก่ โรงแรม และเกสต์เฮ้าส์

โรงแรมเวียงใต้ ตั้งอยู่ริมถนนรามบุตรี สูง ๖ ชั้น

เกสต์เฮ้าส์ เป็นที่พักอาศัยสำหรับนักท่องเที่ยวต่างชาติ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณถนนข้าวสาร และกระจายตัวมายังบริเวณโดยรอบ ในย่านบางลำพูจะมีอาคารที่ใช้เป็นเกสต์เฮ้าส์อยู่โดยรอบ ประเภทของอาคารจะมีในหลายรูปแบบ ทั้งที่นำบ้านพักอาศัยมาปรับปรุง แบ่ง

ขอยกให้เข้า มีทั้ง บ้านไม้เก่าสูง ๑-๒ ชั้น และที่สร้างขึ้นใหม่ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สูง ตั้งแต่ ๒- ๕ ชั้น

-อาคารพักอาศัย มีอาคารหลายรูปแบบ ทั้งในสมัยก่อนและสมัยปัจจุบัน ประกอบด้วย

บ้านพักอาศัย ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนตรอกไก่แจ้-เซียนนิवासน์ ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ และจะกระจายอยู่บริเวณด้านหลังวัดชนะสงคราม มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยวที่มีบริเวณสูง ๑-๒ ชั้น บางหลังยังคงความงามทางสถาปัตยกรรมอยู่ บ้านมีลักษณะแบบไทยผสมตะวันตก โครงสร้างของบ้านมีทั้งเป็นไม้ทั้งหลังและผสมคอนกรีต และบ้านขนาดเล็กที่ปลูกอยู่ติดกัน อย่างแออัดทำให้กลายเป็นชุมชนแออัด ทั้งมีบริเวณและไม่มีบริเวณ (ไม่มีรั้ว) สูง ๑-๒ ชั้น ส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ รูปแบบของบ้าน จะมีลักษณะหลังคา ทรงจั่วและทรงปั้นหยา ผนังเป็นฝาไม้ การอยู่อาศัยจะเป็นในลักษณะสืบทอดกันมา

บ้านจัดสรร ในบริเวณที่ศึกษามีอยู่ ๑ แห่ง ตั้งอยู่ที่ในซอยเซียนนิवासน์ มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว ๒ ชั้น มีบริเวณรอบบ้าน รูปแบบเหมือนบ้านจัดสรรทั่วไป ผนังก่ออิฐฉาบปูน หลังคาทรงจั่ว ลักษณะของบ้านแต่หลังทั้งหมดบ้าน รูปร่างหน้าตาจะคล้ายกันทุกหลัง

อพาร์เมนต์ มีอยู่ ๒ แห่ง ได้แก่ อาคารริเวอร์แมนชั่น ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ติดแม่น้ำเจ้าพระยา และ อพาร์เมนต์ที่ถนนพระสุเมรุ ใกล้สี่แยกบางลำพู เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสูง ๖ ชั้น ทั้งสองแห่ง

หอพักศรีลักษณ์ เป็นที่พักอาศัยในลักษณะเช่า ตั้งอยู่ถนนตานี เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สูง ๖ ชั้น

๓) กรรมสิทธิ์ที่ดิน

ในปัจจุบันนี้ กรรมสิทธิ์ที่ดินจะประกอบไปด้วย ที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้แก่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ถนนพระอาทิตย์ ที่ดินของกรมธนารักษ์ ได้แก่บริเวณโรงพิมพ์คุรุสภา ที่ดินของเอกชน และที่ของวัด

๔.๓.๒ วิถีชีวิตของผู้คน

-พื้นที่และประชากร

ย่านบางลำพูตั้งอยู่ในเขตพระนคร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๕,๕๓๖ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยแขวงต่าง ๆ จำนวน ๑๒ แขวง ได้แก่ แขวงชนะสงคราม แขวงบ้านพานถม แขวงบวรนิเวศ แขวงวัดสามพระยา แขวงบางขุนพรหม แขวงตลาดยอด แขวงพระบรมมหาราชวัง แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงเสาชิงช้า แขวงวังบูรพาภิรมย์ แขวงสำราญราษฎร์ โดยเปลี่ยนฐานะจากอำเภอพระนคร มาเป็นเขตพระนคร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เขตพระนครมีประชากรทั้งสิ้น ๘๓,๑๒๔ คน เป็นชาย ๔๑,๓๗๓ คน และหญิง ๔๑,๗๕๑ คน มีสถิติการย้ายเข้า ๖๗๗ คน และสถิติการย้ายออก ๖๘๔ คน

พื้นที่ศึกษาย่านบางลำพู อยู่ในแขวงชนะสงครามและแขวงตลาดยอด

แขวงชนะสงครามมีเนื้อที่ ๐.๓๓๙ ตารางกิโลเมตร

ประชากรชาย ๑,๖๗๑ คน

ประชากรหญิง ๑,๖๘๓ คน

จำนวนครัวเรือน ๘๕๘ หลังคาเรือน

แขวงตลาดยอด มีพื้นที่ ๐.๑๙๓ ตารางกิโลเมตร

ประชากรชาย ๒,๐๒๙ คน

ประชากรหญิง ๒,๕๘๐ คน

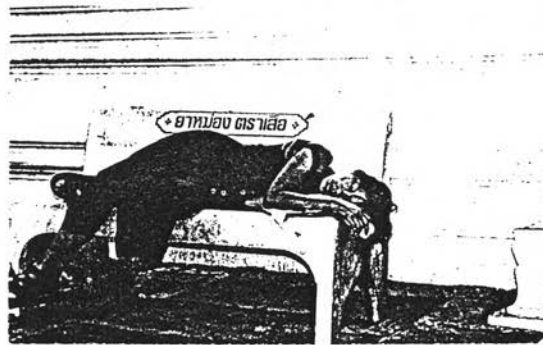
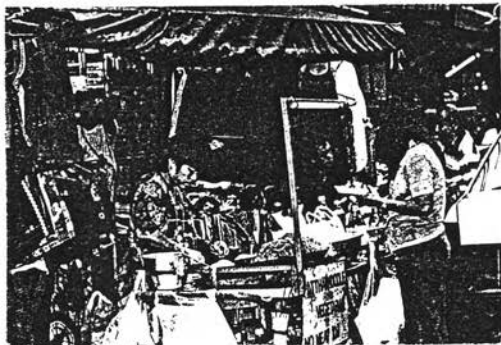
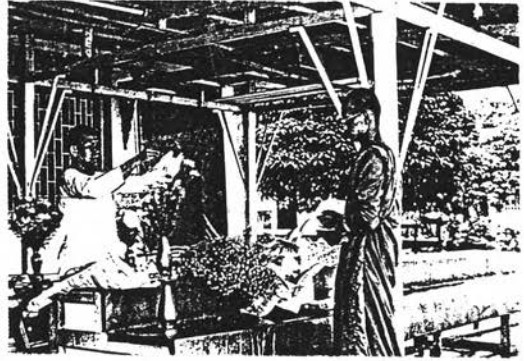
จำนวนครัวเรือน ๑,๑๘๕ หลังคาเรือน

(กองสถิติ สำนักงานเขตพระนคร, ๒๕๔๒)

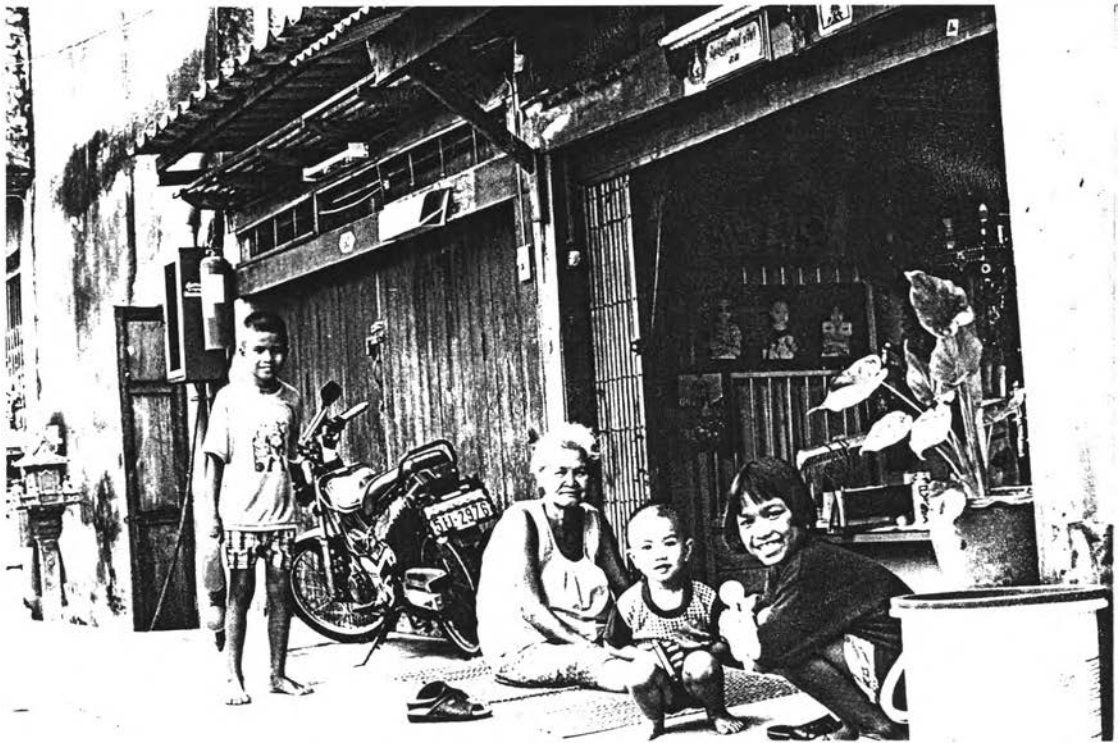
ย่านบางลำพูในปัจจุบันนี้ มีความหลากหลายค่อนข้างมาก มีทั้งผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ทั้งคนดั้งเดิม คนที่อพยพย้ายถิ่นมาทำงานทั้งในลักษณะของ Formal-Informal sector ในย่านนี้ และผู้ที่เข้ามาทำงานในหน่วยงานต่างๆ มาค้าขาย หรือผู้คนที่มาจับจ่ายใช้สอย รวมทั้งนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เข้ามาพัก อีกทั้งยังมีความหลากหลายทางอายุ อาชีพ ศาสนา วัฒนธรรม อีกด้วย

-ชีวิตและบรรยากาศระดับบ้าน

หลังจากเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจ สังคม และสภาพชีวิตความเป็นอยู่ได้แปรเปลี่ยนตามไปด้วย ย่านบางลำพูตั้งอยู่ในพื้นที่ใจกลางเมือง ซึ่งมีสิ่งปลูกสร้าง อาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ และของราชการอยู่มาก ที่อยู่อาศัยหรือบ้านพักอาศัยนั้นมีการปรับเปลี่ยนไป เนื่องจากที่ดินมีราคาสูงขึ้นประกอบกับเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้การใช้ชีวิตและบรรยากาศในระดับบ้าน มีลักษณะที่แตกต่างตามไป ซึ่งจะขึ้นอยู่กับสภาพฐานะของแต่ละบุคคล

ภาพที่ ๔.๑๔ แสดงความหลากหลายของผู้คนในย่านบางลำพู ในลักษณะที่แตกต่างกัน มีทั้ง หลากศาสนา หลากอายุ หลากอาชีพ หลากเพศ ฯลฯ

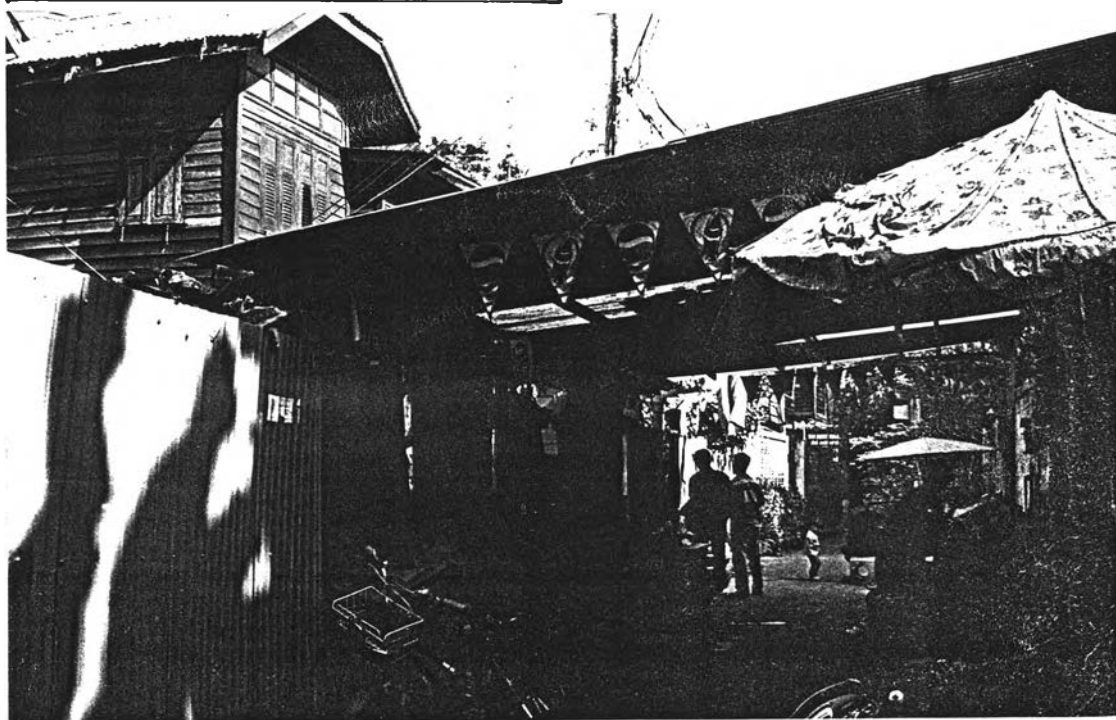

ภาพที่ ๔.๑๕ แสดงชีวิตในระดับบ้านและละแวกบ้าน เป็นบรรยากาศโดยรวมของชุมชน
ตั้งเดิม ๓ ชุมชน ชีวิตในระดับครอบครัว สังคมความผูกพันของเพื่อนบ้าน
เด็กๆ เล่นกันที่บริเวณหน้าบ้าน ในตรอก ซอก ซอย ตกเย็นกับมานั่งกับผู้ใหญ่
ที่หน้าบ้าน

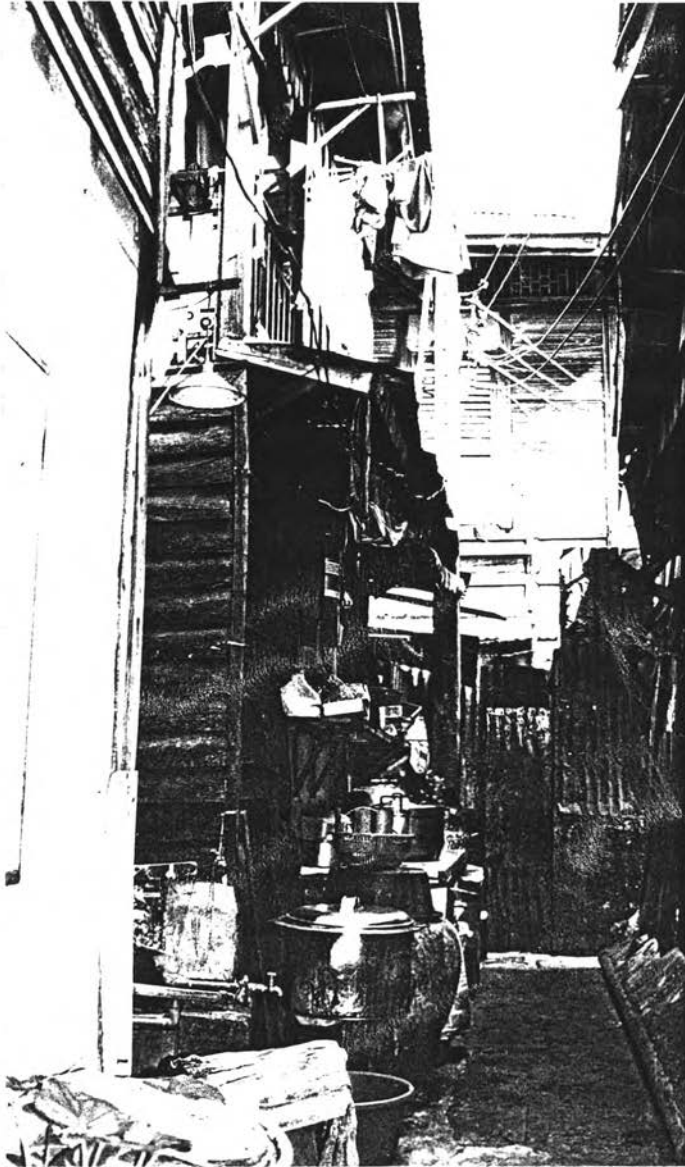
ชุมชนไทรขนาดกลาง ที่หน้าร้านตัดผม บริเวณหัวโค้งของถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ เป็นอีกแหล่งหนึ่งของชาวละแวกบ้าน มีม้านั่งเล็กๆ กับกระดานหมากรุก ตัวหมากทำจากฝาจุกขูดนม ซึ่งเป็นที่นิยมของเซียนหมากรุกทั้งหลาย บางครั้งเจ้าของร้านตัดผมจะออกมานั่งเล่นด้วย

ศูนย์รวมขนาดย่อมของชาวชุมชนวัดสังเวช มีทั้งพ่อบ้านและแม่บ้าน บ้านใกล้เรือนเคียงจะมาพบปะพูดคุยกันบริเวณสามแยกหน้าวัด ได้ต้นทุกวาง ชาวบ้านจะเรียกติดปากกันว่า กำแพงหัก เพราะมีกำแพงกลางเก่ากลางใหม่ ทาสีเขียวอ่อนตั้งอยู่ มีการนำเก้าอี้มาตั้ง มีกระดานบอกข่าวประจำวัน ตลอดวันจะมีคนมานั่งคุย เล่นสกา หรือกินกาแฟ

ศูนย์รวมของชาวชุมชนตรอกไก่แจ้-เซียนนิवासน์ สถานที่พบปะสังสรรค์ของชาวชุมชน อยู่ตรงหัวมุม บริเวณในตรอกถัดจากถนนใหญ่เข้ามา มีผ้าใบขนาดใหญ่ซึ่งคร่อมตรอก บังแดดได้ทั้งวัน ไม่มีรถเข้าออกมีแต่ชาวชุมชนที่เป็นเจ้าของพื้นที่ถนน บริเวณนี้ยังเป็นร้านขายข้าวแกง อร่อย และราคาถูกของป่าปูก ซึ่งเป็นประธานของชุมชนด้วย

ภาพที่ ๔.๑๖ แสดงบรรยากาศสาธารณะในระดับละแวกบ้าน

ภาพที่ ๔.๑๗ แสดงลักษณะของครัว การใช้ชีวิตที่แตกต่างกัน ระหว่างครัวของผู้คนชนชั้นแรงงานในชุมชน กับครัวของชนชั้นกลาง คนสมัยใหม่ ที่บ้านหรือพาร์เมนต์

บรรยากาศในระดับบ้านนี้ ในสภาพปัจจุบันมีหลายระดับขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมของที่อยู่อาศัย พื้นที่ใช้สอยต่างๆ ภายในบ้าน ตั้งแต่ห้องนอน ห้องน้ำ ครัวเรือน ที่แตกต่างกันก็จะมีผลต่อการใช้ชีวิตของผู้คนและจะเกิดบรรยากาศที่ต่างๆ กัน จากการสำรวจการอยู่อาศัยในบ้านเรือนในลักษณะของชุมชนแออัดที่ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ และชุมชนตรอกไก่แจ้-เซียนนิวาสน์ ซึ่งบ้านเรือนส่วนใหญ่จะปลูกติดกันอย่างหนาแน่นมาก บางหลังมีบริเวณบ้าน บางหลังไม่มีบริเวณบ้าน ซึ่งในกลุ่มที่ไม่มีบริเวณบ้านก็หมายถึงไม่มีพื้นที่โล่งว่างสำหรับทำกิจกรรมต่างๆ การกินอยู่จะใช้พื้นที่ภายในบ้าน ครัวจะตั้งอยู่นอกบ้านบริเวณทางเดินสำหรับบ้านจัดสรรนั้นก็มียุคสมัยที่คล้ายกันแต่พื้นที่ใช้สอยจะมีสัดส่วน และครบครันกว่า ในส่วนของที่พักอาศัยประเภทอพาร์เม้นต์นั้น การใช้ชีวิตส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่ภายในของห้อง การกินอยู่หลับนอน ก็อยู่ภายในห้องส่วน

ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ชีวิตความเป็นอยู่นั้นจะแตกต่างกัน ตามฐานะของแต่ละบุคคล ซึ่งมีผลให้ พื้นที่ใช้สอย อุปกรณ์เครื่องอำนวยความสะดวก เทคโนโลยี ต่างกันด้วย

ส่วนการใช้ที่ว่าง ในระดับสาธารณะนั้น บรรยากาศในระดับละแวกบ้านจะมีการใช้ที่ว่างต่างๆ ที่อยู่ในละแวกนั้นเป็นศูนย์รวมของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

ชาวชุมชนตรอกไก่แจ้-เซียนนิวาสน์ สถานที่พบปะสังสรรค์ของชาวชุมชนอยู่ตรงหัวมุม บริเวณในตรอกถัดจากถนนใหญ่เข้ามา มีผ้าใบขนาดใหญ่ซึ่งคร่อมตรอกบังแดดได้ทั้งวัน ไม่มีรถเข้าออกมีแต่ชาวชุมชนที่เป็นเจ้าของพื้นที่ถนน บริเวณนี้ยังเป็นร้านขายข้าวแกง อร่อย และราคาถูกของปทุม ยินดีน้อย ซึ่งเป็นประธานของชุมชนด้วย และได้กล่าวไว้ว่า (ปทุม ยินดีน้อย, ๒๕๔๒)

“จะมีการพบปะของชาวบ้านแถวนี้อยู่เป็นประจำ ลูกเด็กเล็กแดง จะมาวิ่งเล่นกัน บริเวณนี้ เวลาถึงงานสังสรรค์ก็จะมากินกันในบริเวณนี้ ผู้คนที่ทำงานใกล้ๆ ที่ทำงานผู้จัดการ เวลาพักเที่ยงก็จะมากินข้าวกันบริเวณนี้”

บริเวณหัวโค้งของถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุ เป็นอีกแหล่งหนึ่งของชาวละแวกบ้าน มีชุมชนไทรขนาดกลาง ที่หน้าร้านตัดผม มีม้านั่งเล็กๆ กับกระดานหมากรุก ตัวหมากรุกทำจากฝาजूขูดนม ซึ่งเป็นที่นิยมของเซียนหมากรุกทั้งหลาย มีผู้คนทั้งที่มาตัดผมหรือไม่ตัดต่างก็จะแวะเวียนมากัน บางครั้งเจ้าของร้านตัดผมจะออกมานั่งเล่นด้วย

ในละแวกย่านถนนพระอาทิตย์นี้ ในอดีตบริเวณใกล้ป้อมพระสุเมรุ ริมคลองบางลำพู และทำน้ายังเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของคนทุกรุ่นทุกวัยสามารถมาใช้เป็นที่สาธารณะได้ เป็นที่ผู้คนได้พบปะกัน ไม่ว่าจะเป็นนักร้อง ดาราเล็ก ครูสอนดนตรี หรือข้าราชการ บุญเลิศ นาคพินิจ

ศิษย์รุ่นสุดท้ายของลิเกคณะหอมหวล ที่วิกบางลำพู ได้บรรยายบรรยากาศในสมัยก่อนประมาณ ปี พ.ศ.๒๕๐๗ ไว้ว่า (บุญเลิศ นาคพินิจ, ๒๕๔๒)

"ก่อนนี้ จะไปไหนก็ใช้เดินเอาทั้งนั้น ผมชอบเดินผ่านแถวป้อมพระสุเมรุเพราะมีทางเดินเลียบบำเหนี่ยว ต้นไม้ร่มครึ้ม ไม่ว่าจะมาตอนเช้าหรือตอนเย็นรู้สึกสดชื่น น้ำในคลองบางลำพูก็ใสสะอาด วันไหนไม่อยากจะอาบน้ำในบ้าน ผมจะเดินจากวิกลิเกมาตามถนนลำพูนี้แหละ เวลาไปที่ทำน้ำต้องผ่านบ้านคุณสุดจิตต์ จะได้ยินเสียงซอฆอนดนตรีดังกว่าสมัยนี้อีก ตอนนั้นมีต้นมะขามเทศอยู่หน้าบ้าน ผมก็ยืนฟังซอฆอนดนตรีได้ต้นไม้ทุกวันก่อนจะไปอาบน้ำ"

ต่อมาบริเวณป้อมพระสุเมรุยังมีผู้คนไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่บริเวณป้อม แต่ในลักษณะที่ต่างไปจากเดิม คือ กลายเป็นที่เล่นกีฬา อย่างตะกร้อ ฟุตบอล และแบดมินตัน เด็ก ๆ จากโรงเรียนวัดสังเวชจะเข้าไปด้านในป้อมเพื่อเล่นกีฬาด้วยกันทุกเย็น ในขณะที่พื้นที่นอกป้อมซึ่งเป็นเพียงลานดินสูง ๆ ต่ำ ๆ รกรุงรังกลับกลายเป็นท่าชนทรายของเอกชน (บรรยากาศก่อนการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์บริเวณป้อมพระสุเมรุ)

-ชีวิตและบรรยากาศทางสังคม และวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงของโลกแวดล้อม การรับอิทธิพลตะวันตก และการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนในทางสังคม และวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป

ที่พบปะสังสรรค์ของผู้คนในละแวกย่าน หรือในทางสังคมนั้น สถานที่หนึ่งจะได้แก่ร้านกาแฟ ที่รวมกลุ่มกันของชาวสภาาแฟ มีการพูดคุยกันในทุกๆ เรื่องตั้งแต่ เรื่องระดับประเทศ การเมือง ลงมาถึงระดับบ้าน ซึ่งลุงสมบัติ สุขภิญโญ วัย ๖๙ ปี เล่าให้ฟังไว้ว่า "ร้านกาแฟที่เคยมีอยู่ทั่วไปในย่านบางลำพู มีเยอะแยะไปหมดละครับ มีร้านนั้นที่ยาซึ่งชาวบ้านรุ่นเดียวกับลุงไปนั่ง เดี่ยวนี้กลายเป็นห้างนิวเวิลด์หรือร้านเฮง เฮง หน้าตลาดยอดที่สูงเคยเป็นลูกจ้างก็หายไปพร้อม ๆ กับตลาด ก่อนนี้จะมีอาจารย์ธรรมศาสตร์มาพบกันที่นี่ตลอดเวลา แถวหน้าตลาดหน้าโรงหนังคนนั่งกันเต็มตลอดเวลา" (สมบัติ สุขภิญโญ, ๒๕๔๒)

ส่วนคุณลุง มล. ประพิมพ์ อิศรเสนา รุ่นราวคราวเดียวกับลุงสมบัติ ก็เคยอาศัยร้านกาแฟเป็นที่นัดเจอเพื่อน ๆ เป็นประจำทุกวัน ได้เล่าไว้ว่า "ก่อนนี้ผมตื่นเช้าก็ต้องไปนั่งกินกาแฟที่ร้าน อ่านหนังสือบ้าง ใครมาก็นั่งลงคุยกัน เดี่ยวนี้มันไม่มีแล้ว ที่เปิดกันตอนนี่ ก็ไม่ใช่แบบที่พวกผมเคยนั่ง เลยไม่ค่อยได้เจอใคร ส่วนมากก็อยู่บ้าน" (ประพิมพ์ อิศรเสนา, ๒๕๔๒) ร้านกาแฟที่สูงประพิมพ์ หมายถึง เป็นร้านไม้ติดแอร์ เป็นโต๊ะกลมมีม้านั่งล้อมรอบ มีน้ำชาในกาสังกะสีเล็ก ๆ กับถ้วยตาโล วางไว้บริการลูกค้าตลอดทั้งวัน เครื่องดื่มที่มีบริการคือ กาแฟเข้ม ๆ

ใส่หมชั้นให้มาตนเอง หรือกาแพดำใส่แก้วใส ๆ ทรงผอม ร้านเหล่านี้จะหายไปพร้อม ๆ กับโรงหนัง โรงละคร และโรงลิเก ที่ถูกแทนที่ด้วยธนาคารและห้างสรรพสินค้า

ที่บริเวณชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ก็จะมีมัสยิดจักรพงษ์เป็นศูนย์กลางของชาวมุสลิม ที่ทุกวันศุกร์จะมีการรวมกลุ่มเพื่อทำพิธีทางศาสนา และพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

ในทางประเพณีและวัฒนธรรมนั้น ความผูกพันของผู้คนกับศาสนาจะเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เนื่องมาจากวิถีชีวิตที่เร่งรีบ วันหยุดต้องการพักผ่อน ผู้คนกับวัดจึงห่างกันขึ้นเรื่อยๆ งานทางประเพณีต่างๆ บรรยากาศสาธารณะก็เปลี่ยนแปลงไป เช่น งานวันสงกรานต์ที่เคยมีประเพณีรดน้ำกันที่บริเวณลานวัด มีเพียงแค่วันวัน ปัจจุบันศูนย์รวมของงานเปลี่ยนมาที่บริเวณถนนข้าวสารทั้งถนน มีงานตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยงคืน หรือ ๓ วัน ๓ คืน ซึ่งมีทั้งผู้คนในพื้นที่ต่างถิ่น และนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมารวมกลุ่มกัน

นอกจากนั้นงานทางประเพณีที่สืบทอดกันมาของชาวมุสลิมตรอกไก่แจ้-เขียนนิวาสน์ และละแวกบ้าน ที่ปฏิบัติกันมา คือ งานบุญประเพณีวันขึ้นปีใหม่ที่ จะมีพิธีทำบุญเลี้ยงพระกันที่ "ศาลกรมหลวงประจักษ์เจษฎา" บริเวณริมถนนพระสุเมรุ จะมีการนำ ลิเก หรือ ละครชาตรี มาแสดง และพบปะสังสรรค์กัน

ส่วนทางสังคมล่าสุดเป็นงานฟื้นฟูวิถีชีวิตและบรรยากาศของชุมชน เป็นกิจกรรมสำคัญหนึ่งที่ช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง เป็นการจัดงานปิดถนนบริเวณย่านบางลำพู ได้แก่ ถนนพระอาทิตย์ กับถนนพระสุเมรุ จัดงานปิดถนนให้คนเดิน มีการแสดงจาก ชาวบ้าน ชุมชนต่างๆ ที่อยู่ในละแวกนั้น พร้อมกับความร่วมมือของร้านค้าบริเวณสองฟากถนน อาทิ การแสดงละครนอก โดยครูแจ้ง และครูสุดจิตต์ ซึ่งเป็นศิลปินแห่งชาติ การแสดงลิเกคณะศิษย์หอมหวล เป็นต้น มีการจัดงานครั้งแรกเมื่อ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๑

ซึ่งสรุปได้ว่า บรรยากาศในทางสังคม และวัฒนธรรมนั้น ความผูกพันกับวัดนั้นเริ่มลดน้อยลง ประเพณีต่างๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงไป แต่สังคมในระดับบ้านยังคงมีความสัมพันธ์กันอยู่

-ชีวิตและบรรยากาศทางเศรษฐกิจ

หลังจากเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมาเป็นประชาธิปไตย มีการเปลี่ยนแปลงทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนเทคโนโลยีต่างๆ มากขึ้น การติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ส่งผลให้เกิดการค้าในรูปแบบใหม่ๆ เข้ามาแพร่กระจายสู่เมือง และส่งต่อมาที่บริเวณย่านเกิดการพัฒนาพื้นที่ เปลี่ยนแปลงรูปแบบของย่านการค้าขาย มีการกระจุกตัวของร้านค้าต่างๆ

จนเกิดแหล่งทำมาหากิน ซึ่งก็มีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คน มีการอพยพย้ายถิ่นของผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาทำงาน ซึ่งจะพบเห็นได้ในรูปแบบของ Informal sector

มีการบรรยายของบริเวณย่านการค้าบางลำพูจากสายตาของ รงค์ วงษ์สวรรค์ ในหนังสือเรื่อง ชุมชนบางลำพูสแควร์ บางตอน ไว้ว่า (รงค์ วงษ์สวรรค์, ๒๕๑๖)

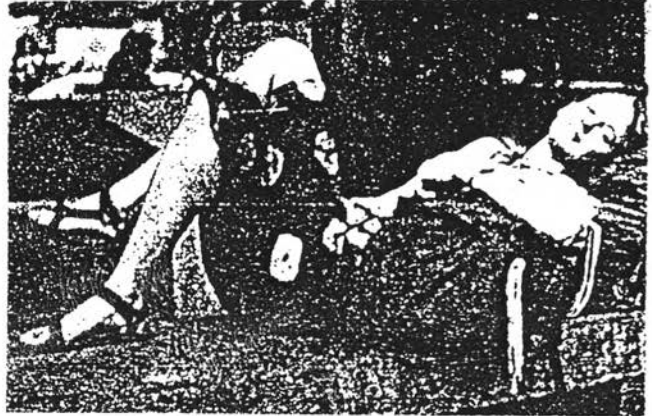
“เช้าวันนี้อากาศเย็นไม่มีแดด บางลำพูสแควร์ที่วางอยู่ตรงหน้าตึ้นขึ้นนานแล้ว ยวดยานชวักไซ่ว์หยุดและไปตามจังหวะการจราจร คนหนึ่งที่ยืนร่ำป้ออยู่บนแท่นกลมกลางถนน มันช่างเต็มไปด้วยการเคลื่อนไหวและแสงสี ชำราชาการแย่งกันขึ้นรถประจำทางไปทำงาน แม่ค้าผลไม้คองหาบตัดหน้ารถสามล้อคันหนึ่งหยุดหวัด เด็กชายหนังสือพิมพ์วิ่งร้องตะโกนขายข้าวพาดหัวไปตามบาทวิถี เสียงร้องขายเครื่องใช้พลาสติกราคาถูก ๆ และคนขายกางเกงชั้นในก็กำลังตะโกนอวดคุณภาพสินค้าของเขาโหวกเหวก ร้องเรียกให้นักเรียนสาวกลุ่มหนึ่งเข้าไปเลือกชมแขกส่งนมเร่งควบจักรยานให้พ้นเส้นขาวก่อนไฟแดง กระดิ่งสามล้อแตรรถบรรทุก เสียงกระทืบเท้าแก๊ง ๆ ของคนขับรถราง นี่คือการอีกทีกของบางลำพูสแควร์ที่ข้าพเจ้ารักและต้องกลับมาอีก”

บริเวณย่านการค้าของบางลำพู ในปัจจุบัน รูปแบบของตลาดเปลี่ยนเป็นห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ได้แก่ ห้างตั้งอั่วเส็ง สหกรณ์กรุงเทพ ห้างบางลำพูสรรพสินค้า ห้างแก้วฟ้าพลาซ่า ห้างนิวเวิลด์ดีพาร์ทเมนท์สโตร์ มีการค้าขายสินค้าสารพัดอย่าง และตึกแถวที่อยู่บริเวณริมถนน รอบๆ ห้างสรรพสินค้า ค้าขายจำหน่ายสินค้า ที่ขึ้นชื่อของย่าน ได้แก่ ผ้า เสื้อสำเร็จรูป เครื่องแบบนักเรียน เครื่องหนัง รองเท้า ร้านขายเพชร ขายทอง ส่วนบริเวณหน้าห้างสรรพสินค้า ก็จะมีหาบเร่ แผงลอย วางขายทั้งอาหารสารพัดอย่าง สลับกับการขายเสื้อผ้า รวมทั้งตรอกชอกชอยต่างๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่า บรรยากาศการค้าในรูปแบบของเศรษฐกิจ จะมีอยู่ ๒ ระบบคือ มีทั้ง Formal sector และ Informal sector

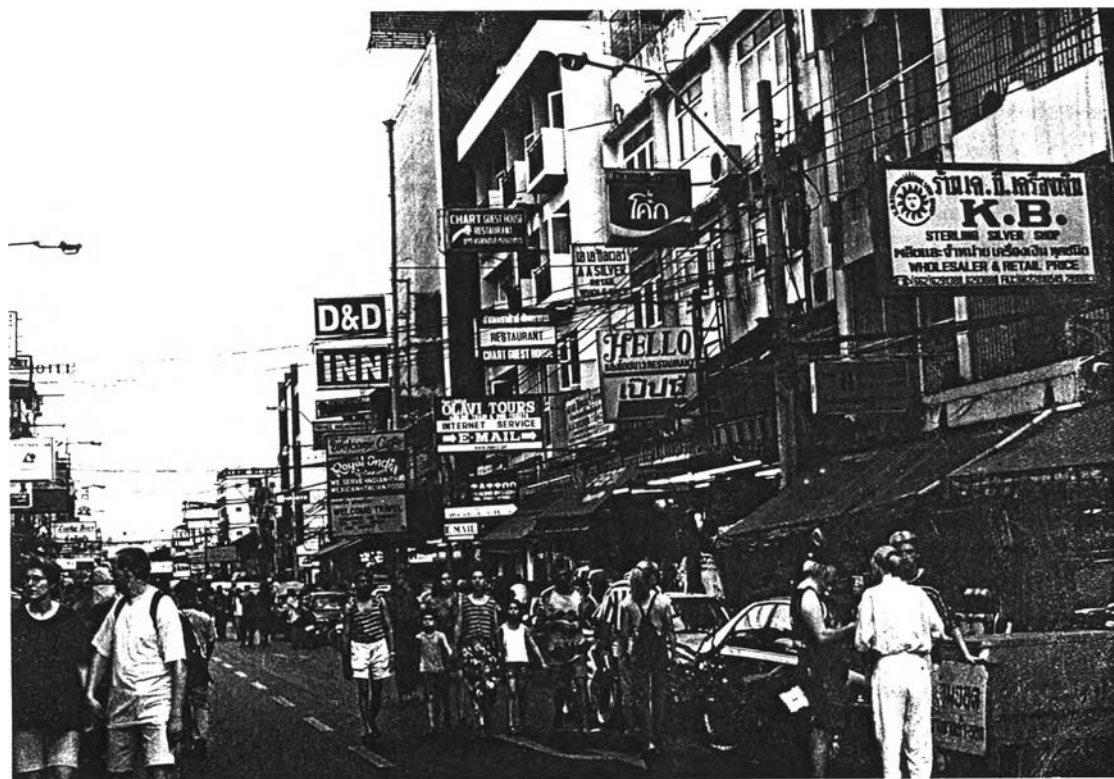
บริเวณถนนพระอาทิตย์ มีบรรยากาศที่เกิดขึ้นใหม่มาประมาณ ๕ ปี มีการเช่าตึกแถวรุ่นเก่า ๒ ชั้น ริมถนน เปิดร้านอาหารในเวลากลางคืน หรือเรียกกันว่า PUB ซึ่งจะเป็นที่รวมกลุ่มกัน พบปะสังสรรค์กันของผู้ที่รักการดื่ม มีทั้งผู้คนในพื้นที่และต่างถิ่นทั้งประจำและจร ในบางร้านเป็นลักษณะของแกลลอรี มีการแสดงผลงานทางศิลปะ เป็นที่จัดสัมมนา ร้านแรกที่เปิดในบริเวณนี้ ได้แก่ ร้าน ๑๐๘ ถนนพระอาทิตย์ และต่อมาเป็นร้านแฮมลิ๊ก และขยายตัวตามแนวถนนพระอาทิตย์ ไปจนถึงป้อมพระสุเมรุ และถนนพระสุเมรุ บริเวณตรอกไก่แจ้

- ภาพลักษณ์ของย่าน

จากการเปลี่ยนแปลงของโลกแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม มีผลส่งต่อมายังวิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งก็ทำให้ภาพลักษณ์เกิดการเปลี่ยนแปลงไป จากการสำรวจพื้นที่ และ

ภาพที่ ๔.๑๘ แสดงวิถีชีวิตของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ แหล่งรวมนักท่องเที่ยวจากต่างซัว
โลก คือที่ถนนข้าวสาร จะเห็นพฤติกรรมต่างๆ อาทิเช่น หม่อมสาวที่ใช้ชีวิต
อย่างอิสระเสรีนอนรอแฟนเตรียมเดินทางไปเที่ยวเกาะ คู่รักชาวอเมริกันเข้า
หาที่พัก หม่อมเยอรมันดื่มเบียร์ไทยเพื่อพิสูจน์ความแรง ฯลฯ

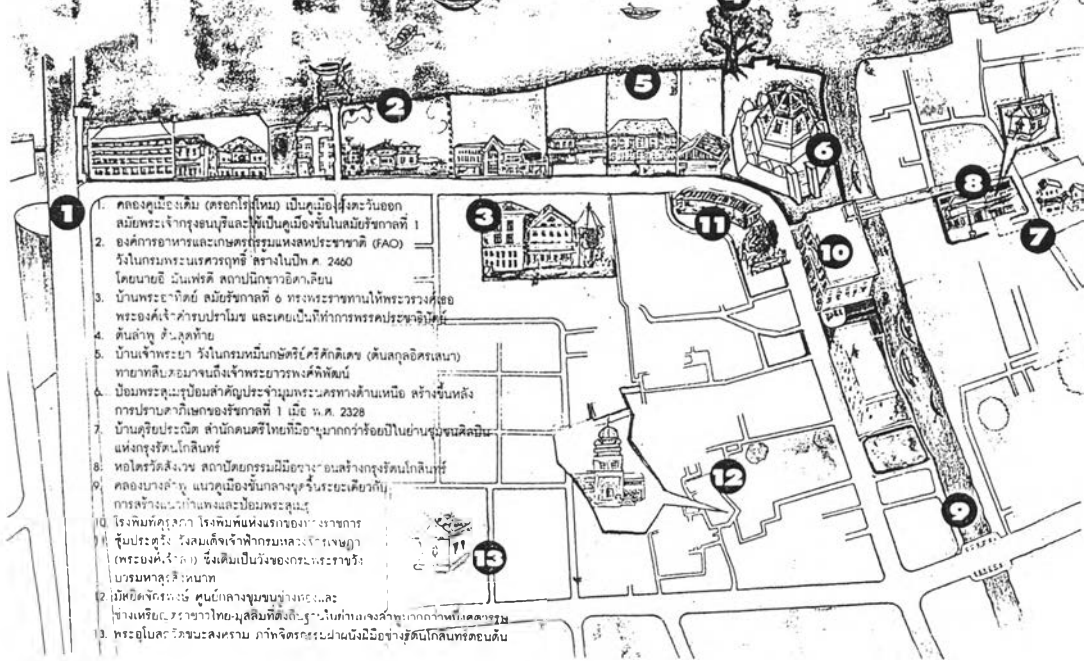

ภาพที่ ๔.๑๙ แสดงชีวิตสาธารณะ ที่ถนนข้าวสาร แหล่งรวมตัวกันของชาวต่างชาติ หลากหลายเผ่าพันธุ์ที่เกสต์เฮาส์ราคาถูกของย่าน บรรยากาศประจำวันชาวต่างชาติ จะเข้ามาพัก ดื่มกินและจับจ่ายใช้สอยในบริเวณนี้

ภาพที่ ๔.๒๐ แสดงชีวิตสาธารณะ ที่ถนนข้าวสาร บรรยากาศของงานประเพณีในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป งานวันสงกรานต์ในสมัยก่อนจะบังเกิดขึ้นที่บริเวณวัด แต่ปัจจุบันงานประเพณีนี้จะมารวมกันอยู่ที่บริเวณถนนข้าวสารทั้งถนน โดยจะมีงานกัน ๓ วัน ๓ คืน ตั้งแต่วันที่ ๑๒-๑๔ เมษายน ของทุกปี

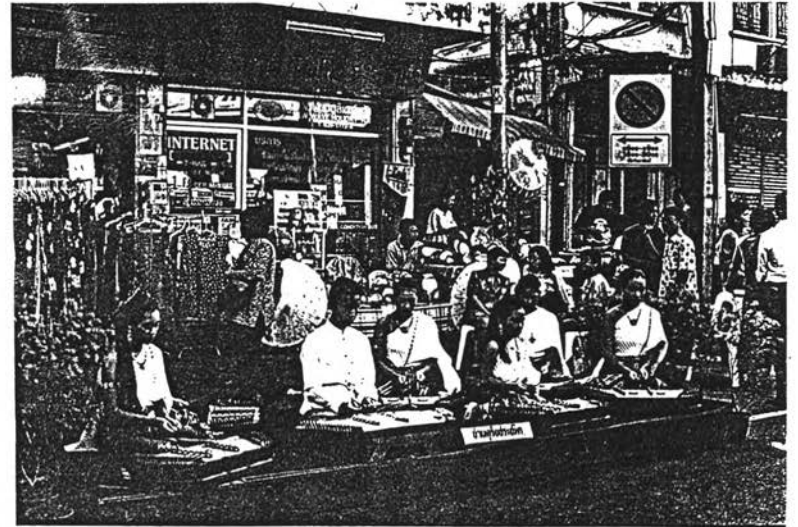
ประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณ

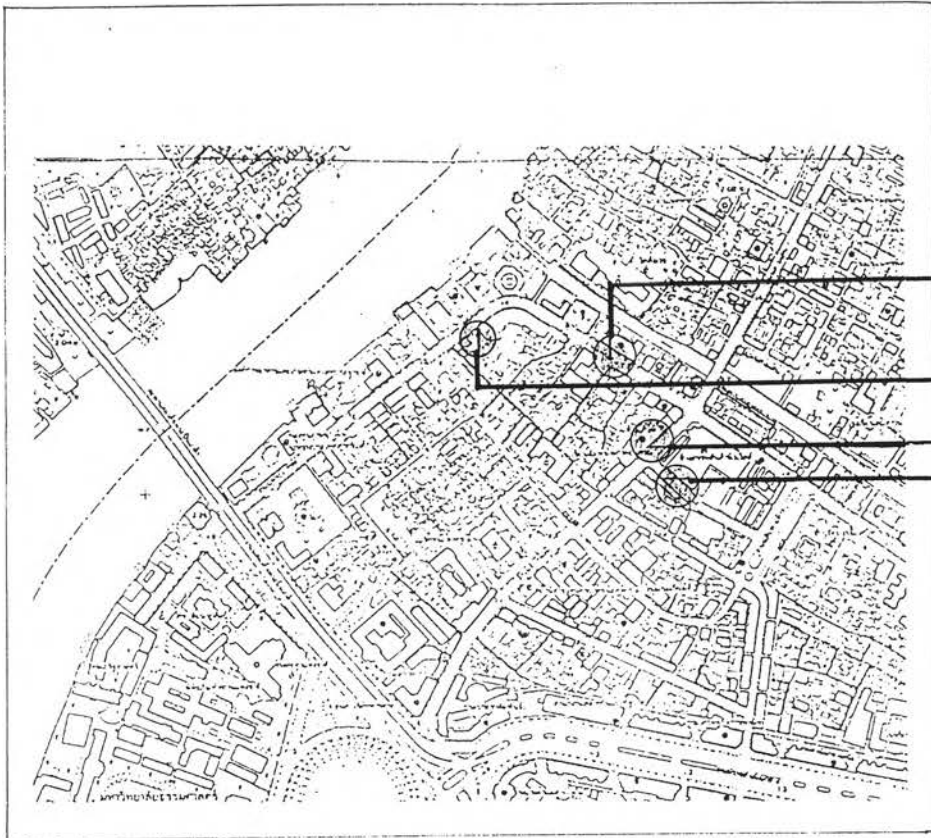

1. คลองคูเมืองเดิม (ตรอกวัวใหม่) เป็นคูเมืองฝั่งตะวันออก สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีและใช้เป็นคูเมืองชั้นในสมัยรัชกาลที่ 1
2. องค์การอาหารและเกษตรกรรมระหว่างประเทศ (FAO) รั้วในกรมพระนครสวรรค์ฯ สร้างในปี ค. 2460 โดยนายอี. มีนทร์ สถาปนิกชาวอิตาลี
3. บ้านพระอาทิตย์ สมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชทานให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคำรบประไพ และเคยเป็นที่ทำการพรรคประชาธิปัตย์
4. ต้นลำพู ต้นคู่สุดท้าย
5. บ้านเจ้าพระยา รั้วในกรมหมื่นอภัยศิริศรีศักดิ์ (ต้นกลุ่อกหรณนา) พยายามเก็บมาจนถึงเจ้าพระยาพรหมพิทักษ์
6. ป้อมพระสุเมรุป้อมสำคัญประจำกรมพระนครทางด้านเหนือ สร้างขึ้นหลัง การปราบดาภิเษกของรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2328
7. บ้านคูยิประเนียด สำนักคนศรีไทยที่มีอายุมากกว่าร้อยปีในย่านชุมชนวัดลิ้นพระดำรงค์
8. หอไตรวัดสังฆาราม สถาปัตยกรรมฝีมือช่างกรุงรัตนโกสินทร์
9. คลองบางลำพู แนวคูเมืองชั้นกลางยุคธนบุรีระยะเดียวกันกับการสร้างบ้านพักและป้อมพระสุเมรุ
10. โรงพิมพ์สุริยวงศา โรงพิมพ์แห่งแรกของราชการ รัฐบาลสมัย ร.5 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
11. บ้านเจ้าพระยา รั้วในกรมหมื่นอภัยศิริศรีศักดิ์
12. บ้านคูยิประเนียด สำนักคนศรีไทยที่มีอายุมากกว่าร้อยปีในย่านชุมชนวัดลิ้นพระดำรงค์
13. พระอุโบสถวัดระฆังโฆสิตาราม

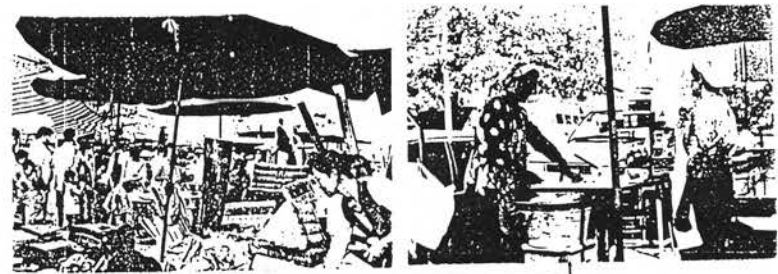

ภาพที่ ๔.๑๑ งานทางด้านวัฒนธรรม พื้นที่ชีวิตและบรรยากาศของชุมชน ปิดถนนย่าน บางลำพู ได้แก่ ถนนพระอาทิตย์-ถนนพระสุเมรุ ให้คนเดิน มีกิจกรรมต่างๆ จากชาวบ้าน ชุมชน และสถาบันต่างๆ ในละแวกนั้น

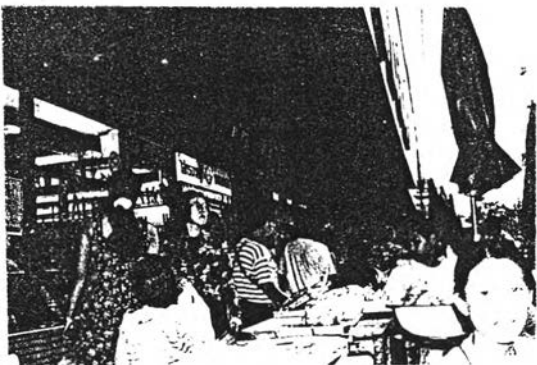

แผนที่ ๔.๓๔ แสดงตำแหน่งการค้าขายของผู้คน ย่านบางลำพูในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-สมัยปัจจุบัน

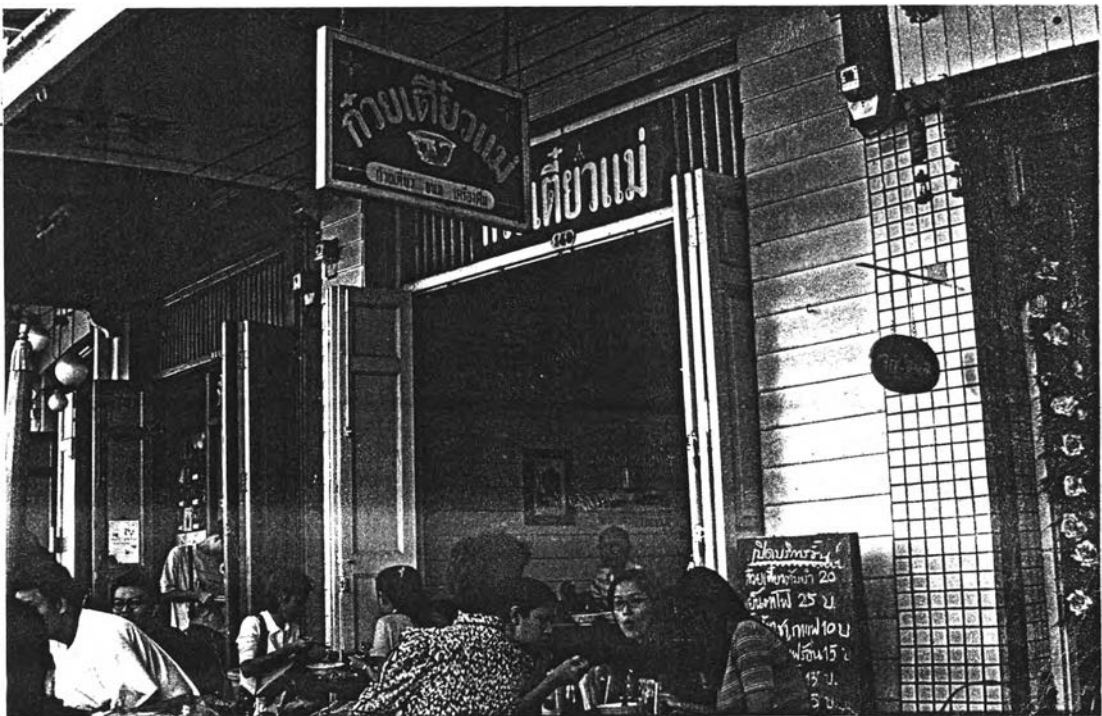
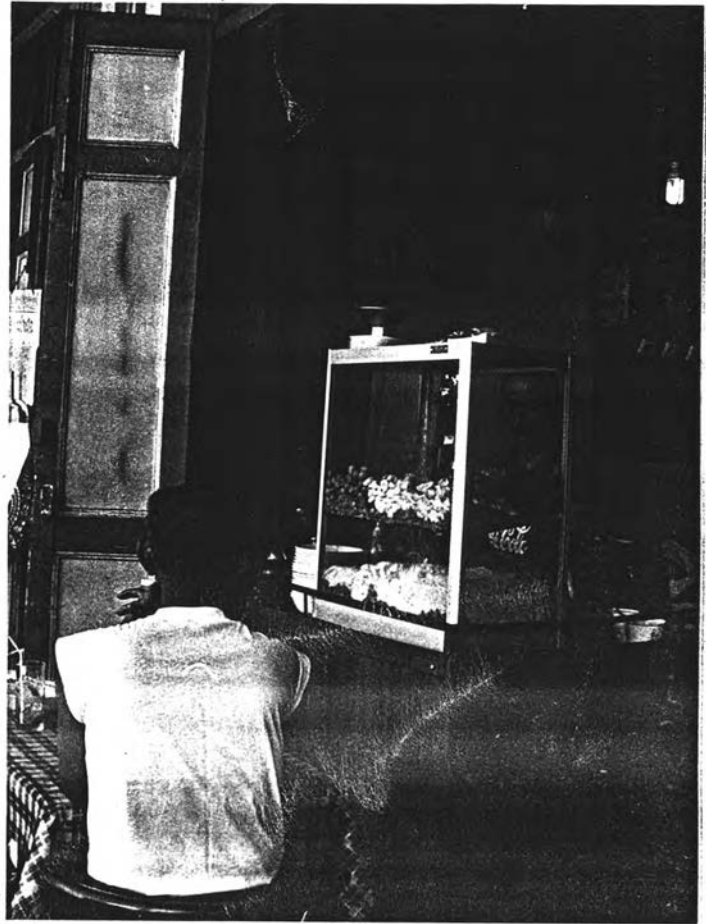
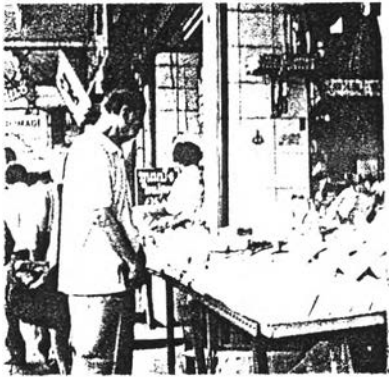

ภาพที่ ๔.๒๒ แสดงวิถีชีวิตของผู้คนกับเศรษฐกิจนอกระบบ (Informal sector) จะพบได้ทั่วไปทั่วบริเวณย่านบางลำพู จะที่หน้าศูนย์กลางค้า ริมนถนน ในตรอก ในชุมชน กับอาชีพที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น รถเข็นขายสารพัดอย่าง รับซ่อมรองเท้า รับปะเย็บผ้า ฯลฯ

ภาพที่

แสดงชีวิตสาธารณะ ใจกลางย่านการค้าของบางลำพู บริเวณสี่แยกบางลำพู ถนนจักรพงษ์ ถนนพระสุเมรุ ถนนไกรศรี ถนนสีบสามห้าง และถนนตานี แหล่งการค้าดั้งเดิมของคนไทย ผู้คนที่หลากหลายมาจากทุกสารทิศของไทย เข้ามาซื้อของกิน ของใช้ในชีวิตประจำวัน

ภาพที่ ๔.๒๔ แสดงวิถีชีวิตและบรรยากาศ บริเวณถนนพระอาทิตย์ การค้าขายในชั้นล่างของอาคารพาณิชย์ ในภาพเป็นร้านอาหารที่ขึ้นชื่อของบริเวณนี้ เช่น ร้านโรตีมะตะปะ ร้านก๋วยเตี๋ยวแม่ ฯลฯ

ภาพที่ ๔.๒๕ แสดงชีวิตและบรรยากาศ ของร้านอาหาร หรือ Pub บริเวณถนนพระอาทิตย์ ตั้งแต่บริเวณหัวถนนพระอาทิตย์ฝั่งตรงข้ามท่าเรือพระอาทิตย์ จนมาถึงบริเวณ ฝั่งตรงข้ามป้อมพระสุเมรุ ร้านเดิมกินในยามค่ำคืนนี้ เป็นสีสันทันทีเกิดขึ้นมาใหม่ ในช่วง ประมาณ ๕-๖ ปีที่ผ่านมา มีการเช่าอาคารเก่าที่เคยเป็นที่พักอาศัยมา ดัดแปลงเป็นร้านอาหาร

สุ่มสอบถามผู้คนในปัจจุบัน ที่อาศัยอยู่ย่านบางลำพูในสมัยเมื่อประมาณ ๕๐ ปีก่อน หรือ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๓ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นผู้คนดั้งเดิมของพื้นที่ และผู้คนที่อยู่อาศัยในช่วงเวลา ต่างๆ กัน พร้อมทั้งผู้คนที่เข้ามาใช้บริการในพื้นที่

อุทัย กัลยาณสูตร เจ้าของร้านโรตีมะตะปะ ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ ตรงข้ามป้อมพระสุเมรุ อยู่อาศัยในย่านบางลำพูมาเป็นเวลาเกือบ ๕๐ ปี ได้กล่าวถึง ภาพลักษณ์ของย่านนี้ไว้ว่า “สมัยก่อนที่บริเวณถนนพระอาทิตย์นั้น จะเป็นที่อยู่อาศัยเป็นส่วนใหญ่ บรรยากาศจะเงียบ รุดลานั้นยังมีน้อย มีรถรางวิ่งผ่าน เวลาจะซื้อของก็จะไปซื้อที่ตลาดยอด ที่นั้นจะคึกคัก มีของขายสารพัดขึ้นชื่อ ทั้งเสื้อผ้านักเรียน และของกิน เมื่อก่อนยังไม่มียกสูง มีแต่ตลาด”(อุทัย กัลยาณสูตร.สัมภาษณ์, ๒๐ พฤศจิกายน๒๕๔๒.)

ปทุม ยินดีน้อย ประธานชุมชนตรอกไก่แจ้-เซียนนิวาสน์และเจ้าของร้านขายข้าวแกงในตรอกไก่แจ้เซียนนิวาสน์ อยู่อาศัยในบริเวณนี้มาเป็นเวลา ๔๐ กว่าปี ได้กล่าวถึง ภาพลักษณ์ของย่านนี้ ในความคิดเห็นที่ใกล้เคียงกัน แต่จะเพิ่มในเรื่องสัญลักษณ์ของย่านนี้ คือมีป้อมพระสุเมรุ และต้นลำพู ที่ขึ้นอยู่ในบริเวณริมแม่น้ำ และบ่งบอกถึงความมีตัวตนที่จะเรียกชื่อของการอาศัยในพื้นที่ “ป่าอยู่ที่นี่ก็จะเรียกว่าคนตรอกไก่แจ้ แต่ที่นี่ก็เป็นย่านบางลำพู เรียกตลาดก็เรียกว่าตลาดยอด” (ปทุม ยินดีน้อย.สัมภาษณ์, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๒.)

บุษกร พิทยาพิทย เจ้าของร้านหนังสือเล็กๆ ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ ตรงข้ามป้อมพระสุเมรุ อยู่อาศัยในบริเวณนี้มาเป็นเวลาประมาณ ๑๐ กว่าปี ได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อก่อนบริเวณนี้จะเงียบๆ ไม่พลุกพล่านเหมือนสมัยนี้ เวลาจะซื้อของก็จะไปที่บริเวณย่านการค้าที่เป็นตลาดยอดเดิม มีของขายสารพัด” (บุษกร พิทยาพิทย . สัมภาษณ์, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๒.)

เนตรนภิส วรศิริ เจ้าของร้านแฮมสล็อก ซึ่งเป็นร้านอาหารประเภทพับ ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ เปิดกิจการมาประมาณ ๕ ปี ได้กล่าวไว้ว่า “ถ้านี้ถึงบางลำพู ก็จะนึกถึงย่านการค้า มีของกินอร่อยหลายอย่าง เสื้อผ้าราคาไม่แพง เมื่อก่อนที่จะมาเปิดร้านที่นี้ก็มาใช้บริการบ่อย เพราะเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” (เนตรนภิส วรศิริ. สัมภาษณ์,๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๒.)

ปิยนาด ประยูร ,ประทุม สิริสุนทร, วสวัฒน์ รองเดช ,วิภาดา โอภาสวัณห์ และยุพารอดเกลี้ยง เป็นผู้ที่เข้ามาใช้บริการในพื้นที่ มีความคิดเห็นที่คล้ายกัน สรุปได้ว่า รู้จักย่านบางลำพูจากการที่เป็นย่านการค้า แหล่งจำหน่ายเสื้อผ้า อาหาร และภาพลักษณ์จากการที่ค้นพบต้นลำพู ต้นสุดท้ายของย่าน (ปิยนาด ประยูร และคณะ .สัมภาษณ์,๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๒.)

จากการสุ่มสัมภาษณ์และศึกษาข้อมูล สรุปภาพลักษณ์ของย่านได้ดังนี้

๑) ภาพลักษณ์ของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งได้แก่ ป้อมพระสุเมรุ และต้นลำพู ต้นสุดท้ายของย่านนี้ ป้อมพระสุเมรุ ซึ่งเป็นภูมิสัญลักษณ์ (Landmark) ของพื้นที่ และเป็นภาพลักษณ์ที่ผู้คนทั้งในและนอ่วย่านนี้ และผู้คนทั่วไปรู้จักกันดี ส่วนต้นลำพูนั้นเดิมเป็นภาพลักษณ์ที่มีมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือลักษณะของสภาพแวดล้อมของพื้นที่ ภาพลักษณ์นี้ได้เลือนหายไปในช่วงเวลาหนึ่ง และปัจจุบันได้เริ่มกลับมาอีกครั้ง

๒) ภาพลักษณ์ของการเป็นย่านการค้า ที่มีการจำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของย่าน ได้แก่ เสื้อผ้าสำเร็จรูป เสื้อผ้านักเรียน เครื่องหนัง รวมทั้งอาหารชนิดต่างๆ ที่ขึ้นชื่อด้วย ซึ่งเป็นการค้าในลักษณะดั้งเดิม

๓) ภาพลักษณ์ของการมีลักษณะเฉพาะตน หมายถึง การที่ผู้คนในแต่ละพื้นที่จะมีความเป็นตัวตน ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนตรอกไก่แจ้-เขียนนิวาสน์ จะเรียกตัวเองว่า คนตรอกไก่แจ้ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ จะเรียกตัวเองว่า คนตรอกสุเหร่า ส่วนถ้าอยู่ในบริเวณย่านการค้า ก็จะเรียกว่า คนตลาดยอด ซึ่งถ้ามองในภาพรวมก็คือ การที่มีย่านย่อยๆ อยู่ในย่านใหญ่

๔) ภาพลักษณ์ของย่านในปัจจุบันที่มีความหลากหลายของสรรพสิ่งต่างๆ ตั้งแต่ผู้คนที่หลากหลาย ทั้งเชื้อชาติ ศาสนา วิถีชีวิต บรรยากาศในระดับต่างๆ สิ่งปลูกสร้าง ที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เรื่อยมา ตึกแถวในสมัยรัชกาลที่ ๕ และ จนถึงอาคารในปัจจุบันที่มีรูปแบบต่างๆ

๔.๔.๓ นโยบายของรัฐ

๑) ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ประเทศไทยได้เริ่มมีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติเป็นครั้งแรก ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี และได้เริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนที่ ๑ เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๐๓ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการพัฒนาประเทศในช่วงนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่ง เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของประเทศไทย และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา รัฐได้เร่งสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น การคมนาคม สาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่าง ๆ สิ่งที่มีผลตามมาก็คือ ประชาชนมีกินมีใช้มากขึ้น เกษตรกรเปลี่ยนอาชีพมาเป็นผู้ขายแรงงาน มีการย้ายถิ่นฐานเข้ามาในเมืองใหญ่ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ มากขึ้น คนที่ร่ำรวยจากการที่เป็นพ่อค้า นักธุรกิจ ทำการค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศมีมากขึ้น แต่ในเวลาเดียวกัน คนขายแรงงานและคนจนก็มีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ตั้งแต่เริ่มพัฒนาฯ เป็นต้นมา จำนวนประชากรเพิ่มสูงขึ้น และรายได้ของประชากรตก

ต่างกันมาขึ้นเรื่อย ๆ กลุ่มคนเหล่านี้ต่างก็เข้ามาแออัดในเมืองหลวง และมีความต้องการที่อยู่อาศัยและเพิงพักพิงในรูปแบบต่าง ๆ มากขึ้น ตามฐานะของแต่ละบุคคล

๒) ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร ที่กำหนดพื้นที่ในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ และพื้นที่ต่อเนื่องฝั่งธนบุรี มีการใช้ที่ดินเป็นประเภทอนุรักษ์ เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์และศิลปวัฒนธรรมไทย และควบคุมความสูงของอาคาร

๓) นโยบายของรัฐที่ส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็น “ปีแห่งการท่องเที่ยวประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๒” (Amazing Thailand 1998-1999) ซึ่งได้รับการตอบรับและสนับสนุนร่วมมือด้วยดีจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงคนไทยทั่วประเทศให้การต้อนรับนักท่องเที่ยวจากทุกมุมโลก จนประสบความสำเร็จได้เป็นอย่างดี จึงทำให้เกิดการกระจายรายได้ไปสู่ประชากรทั่วทุกภูมิภาค และทำให้เกิดการพัฒนาส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ให้ทันสมัย และมีประสิทธิภาพทัดเทียมกับอารยประเทศ จากความสำเร็จดังกล่าว ทำให้สามารถนำเงินตราจากต่างประเทศเข้ามาช่วยฟื้นฟูและพัฒนาเศรษฐกิจที่ซบเซาของประเทศให้ฟื้น และผลักดันให้เศรษฐกิจของประเทศกลับดีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง จนถึงปัจจุบัน ทางรัฐบาลได้เล็งเห็นถึงประโยชน์จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ดังนั้น จึงได้สานต่อนโยบายดังกล่าว โดยให้ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ หรือปี ค.ศ. 2000 ให้เป็น “ปีแห่งการท่องเที่ยวประเทศไทย” (Amazing Thailand 2000 Enchantment for the Next Thousand Years) ต่อเนื่องอีกหนึ่งปี อีกทั้งเป็นปีแห่งการต้อนรับสหัสวรรษ ปี ค.ศ. 2000

จากแผนพัฒนาและนโยบายดังกล่าว ทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวของประเทศพัฒนารุดหน้าไปอย่างมาก มีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเข้ามาในประเทศไทย ข้อมูลจากการสำรวจโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พบว่า “เขตที่ย่านบางลำพู” เป็นพื้นที่ที่มีนักท่องเที่ยวต่าง ๆ ตั้งแต่วัยรุ่น-กลาง เข้ามาพักอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะพื้นที่ดังกล่าว ได้มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก อาทิเช่น พื้นที่ย่านถนนข้าวสาร ถนนรามบุตรี ตรอกไก่อ๊ว ซอยโรงไหม ฯลฯ นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดการพัฒนาธุรกิจต่าง ๆ เพื่อตอบสนองอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวจำนวนมากที่เข้ามาพำนักในพื้นที่ ทำให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก อาทิเช่น ธุรกิจที่พักอาศัย (Guest House) ธุรกิจร้านอาหาร (Restaurant & Pub) ร้านขายของที่ระลึก (Souvenir) ร้านขายของสิ่งอำนวยความสะดวก (Convenient Store) ธุรกิจบริษัททัวร์ ธุรกิจบริษัทจัดหารถโดยสาร ร้าน Internet Access ร้านบริการซักรีด (Laundry) ร้านขายยา (Drug Store) ฯลฯ ซึ่งจากการที่เกิดธุรกิจต่าง ๆ เหล่านี้เป็นจำนวนมาก ได้ขยายวงกว้างออกไปรอบ ๆ จากย่านบางลำพู และมีที่ที่จะเกิดการขยายตัวและเติบโตของธุรกิจต่าง ๆ ดังกล่าวออกไปเรื่อย ๆ จนถึงพื้นที่ต่าง ๆ อาทิเช่น ย่านถนนเทเวศน์ ย่านท่าวาสุกรี ย่านถนนวิสุทธิกษัตริย์ ถนนราชดำเนินนอก ถนนพระอาทิตย์

ร่างผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร

(ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1)

มาตราส่วน ๑ : ๒๕๐,๐๐๐
กิโลเมตร

สัญลักษณ์

- ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย
 - ▨ ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง
 - ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก
 - ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม
 - ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้า
 - ▨ ที่ดินประเภทคลังสินค้า
 - ▨ ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมเฉพาะกิจ
 - ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม
 - ▨ ที่ดินประเภทที่โล่งเพื่อนันทนาการและการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
 - ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา
 - ▨ ที่ดินประเภทอนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม
 - ▨ ที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย
 - ที่ดินประเภทสถานศึกษา
 - ที่ดินประเภทสถาบันราชการ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ
-
- แนวเขตผังเมืองรวม
 - - - เขตจังหวัด
 - · - เขตของเขต
 - - - - - เขตของแขวง
 - ทางหลวง ถนน
 - - - - - ถนนโครงการ
 - ● ● ● ● โครงการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชน
 - ○ ○ ○ ○ แนวทางรถไฟขนส่งมวลชน
 - ทางรถไฟ
 - แนวคันป้องกันน้ำท่วม
 - แม่น้ำ คลอง

กรุงเทพมหานคร

(นาย สมฤกษ์ ฤทธิพิริชา)
ผู้อำนวยการสำนักผังเมือง

(นาย พิชิต รัตตกุล)
ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

ชาวไทย

๑.๒) การใช้ที่ดิน

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยรัชกาลที่ ๑-๓ ให้ความสำคัญกับความทันสมัย มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

-การใช้ที่ดินเพื่อพักอาศัย

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพักอาศัยนั้นจะประกอบไปด้วย วังเจ้านาย และบ้านเรือนของราษฎรทั่วไป วังนั้นจะตั้งอยู่บริเวณริมถนนพระอาทิตย์ ส่วนที่พักอาศัยของราษฎรทั่วไป จะมีการเกาะกลุ่มรวมเป็นชุมชน และกระจายตัวกันออกไปภายในเขตกำแพงพระนคร และเกาะกลุ่มกันหนาแน่นขึ้นในบริเวณรอบๆ ที่ตั้งศูนย์กลางของชุมชน เช่น วัด วังเจ้านาย และตลาด ได้แก่ บริเวณฝั่งคลองวัดตองปุ (วัดชนะสงคราม) บริเวณปากคลองบางลำพูซึ่งเป็นคลองรอบกรุงด้านเหนือ บริเวณป้อมพระสุเมรุ ถนนพระอาทิตย์ และบริเวณปากคลองคูเมืองเดิมด้านใน ซึ่งมีโรงไหมตั้งอยู่

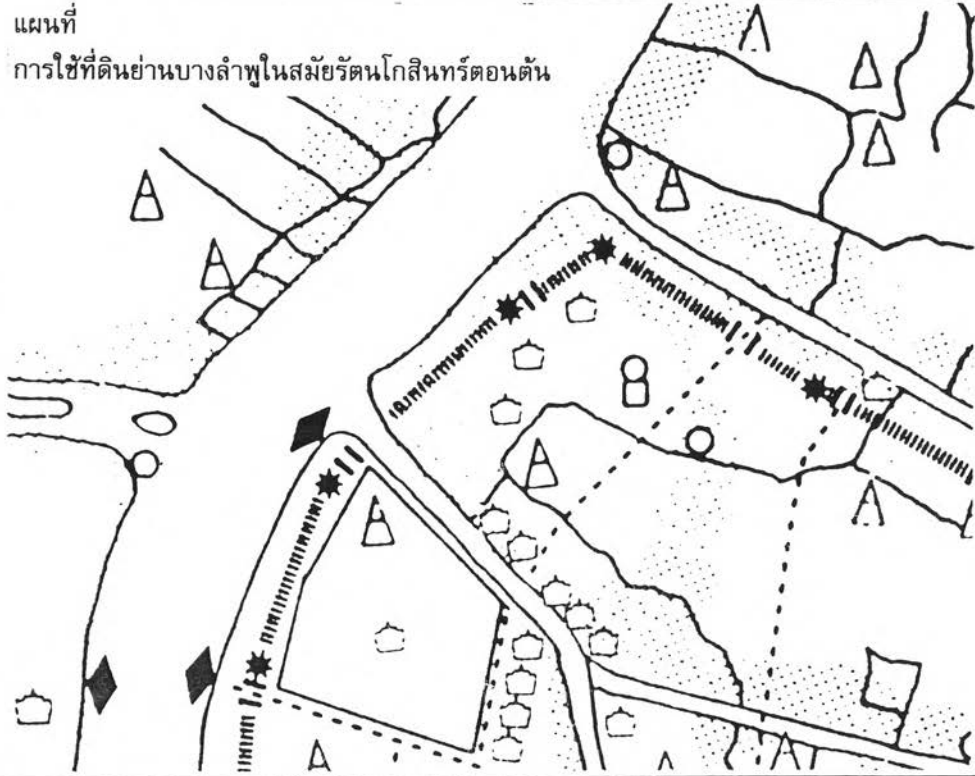
สมัยรัชกาลที่ ๑-๓ ให้ความสำคัญกับความทันสมัย การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพักอาศัย ยังประกอบไปด้วย วังเจ้านาย และบ้านเรือนของราษฎรทั่วไป เหมือนในสมัยแรก กลุ่มของวังยังตั้งอยู่บริเวณเดิม คือแนวถนนพระอาทิตย์ แต่มีการกระจายตัวไปยังฝั่งตรงข้ามติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนที่อยู่อาศัยของราษฎรทั่วไป ยังตั้งอยู่ในบริเวณเดิมแต่มีการเพิ่มของประชากรทำให้บ้านเรือนมีการขยายตัวหนาแน่นมากขึ้น การกระจายตัวของที่อยู่อาศัย ในสมัยที่สองนี้มีการขยายตัวของที่อยู่อาศัยมาทางถนนพระสุเมรุ ถนนจักรพงษ์ ถนนสีลมสามห้าง ถนนตานี และถนนเฟื่องนคร ส่วนที่อยู่อาศัยในบริเวณปากคลองบางลำพู ซึ่งเป็นบ้านเรือนแพตั้งอยู่ริมแม่น้ำนั้น มีความหนาแน่นมากยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ในสมัยที่สองนี้ การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพักอาศัยมีการขยายตัวทางบกมากกว่าทางน้ำ เนื่องมาจากมีการสร้างระบบโครงข่ายการสัญจรทางบกขึ้น ซึ่งทำให้เกิดการขยายตัวของที่พักอาศัยตามแนวถนนที่ตัดใหม่ ซึ่งก็เป็นไปตามทฤษฎีการตั้งถิ่นฐานแนวยาว (Ribbon Development)

-การใช้ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรม

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรม ทั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยรัชกาลที่ ๑-๓ ให้ความสำคัญกับความทันสมัย จะอยู่บริเวณจุดเชื่อมต่อของพื้นที่ ได้แก่ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ปากคลองบางลำพู และในคลองบางลำพูบริเวณจุดเชื่อมต่อของพื้นที่ ได้แก่ บริเวณประตูบาง

แผนที่
การใช้ที่ดินย่านบางลำพูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

แผนที่
การใช้ที่ดินย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่ ๑ ปลายรัตนโกสินทร์ตอนต้น

แผนที่ ๔.๓๔

แสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน
ย่านบางลำพู ระหว่างสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
กับสมัยรัชกาลที่ ๑ ปลายรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ลำพูน ทางเข้า-ออกระหว่างพื้นที่ใน-นอกกำแพงเมือง ที่มีตลาดสำคัญทั้งตลาดน้ำและตลาดบก ศูนย์รวมของนานาชนิดทั้งจากต่างถิ่นและผลิตในท้องถิ่น

ส่วนการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา มีการติดต่อกับชาวตะวันตกมากขึ้น เมืองเริ่มมีการพัฒนาทั้งการขยายตัวและสร้างสาธารณูปโภคมากขึ้น มีการขยายตัวมากขึ้นตามแนวนอนตัดใหม่ (Ribbon Development) ได้แก่ ถนนตะนาว (ถนนเฟื่องนคร) ถนนจักรพงษ์ และ ถนนพระสุเมรุ ได้เกิดอาคารประเภทตึกแถวชั้น ๒ ฟากถนน และบริเวณรอบๆ ตลาดที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ ได้แก่ตลาดยอด มีการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบผสมคือทั้งเพื่อพักอาศัยและเพื่อค้าขาย

-การใช้ที่ดินเพื่อศาสนสถาน

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา มัสยิดซึ่งเป็นศูนย์กลางของศาสนาอิสลาม ทางด้านการใช้ที่ดิน ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนวัดนั้น บริเวณที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อศาสนสถาน พื้นที่ภายในวัดเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากการที่มีการเกิดของสถาบันใหม่ คือโรงเรียน มีการแบ่งการใช้ที่ดินให้เป็นพื้นที่ของโรงเรียน

-การใช้ที่ดินเพื่อสาธารณูปการ

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

-การใช้ที่ดินเพื่อการสัญจรหลักอันได้แก่แม่น้ำเจ้าพระยา คลองคูเมืองเดิม และคลองบางลำพู นั้นยังมีความสำคัญเหมือนในสมัยแรกแต่มีการเพิ่มเส้นทางสัญจรทางบกขึ้นหลายสาย ได้แก่ ถนนสายต่างๆ การสร้างโครงข่ายถนนนี้ ส่งผลให้พื้นที่ภายในย่านเกิดเป็นตารางบล็อก การเข้าถึงพื้นที่สะดวกยิ่งขึ้น และมีผลต่อการขยายตัวของเมืองในอนาคต การสัญจรติดต่อเชื่อมโยงนั้นทำให้เกิดมีระบบขนส่งมวลชนเกิดขึ้นตามมาในพื้นที่ได้แก่ รถราง และรถเมล์ การเพิ่มขึ้นของเส้นทางสัญจรทางบกนี้ได้มีการถมคูคลองเพื่อเปลี่ยนเป็นเส้นทางของถนน ได้แก่ คลองบริเวณวัดชนะสงครามที่เชื่อมต่อไปออกที่บริเวณหน้าวัดบวรนิเวศ ได้เปลี่ยนเป็นถนนธานี และถนนสิบสามห้าง

-การใช้ที่ดินเพื่อสถานที่ราชการ มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากที่พักอาศัยของเจ้านายหรือวัง ให้เป็นสถานที่ราชการ ได้แก่ กรมตำรวจภูธร บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ถนนพระอาทิตย์ ใกล้กับป้อมพระสุเมรุ

๑.๓) สิ่งปลูกสร้าง

การเปลี่ยนแปลงสิ่งปลูกสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยรัชกาลที่ ๑-๓ ตกมุงสู่ความทันสมัย มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ สิ่งปลูกสร้าง หรืออาคารต่างๆ นั้นมีน้อยชนิด สรุปลงได้ดังนี้

-วัดหรืออาคารทางศาสนา เป็นอาคารที่มีความมั่นคงสวยงาม ซึ่งมีความสำคัญมาก เนื่องจากในสมัยก่อนนี้ ตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมาถึงราษฎร ต่างก็มีการสร้างและทำนุบำรุงวัด ส่งเสริมศาสนากันอย่างมาก ประกอบกับในรัชสมัยตอนต้นนี้พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นผู้สร้างวัด พื้นฟูส่งเสริมประเพณี วัฒนธรรมของชาติ วัดจึงเป็นอาคารทางศาสนาที่งดงาม และมีความสูงที่สุดในย่าน มีมุมมองที่โดดเด่น

-วังซึ่งเป็นที่พักอาศัยและที่ทำงานของขุนนาง เสนาบดี เนื่องจากสถานที่ราชการมีไม่เพียงพอกับส่วนราชการแผ่นดิน เพราะทางการสมัยก่อนคำนึงถึงการสร้างวัดมากกว่า อาคารประเภทวังนี้ นอกจากจะมีประโยชน์ใช้สอยดังกล่าวแล้ว ยังใช้เป็นที่พักจากต่างประเทศด้วย

-บ้านเรือนของราษฎรทั่วๆ ไปนั้น ที่อยู่อาศัยจะมีลักษณะคล้ายๆ กันทั้งบนบกและในน้ำ จะแตกต่างกันก็ตรงที่วัสดุ ความแข็งแรง และการตกแต่ง ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับฐานะของแต่ละคน พอจะแยกออกได้ ๓ ประเภท คือ ๑) บ้านเรือนที่ก่ออิฐฉาบปูน ๒) บ้านไม้ และ ๓) บ้านที่ปลูกด้วยไม้ไผ่

บ้านเรือนของราษฎรที่ปลูกอยู่ตามริมแม่น้ำและลำคลองนั้น ซึ่งเป็นเรือนแพ นอกจากจะเป็นที่พักอาศัยแล้ว ยังใช้ประโยชน์สำหรับกิจกรรมต่างๆ หลายประเภท รวมทั้งยังเป็นที่พักเรือเร่ด้วย ซึ่งบางหลังยังเป็นแหล่งผลิตสินค้าในครัวเรือนด้วย ส่วนตลาดในรูปแบบของเรือเร่ นั้น นอกจากจะใช้ค้าขายในชีวิตประจำวันแล้วยังใช้ในงานประเพณีต่างๆ อีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีบ้านในอีกลักษณะหนึ่งคือ การสร้างเพิงหมาแหงนตามแนวริมกำแพงพระนครวัสดุที่ใช้จะเป็นของที่หาง่ายในท้องถิ่นไม่แข็งแรง ได้แก่ จาก

ในสมัยต่อมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๔-รัชกาลที่ ๖ ซึ่งเป็นช่วงพัฒนาเมืองให้มีความรุ่งเรืองเทียบเท่าอารยประเทศ สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ได้เริ่มมีการสร้างขึ้นใหม่ และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากเดิมไปมาก ทั้งในเรื่องของวัสดุ การตกแต่ง และความมั่นคงถาวรของอาคาร สรุปลงได้ดังนี้

- วัดหรืออาคารทางศาสนา ในสมัยพัฒนาประเทศนี้ไม่มีการสร้างเพิ่มขึ้นอีก นโยบายการพัฒนาประเทศเปลี่ยนแปลงไป มุ่งที่จะสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ อาคารที่มุ่งประโยชน์ทางการค้า แทน อาคารทางศาสนาจึงเริ่มที่จะอยู่กับที่ แต่ความสง่างามนั้น ยังตั้งเด่นอยู่ในพื้นที่ อาคารในรูปแบบของตึกแถว ยังมีความสูงที่ต่ำกว่ามาก ไม่บดบังมุมมอง

- วังในสมัยนี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอย มีการสร้างและปรับปรุงอาคารที่เคยเป็นที่ประทับของเจ้านายชั้นต่างๆ เปลี่ยนเป็นสถานที่ราชการ ในย่านบางลำพู ได้แก่ กรมตำรวจภูธร ถนนพระอาทิตย์

- ตึกแถว เป็นรูปแบบใหม่ของอาคารที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยนี้ หลังจากการตัดถนน ซึ่งตึกแถวแรกคือ แถว ๒ ฝั่งถนนตานี (ถนนเฟื่องนคร) ซึ่งใช้ประโยชน์ทั้งที่พักอาศัยและการค้า ต่อมาได้มีการขยายสร้างชั้นที่บริเวณ ๒ ฟากของถนนจักรพงษ์ ถนนพระสุเมรุ และถนนลิบสามห้าง ซึ่งก็ตั้งอยู่โดยรอบของตลาดยอด ความสูงของตึกแถวจะสูง ๑-๒ ชั้น ตั้งเรียงรายเป็นแถว

- ตลาด ซึ่งมีอยู่ ๒ รูปแบบ คือ ตลาดน้ำ และตลาดบก ตลาดน้ำอาคารจะเป็นลักษณะของเรือนแพ ส่วนตลาดบก จะมีการสร้างชั้นใหม่ ให้มีความมั่นคงแข็งแรงขึ้น มีลักษณะเป็นโรงแถวยาว มีหลังคาผืนใหญ่คลุม ผนังด้านข้างทั้ง ๔ ด้านเปิดโล่ง ส่วนตลาดในอีกรูปแบบหนึ่งคือ ห้างสรรพสินค้า ของชาวต่างชาติ ที่สร้างเป็นอาคารถาวร ๓ ชั้น ใช้ค้าขายที่ชั้นล่างและชั้นที่สอง ส่วนชั้นที่สาม ใช้พักอาศัย

- บ้านพักอาศัย แยกออกเป็น บ้านเรือนของราษฎรที่ปลูกอยู่ตามริมแม่น้ำและลำคลองนั้น ซึ่งเป็นเรือนแพ ซึ่งก็ยังใช้เป็นตลาดน้ำด้วย และบ้านเรือนของราษฎรทั่วไปที่อยู่บนบก มีทั้งบ้านเรือนที่ก่ออิฐฉาบปูน และบ้านไม้ ซึ่งมีความสูง ๑-๒ ชั้น จะแตกต่างกันก็ตรงที่วัสดุ ความแข็งแรง และการตกแต่ง ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับฐานะของแต่ละคน

จากการสรุป สิ่งปลูกสร้างนี้จะเห็นได้ว่า อาคารที่ยังมีอยู่มาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงในสมัยรัชกาลที่หกมุ่งสู่ความทันสมัย ได้แก่ วัดหรืออาคารทางศาสนา วังบางแห่ง ซึ่งขนาดของเนื้อที่ใช้สอยเริ่มเปลี่ยนแปลง คือลดขนาดลง และบ้านเรือนของราษฎรในที่ตั้งของชุมชน กับเรือนแพริมแม่น้ำเจ้าพระยาและปากคลองบางลำพู ส่วนสิ่งปลูกสร้างที่เกิดขึ้นใหม่ได้แก่ ตลาดบก หรือตลาดยอด ที่มีการปรับปรุงสร้างชั้นใหม่ให้ทันสมัย และตึกแถวในแนวสองฝั่งถนนที่ตัดชั้นใหม่

๒) วิถีชีวิตของผู้คน

การเปลี่ยนแปลงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยรัชกาลที่หกมุ่งสู่ความทันสมัย มีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สภาพทางภูมิประเทศของพื้นที่ และโครงสร้างเมืองของย่านบางลำพูนั้นจะมีความสัมพันธ์กับสภาพการตั้งถิ่นฐาน และการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้

คน ผู้คนที่อาศัยอยู่ในย่านนี้จะมีทั้งในลักษณะของผู้คนดั้งเดิมที่อยู่ในพื้นที่ และที่อพยพมาจาก กรุงเทพมหานคร กลุ่มข้าราชการ ขุนนาง เสนาบดีจะสร้างที่อยู่อาศัยที่เรียกว่าวัง ซึ่งก็จะมีข้าทาส บริวารรับใช้ ที่เรียกว่าไพร่สม ราษฎรส่วนใหญ่จะสร้างบ้านเรือน ตามริมแม่น้ำ และลำคลอง ซึ่งมีความสำคัญอย่างมาก ใช้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำ การคมนาคม น้ำในคลองใช้เป็นน้ำดื่ม น้ำอาบ ใช้ซักล้าง รดน้ำต้นไม้ และยังใช้เป็นทางระบายน้ำสิ่งโสโครก และสิ่งปฏิกูลทั้งหลายไปให้พ้นจากครัวเรือน

นอกจากนั้นบรรยากาศในระดับย่านและระดับชุมชนนั้น งานทางด้านประเพณีและ วัฒนธรรมนั้น จะเกิดขึ้นที่ศูนย์กลางของชุมชนคือวัด และในระดับเมือง บรรยากาศสาธารณะ ชีวิตชีวา ก็จะเกิดขึ้นในงานเทศกาลต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นที่แม่น้ำและลำคลอง ส่วนชีวิต ทางเศรษฐกิจนั้น ก็จะมีการค้าขายทั้งทางน้ำและทางบก แต่ตลาดน้ำในสมัยนี้จะมีความสำคัญ มากกว่า มีการค้าขายของสารพัดอย่างทั้งของสดและของแห้ง อีกทั้งยังเป็นแหล่งผลิตสินค้า เฉพาะอย่างด้วย ตลาดจึงเป็นเพื่อการผลิตและแลกเปลี่ยนค้าขายในระดับชุมชน บรรยากาศ ชีวิตชีวาการค้าขายแลกเปลี่ยนจึงเกิดขึ้นในบริเวณริมแม่น้ำ และลำคลอง ซึ่งบรรยากาศ สาธารณะแบบนี้เอื้ออำนวยให้ผู้คนมีวิสาสะกันแบบชาวบ้านชาวเมือง พบปะพูดคุย ต่อรอง สินค้า และจากจุดนี้ก็ทำให้การค้าขายแพร่ขยายออกไป

วิถีชีวิตและบรรยากาศของผู้คนเริ่มเปลี่ยนแปลง เมื่อนโยบายของประเทศที่เปิดรับ อิทธิพลตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ และมุ่งในการพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัย มีการตัดถนนเข้า ย่านบางลำพู เกิดเป็นโครงข่ายถนน พื้นที่ถูกแบ่งเป็นตารางบล็อค พื้นที่ต่างๆ ภายในย่านบาง ลำพู เกิดเป็นย่านย่อยๆ ขึ้นมา ลักษณะเฉพาะตนเริ่มเด่นชัดขึ้น

ชีวิตและบรรยากาศสาธารณะ งานประเพณีต่าง ๆ ยังเหมือนสมัยก่อน บรรยากาศ การค้าเริ่มคึกคักขึ้นเมื่อมีการเชื่อมต่อของพื้นที่สะดวกยิ่งขึ้น บรรยากาศการพบปะของผู้คนเริ่ม เปลี่ยนแปลง จากการมีที่ชุมนุมกันเกิดขึ้นใหม่ นั่นคือ สโมสรตามแบบอย่างตะวันตก

- ภาพลักษณ์ของย่าน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหรือช่วงเวลาแห่งการสร้างเมืองนั้น ภาพลักษณ์ของย่าน บางลำพู จะเป็นภาพลักษณ์ของ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานอยู่แวดล้อมกับธรรมชาติ อาศัยพึ่งพิงน้ำ ตลอดในริมน้ำประจำวัน และจากสภาพที่ตั้งนี้ ก็ยังเป็นภาพลักษณ์ของการเป็นชุมชนข้าราชการ ซึ่งมีวังวังอยู่มาก อีกทั้งยังเป็นแหล่งผลิตของช่างฝีมือต่างๆ ที่ผลิตและขายสินค้าเฉพาะอย่าง ด้วย

ภาพลักษณ์จากการที่เป็นแหล่งผลิตเฉพาะด้าน มีดังนี้ แหล่งผลิตช่างฝีมือที่มีความชำนาญ เป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายสินค้าเฉพาะที่ ที่ตั้งของชุมชนข้าราชการ ชุนนาง เสนาบดี ฝ่ายวังหน้า

ในสมัยของการพัฒนาประเทศ ซึ่งรับอิทธิพลแบบอย่างจากประเทศทางตะวันตก ได้ทำให้ย่านบางลำพู เกิดการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์จากเดิมที่เคยเป็นมาจากยุคก่อน ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ของประดิษฐกรรมใหม่ ที่เกิดจากการตัดถนนใหม่หลายสายในย่านนี้ หรือเปรียบเสมือนการเปลี่ยนจากเมืองน้ำเป็นเมืองบก และทำให้เกิดย่านการค้าขึ้น เป็นแหล่งรวมการค้าทั้งทางน้ำและทางบก และเป็นตลาดศูนย์กลางการค้าของคนไทย

ซึ่งก็จะเห็นว่า ในสมัยที่สองนี้ ภาพลักษณ์นั้นเปลี่ยนแปลงก็เนื่องมาจากการปรับปรุงระบบการปกครอง การสร้างโครงข่ายถนนนั่นเอง สำหรับภาพลักษณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ ก็คือการเป็นย่านนันทนาการในระดับเมืองลงมาถึงระดับครัวเรือน

๓) นโยบายของรัฐในการพัฒนาเมือง

ในสมัยตั้งแต่เริ่มสร้างเมือง บทบาททางน้ำ มีความสำคัญต่อเมืองนับแต่อดีต สืบเนื่องจากสภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมักจะกระจายตัวตามริมแม่น้ำลำคลอง มีผลทำให้เส้นทางน้ำเป็นส่วนสำคัญในการเดินทางและการขนส่งของเมือง แม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็นเส้นทางสัญจรหลัก โดยมีคลองเป็นเส้นทางสัญจรรอง ประกอบกันเป็นโครงข่ายระบบคมนาคมของเมือง นอกจากการคมนาคมขนส่งแล้ว แม่น้ำเจ้าพระยายังมีบทบาทที่สำคัญอีกมากมาย ได้แก่ การเป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำใช้ในการอุปโภค บริโภค อีกทั้งใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ หรือแม้กระทั่งชนบประเพณีบางอย่าง ก็เกิดจากแหล่งน้ำ ดังนั้น แม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็นสายเลือดหลักในการดำรงชีวิตของผู้คนในหลาย ๆ ด้าน

หลังจากมีการรับอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามา นโยบายในการพัฒนาเมืองก็เริ่มมีการปรับปรุงประเทศในด้านต่างๆ โครงสร้างของเมืองที่เห็นได้ชัดที่ทำให้ย่านบางลำพูได้เปลี่ยนรูปแบบไป ได้แก่ โครงข่ายการสัญจร ที่มีการเพิ่มเส้นทางสัญจรทางบกขึ้นหลายสายในย่าน ซึ่งมีกรเชื่อมทั้งภายในพื้นที่ และการเชื่อมต่อกันระหว่างย่านด้วย ซึ่งจากการที่มีนโยบายในการพัฒนาเมือง แล้วทำให้เกิดถนนในหลายสายขึ้น มีการสร้างอาคารในรูปแบบของตึกแถวตามมา เกิดการพัฒนาเมืองตามเส้นทางถนน มีการติดต่อเชื่อมโยงกันได้สะดวกมากขึ้น ย่านบางลำพู จึงกลายเป็นย่านการค้าแบบไทยๆ ที่สำคัญขึ้น

๔.๕.๒ วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบชุมชนย่านบางลำพูในสมัยรับอิทธิพลตะวันตกมุ่งสู่ความทันสมัย กับ สมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงสมัยปัจจุบัน

๑) สภาพทางกายภาพ

๑.๑) โครงสร้างเมือง

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงก็คือ โครงสร้างเมืองในปัจจุบัน ได้แก่ กำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการ ได้ถูกรื้อลงเกือบหมด เนื่องจากการพัฒนาโครงข่ายการสัญจรมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเพิ่มของถนน และการขยายตัวของเมือง ที่ยังคงเหลืออยู่ไว้เป็นโบราณสถานสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาจนทุกวันนี้ ได้แก่ กำแพง และประตูเมือง ที่หน้าวัดบวรนิเวศฯ ป้อมพระสุเมรุ ที่ถนนพระอาทิตย์ต่อกับถนนพระเมรุ ซึ่งบริเวณป้อมนี้ปัจจุบันก็ได้มีการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ สร้างสวนสาธารณะเพิ่มขึ้นให้กับเมืองและย่าน ส่วนแนวคูคลองในสมัยเดิมนั้น ได้ลดบทบาทลงอย่างมาก แนวคลองคูเมืองบริเวณคลองโรงไหม ได้ถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่ของสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าแทนเพื่อเชื่อมพื้นที่ระหว่างฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี ส่วนคลองบางลำพูนั้นบทบาทก็เปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยเป็นสิ่งที่กำหนดขอบเขต (Edges) จุดรวมของกิจกรรม (Node) และเชื่อมโยงการติดต่อพื้นที่ของเมืองระหว่างเขตในเมืองกับนอกเมืองและบริเวณอื่นๆ เนื่องมาจากการขยายตัวของเมือง

๑.๒) สภาพการใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดินในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีการเปลี่ยนแปลงจากสมัยรับอิทธิพลตะวันตกมุ่งสู่ความทันสมัยมากขึ้นตามลำดับ

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพักอาศัย จะมีการรวมกลุ่มกันอยู่อย่างหนาแน่นในลักษณะของชุมชนดั้งเดิมอยู่ ๒ บริเวณ คือที่บริเวณมัสยิดจักรพงษ์ และบริเวณตรอกไก่อัจฉิเยนนิवासน์ ใกล้กับ กำแพงวังเก่า ถนนพระสุเมรุ ซึ่งก็ให้เห็นได้ว่า เป็นการรวมกลุ่มกันเหมือนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือมีการเกาะกลุ่มกันหนาแน่นในบริเวณรอบๆที่ตั้งศูนย์กลางของชุมชน ได้แก่ วัด และวังของเจ้านาย ส่วนที่พักอาศัยในบริเวณอื่นๆ จะตั้งอยู่ในบริเวณที่กระจายกันออกไปทั้งย่าน ได้แก่ ถนนตรอกโรงไหม ขึ้นไปตามแนวถนนพระอาทิตย์ ถนนพระสุเมรุ บริเวณรอบๆ วัดชนะสงคราม

แผนที่
การใช้ที่ดินย่านบางลำพูในสมัยรัชกาลที่ ๖

แผนที่
การใช้ที่ดินย่านบางลำพูในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงปัจจุบัน

แผนที่ ๔.๓๕

แสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

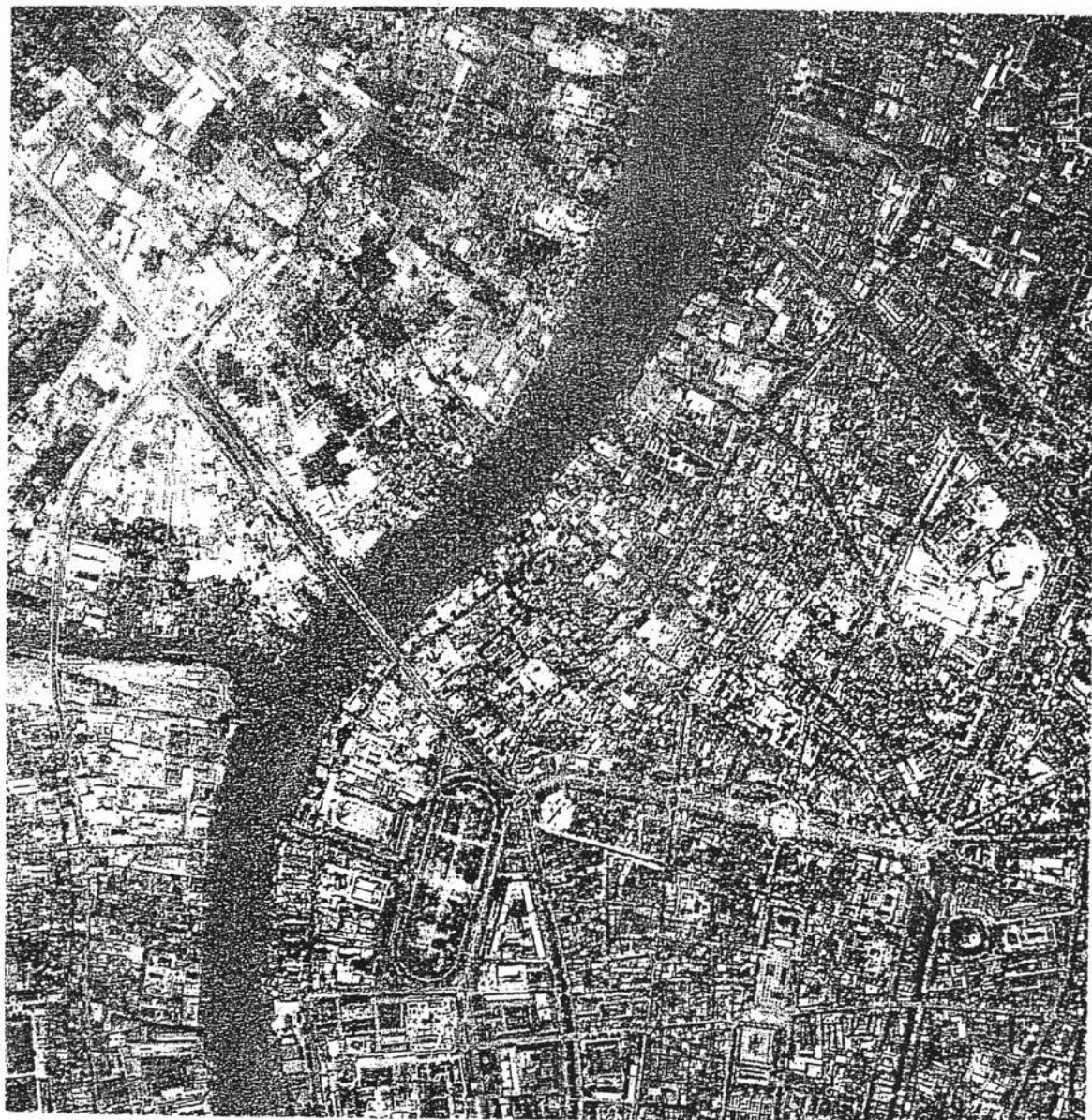

ย่านบางลำพู ระหว่าง สมัยรัชกาลที่ ๖
กับสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-สมัยปัจจุบัน

ภาพที่ ๔.๒๖ ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. ๒๕๑๗
บริเวณย่านบางลำพู

ที่มา กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ ๔.๒๗

ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. ๒๕๓๐

บริเวณย่านบางลำพู

ที่มา

กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ ๔.๒๘

ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. ๒๕๓๘

บริเวณย่านบางลำพู

ที่มา

กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ ๔.๒๘ ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. ๒๕๔๑
บริเวณย่านบางลำพู

ที่มา กรมแผนที่ทหาร

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชย์กรรม ยังอยู่บริเวณที่เคยเป็นตลาดยอดเดิม ที่มีความหนาแน่นมาก และกระจายตัวไปยังพื้นที่ใกล้เคียงตามแนวของถนนคือพื้นที่ ๒ ฟากถนน ได้แก่ ถนนพระสุเมรุ ถนนจักรพงษ์ ถนนไกรศรี ถนนตานี และถนนพระอาทิตย์ การเกิดของพื้นที่พาณิชย์กรรมเพื่อการค้าบริการ ได้แก่ เกสต์เฮ้าส์ (Guest house) ซึ่งได้มีการขยายตัวทางด้านวัดชนะสงคราม ถนนตานี และขยายตัวออกไปทางถนนพระสุเมรุและถนนพระอาทิตย์

การใช้ที่ดินเพื่อศาสนสถาน ในปัจจุบันนี้ วัดนอกจากการแบ่งพื้นที่ให้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนแล้ว การเปลี่ยนแปลงบทบาทและการใช้ที่ดินภายในวัดรวมทั้งสภาพแวดล้อมรอบๆ วัด เนื่องจาก การมุ่งพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ นั้นไม่มีงบประมาณในด้านการทำนุบำรุงปฏิสังขรณ์วัด ซึ่งในด้านแรงงานนั้นก็มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ที่วัดขาด เลกวัด ชำพระ และโยมสงฆ์ที่เป็นผู้ดูแลบำรุงรักษาวัด วัดจึงต้องหากำลังทรัพย์มาทำนุบำรุงศาสนา การใช้ที่ดินในวัดจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงในเชิงพาณิชย์มากขึ้น โดยรายได้นี้ก็มาจากการแบ่งที่ของธรณีสงฆ์ให้เช่า เช่น ให้เช่าที่จอดรถ ร้านค้า ส่วนสภาพแวดล้อมรอบๆ วัดนั้นการเปลี่ยนแปลงจะเริ่มจาก การที่คลองรอบวัดชนะสงครามถูกเปลี่ยนเป็นถนนรามบุตรีและถนนตรอกโรงไหม เส้นทางน้ำถูกเปลี่ยนเป็นเส้นทางบก ความหนาแน่นของผู้คนเริ่มมากขึ้น ประกอบกับการเกิดของเกสต์เฮ้าส์ที่ถนนข้าวสาร และการขยายตัวมายังรอบบริเวณวัด อีกทั้งนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติยังใช้วัดเป็นเส้นทางสัญจรผ่านไปยังท่าเรือพระอาทิตย์ และมีแผงลอยวางขายในบริเวณวัดแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า วัดนั้นครั้งหนึ่งเคยมีอาณาเขตกว้างใหญ่อันสงบร่มรื่น เป็นเขตเฉพาะที่ต้องเคารพ ศรัทธา มีกิจกรรมทางสังคม ถูกเปลี่ยนทางสัญจรคมนาคมสร้างถนน การขยายตัวของธุรกิจ และการหารายได้เข้าวัด เช่น เช่าที่จอดรถนั้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของวัดและสภาพแวดล้อม จากเคยมีพื้นที่ใหญ่ก็ถูกแบ่งปันไป ที่เคยเป็นที่ว่าง (Open space) สำหรับชุมชน ความสงบ ร่มรื่น ความเป็นส่วนตัวได้ถูกรุกล้ำมากขึ้น สถาปัตยกรรมแห่งสัญลักษณ์ และความศรัทธาก็ลดความสำคัญลง

การใช้ที่ดินเพื่อสาธารณูปการ เส้นทางหลักได้แก่แม่น้ำเจ้าพระยา คลองคูเมืองเดิม และคลองบางลำพูเหมือนในสมัยแรกนั้น ได้ลดบทบาทลงอย่างมาก การเพิ่มเส้นทางสัญจรทางบกขึ้นหลายสายเพื่อเชื่อมต่อพื้นที่นั้นมีความสำคัญและจำเป็นต่อผู้คนอย่างมาก เส้นทางน้ำคลองคูหลายสายถูกถมเป็นพื้นที่ถนน ตรอก ซอยเกือบหมด ได้แก่ คลองคูเมืองเดิม คลองรอบวัดชนะสงคราม ซึ่งเปลี่ยนเป็นสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ตรอกโรงไหม และถนนตานี ระบบขนส่งมวลชนที่เกิดขึ้นในสมัยก่อนได้แก่ รถม้า ก็ได้หมดไป ส่วนรถเมล์ ก็มีการปรับปรุงขึ้นทางสัญจรภายในย่านและเชื่อมต่อพื้นที่ มีความสำคัญต่างๆ กัน มีถนนสายหลักที่เชื่อมต่อพื้นที่ถนนสายรองเชื่อมต่อพื้นที่ในย่าน และทางสัญจรภายในชุมชนซึ่งก็มีทั้งที่ถนนรถเข้า-ออกได้และทางเดินเท้าแบบแคบๆ กว้างเพียง ๑-๒ เมตร ภายในชุมชนดั้งเดิม

การใช้ที่ดินเพื่อสถาบันราชการ ผลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๗ ทำให้มีสถานที่ราชการเพิ่มมากขึ้น และมีความหนาแน่นมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะกิจการระหว่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่รวมตัวกันอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งการใช้ที่ดินประเภทนี้ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๖ นั้น สถานที่ราชการก็ตั้งอยู่บริเวณนี้ แต่มีเพียง ๑ แห่งเท่านั้น

๓) สิ่งปลูกสร้าง

ตั้งแต่ในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาจนถึงปัจจุบันนี้ การใช้ที่ดินมีการเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้สิ่งปลูกสร้าง รูปแบบของอาคารเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในปัจจุบันนี้ย่านบางลำพูมีอาคารต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พร้อมทั้งอาคารเก่าที่มีการปรับปรุงขึ้นใหม่ในแต่ละช่วงเวลา และอาคารในรูปแบบของตึกแถวบางหลังที่สร้างขึ้นในสมัยตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ที่ยังคงมีอยู่มาจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

สิ่งปลูกสร้างหรืออาคารที่ไม่ได้อยู่ในสมัยปัจจุบันนี้ ได้แก่

อาคารที่พักอาศัยของเจ้านายชั้นต่างๆ หรือที่เรียกว่าวัง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๗ เป็นต้นมา ไม่มีการสร้างขึ้นใหม่อีก วังที่มีมาตั้งแต่เริ่มสร้างกรุง ถูกเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไปหมด ส่วนอาคารที่เคยเป็นวัง บางส่วนจะถูกทำลาย ในช่วงของสงครามโลกครั้งที่ ๒ และบางส่วนถูกรื้อลงเพื่อสร้างอาคารใหม่ทั้งของหน่วยงานราชการและเอกชน ส่วนอาคารรุ่นเก่าที่ยังเหลือในปัจจุบันนี้เป็นอาคารที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๗

ตลาดน้ำในสมัยก่อนที่เคยตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ปากคลองบางลำพูและในคลองบางลำพู ได้เปลี่ยนแปลงตามสภาพเศรษฐกิจ จากตลาดบกที่ทันสมัย และห้างสรรพสินค้าตามลำดับ

สิ่งปลูกสร้างที่ยังคงเหลืออยู่ จากสมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๖ มาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่

-**อาคารทางศาสนา** วัดชนะสงคราม ตั้งอยู่ทางด้านหน้าริมถนนจักรพงษ์ และมัธยมจักรพงษ์ ตั้งอยู่ทางด้านหลังตึกแถวริมถนนจักรพงษ์

ตึกแถวรุ่นเก่า เป็นอาคารที่สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔-รัชกาลที่ ๕ เป็นตึกแถวรุ่นแรกของย่านบางลำพู ตั้งอยู่บริเวณริมถนนตะนาว ถนน พระอาทิตย์ และถนนพระสุเมรุ

ส่วนสิ่งปลูกสร้างที่เกิดขึ้นใหม่ในปัจจุบันนี้ ได้แก่

-อาคารที่ทำการของรัฐและหน่วยงานอื่นๆ ตั้งกระจายอยู่ทั่วบริเวณย่านบางลำพู โดยแบ่งประเภทอาคารได้ดังนี้

อาคารที่สร้างใหม่ ได้แก่ สถานีตำรวจนครบาลวัดชนะสงคราม ตั้งอยู่บริเวณริมถนนจักรพงษ์ ตรงข้ามวัดชนะสงคราม

ส่วนอาคารเก่าที่นำมาปรับปรุงประโยชน์ใช้สอย จะตั้งอยู่ในบริเวณถนนพระอาทิตย์ ได้แก่ กองทุนสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) และสำนักงานวางแผนงานสื่อสารเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (DTCP), องค์การอาหาร และเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO), บ้านเจ้าพระยา บ้านพระอาทิตย์ อาคารส่วนใหญ่จะเป็นอาคารที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๗

-อาคารสถาบันการเงิน หรือธนาคารต่างๆ ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณสี่แยกบางลำพู และมีที่บริเวณข้างวัดชนะสงคราม

-อาคารทางด้านการค้า ในรูปแบบของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณสี่แยกบางลำพู ถนนจักรพงษ์ และถนนไกรศรี

-อาคารพาณิชย์สมัยใหม่ หรือตึกแถว แยกออกได้เป็น

อาคารที่สร้างขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ในบริเวณรอบๆ ศูนย์กลางของห้างสรรพสินค้า ได้แก่ ริมถนนจักรพงษ์ ถนนพระสุเมรุ ถนนไกรศรี ถนนทานี ถนนสี่บสามห้าง และติดคลองบางลำพู บริเวณสะพานนรรัตน์

-อาคารพาณิชย์กรรมประเภทบริการ ได้แก่ โรงแรม และเกสต์เฮ้าส์

โรงแรมเวียงใต้ ตั้งอยู่ริมถนนรามบุตรี
เกสต์เฮ้าส์ ที่ตั้งกระจายอยู่ทั่วย่านบางลำพู

-อาคารพักอาศัย มีอาคารหลายรูปแบบ ทั้งในสมัยก่อนและสมัยปัจจุบัน ประกอบด้วย

บ้านพักอาศัย ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนตรอกไก่แจ้-เขื่อนนิวาสน์ ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ และจะกระจายอยู่บริเวณด้านหลังวัดชนะสงคราม

บ้านจัดสรร ตั้งอยู่ที่ในซอยเขียนนิवासน์

อพาร์ทเมนต์ มีอยู่ ๒ แห่ง ได้แก่ อาคารริเวอร์แมนชั่น ตั้งอยู่ริมถนนพระอาทิตย์ติดแม่น้ำเจ้าพระยา และ อพาร์ทเมนต์ที่ถนนพระสุเมรุ ใกล้สี่แยกบางลำพู

หอพักศรีลักษณ์ เป็นที่พักอาศัยในลักษณะเช่า ตั้งอยู่ถนนตานี

๒) วิถีชีวิตของผู้คน

ในระดับครัวเรือนนั้น มีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพทางกายภาพของที่อยู่อาศัย การอยู่อาศัยในสมัยก่อนนั้น ก็ยังมีลักษณะของบ้านไทย การใช้ชีวิตกิจกรรมประจำวัน ต้องผูกพันกับสภาพแวดล้อมหรือผืนน้ำ ทั้งระดับครัวเรือนไปจนถึงระดับสาธารณะ แม้ว่าจะมีเส้นทางการสัญจรทางบกที่เกิดขึ้นใหม่ก็ตาม ส่วนในปัจจุบันการใช้ชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจที่รัดตัว เปลี่ยนวิถีชีวิตไปหมด ตั้งแต่การกินอยู่ หลับนอน ผู้คนที่อยู่ในอพาร์ทเมนท์ ก็มีชีวิตอย่างหนึ่ง ผู้คนที่อยู่ในชุมชนแออัดก็มีชีวิตอย่างหนึ่ง

การพบปะกันทางสังคมนั้น ในระดับละแวกบ้านของการรวมกลุ่มกันทางสังคม ยังเกิดขึ้นในบริเวณที่ว่างที่นำมาใช้ประโยชน์ เช่นเดียวกับในสมัยก่อน แต่ลักษณะนั้นจะเปลี่ยนไป บรรยากาศทางเศรษฐกิจของย่านนั้น จะมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งความคึกคักจอแจ อีกทั้งมากมายหน้าหลายตาของผู้คน ทั้งคนซื้อและคนขาย

- ภาพลักษณ์ของย่าน

จากสภาพทางกายภาพและวิถีชีวิตของผู้คน ส่งผลให้เกิดภาพลักษณ์ตามยุคสมัย สิ่งที่ยังคงเหมือนกันอยู่ ก็คือ

ภาพลักษณ์จากการเป็นย่านการค้า ซึ่งก็เป็นบริเวณย่านเดิมนั้นเอง แต่ลักษณะความเข้มข้นนั้นจะแตกต่างกัน กล่าวคือ ในสมัยปัจจุบันนี้ จะมีความหลากหลายทั้งชนิดสินค้าต่าง ๆ ผู้คนที่มาใช้บริการและขาย รวมทั้งร้านค้าต่าง ๆ ที่เรียงกันอยู่รายรอบบริเวณ ก็มีประเภทต่าง ๆ ที่หลากหลายกว่า

ส่วนภาพลักษณ์ที่แตกต่างกันคือ การเป็นย่านนันทนาการของเมืองนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากเมืองมีการขยายตัวออกไปมาก ทั้งศูนย์กลางการค้าธุรกิจต่าง ๆ ก็ได้ตั้งอยู่ในย่านอื่น แหล่งนันทนาการที่ทันสมัย ก็ได้ไปตั้งอยู่ในที่ตั้งของศูนย์การค้านั้น ๆ

๓) นโยบายของรัฐในการพัฒนาเมือง

หลังจากนโยบายของการพัฒนาเมือง ในสมัยของการปรับปรุงประเทศตามแบบอย่างตะวันตก ที่สร้างโครงข่ายการสัญจรทางบกมากขึ้น แต่บทบาททางน้ำก็ยังคงมีความสำคัญอยู่

หลังจากนั้น ในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา สภาพของเมืองที่เปลี่ยนแปลง ส่งผลให้บทบาทของแม่น้ำเจ้าพระยาเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะบทบาททางด้านการคมนาคม การขนส่งทางน้ำได้ถูกจำกัดลง ระบบคมนาคมได้รับการพัฒนาไปสู่เส้นทางบก ได้มีการจัดทำแผนพัฒนากรุงเทพฯ ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยบริษัท ลิทช์ฟิลด์ไวท์ทิงบาว แอน แอสโซซิเอท (Litchfield Whiting Bowne and Associates) เข้ามาวางแผนการใช้ที่ดินซึ่งได้เสนอผัง Greater Bangkok Plan 2533 มีการตัดถนนเกิดขึ้นมากมาย และละเลยโครงสร้างเก่าคือ ทางน้ำ นักวางแผนรุ่นแรก ๆ ได้รับอิทธิพลความคิดของ “Automobile Age” จากข้อเสนอของบริษัท ลิทช์ฟิลด์ ทำให้การขนส่งทางน้ำเสมือนถูกลืมไป จากแนวความคิดดังกล่าว ส่งผลให้การขนส่งทางน้ำ โดยเฉพาะการขนส่งผู้โดยสารได้รับความนิยมนลดลงตามลำดับ นับตั้งแต่นั้นมา กรุงเทพมหานคร จึงเข้าสู่ยุคการใช้การคมนาคมขนส่งทางบกเป็นระบบหลักในการสัญจรพื้นฐานของเมือง ดังนั้น แม่น้ำลำคลองที่เคยเป็นระบบสัญจรหลักของเมือง จึงต้องเปลี่ยนบทบาทมาเป็นระบบการสัญจรรอง แม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็นเพียงเส้นทางสัญจร เพื่อแบ่งเบาภาระการสัญจรทางบกในการขนส่งคนและขนส่งสินค้า

ในสมัยปัจจุบันนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นต้นมา จะเห็นว่าได้เกิดอาคารสูง ในลักษณะของห้างสรรพสินค้าขึ้นหลายอาคาร ซึ่งเป็นการเกิดในลักษณะช่องว่างของกฎหมาย ซึ่งก่อให้เกิดผลในรูปลักษณะของเมือง ในสมัยปัจจุบันนี้ นโยบายผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครฉบับใหม่ หรือแผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่ได้จำแนกประเภททำয়กฎกระทรวง ฉบับที่ ๔๑๔ (พ.ศ. ๒๕๔๒) ที่กำหนดให้พื้นที่บริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ (รวมทั้งย่านบางลำพู) มีการใช้ที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์และศิลปวัฒนธรรมไทย และอยู่ในพื้นที่ควบคุมความสูงของอาคาร ไม่ให้มีความสูงเกิน ๑๖ เมตร (ย่านบางลำพู) ฉะนั้นในการพัฒนาพื้นที่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจะต้องถูกควบคุมโดยกฎหมาย แต่อาคารเก่าก็ยังคงเป็นปัญหาที่ยังปรากฏให้เห็นอยู่

โครงการพัฒนาเมืองของทางภาครัฐ ต่างๆ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ โครงการที่เห็นได้ชัดจะได้แก่ การส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งดำเนินการโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ท.ท.) ที่ส่งเสริมให้เป็นปีท่องเที่ยว หรือ Amazing Thailand นั้น มีผลต่อการล้นไหลกันเข้ามาของนักท่องเที่ยวต่างชาติมากยิ่งขึ้น ดูได้จากตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๒ แสดงจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ามาในประเทศไทย ปี พ.ศ. ๒๕๓๐, พ.ศ. ๒๕๓๔ และ พ.ศ. ๒๕๔๑

ปี พ.ศ.	จำนวนนักท่องเที่ยว (คน)
๒๕๓๐	๓,๔๘๒,๙๕๘
๒๕๓๔	๕,๐๘๖,๘๙๙
๒๕๔๑	๖,๑๐๐,๕๗๕

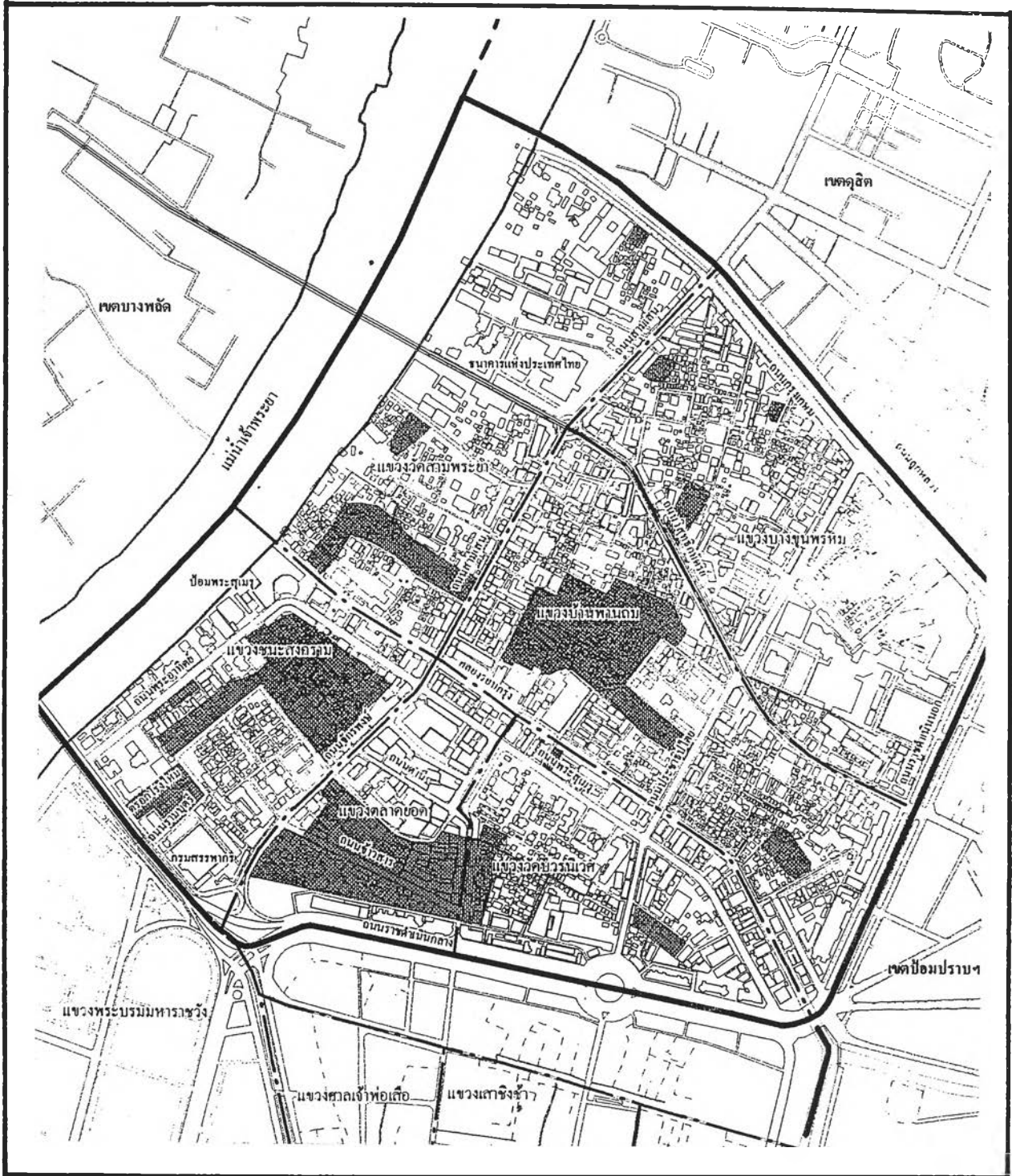
ที่มา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

จากตารางข้างบนจะเห็นได้ว่า จำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ามาในประเทศไทย ในช่วงของ ปี พ.ศ.๒๕๓๐ ,พ.ศ. ๒๕๓๔ และปีพ.ศ. ๒๕๔๑ ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นจาก๓,๔๘๒,๙๕๘ คน เป็น ๕,๐๘๖,๘๙๙ คน และ ๖,๑๐๐,๕๗๕ คน ตามลำดับ ซึ่งนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักส่วนใหญ่จะเข้ามาที่ถนนข้าวสาร ซึ่งเป็นที่พักราคาถูก ส่งผลให้เกิดรายได้เข้ามาตั้งแต่ระดับประเทศ จนถึงระดับท้องถิ่น ซึ่งการเพิ่มของจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักนั้น ส่งผลให้มีการเพิ่มและขยายตัวของเกสต์เฮ้าส์ ไปยังในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง กระจายมายังพื้นที่รอบวัดชนะสงคราม และเข้ามาภายในชุมชนดั้งเดิม คือชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ และชุมชนตรอกไก่แจ้-เขื่อนนิวาสน์ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของพื้นที่ คือจากเดิมเป็นพื้นที่พักอาศัย ได้เปลี่ยนเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรม สำหรับการบริการ

ตารางที่ ๔.๓ สถิติการขออนุญาตก่อสร้างอาคารและแก้ไขปรับปรุงต่อเติมอาคาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙- พ.ศ. ๒๕๔๒ แยกตามรายการแขวง
(ที่มา : ฝ่ายโยธา สำนักงานเขตพระนคร - กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๓)

แขวง	ปี พ.ศ.														รวม
	๒๕๒๙	๒๕๓๐	๒๕๓๑	๒๕๓๒	๒๕๓๓	๒๕๓๔	๒๕๓๕	๒๕๓๖	๒๕๓๗	๒๕๓๘	๒๕๓๙	๒๕๔๐	๒๕๔๑	๒๕๔๒	
ชนะสงคราม *	๖	๗	๕	๙	๑๒	๔	๗	๖	๒	๔	๒	๔	๓	๕	๗๙
**	๖			๔			๑	๓	๑				๑	๑	๑๗
ตลาดยอด *	๑	๓	๔	๖	๕	๙	๓	๓	๑	๔		๑	๒	๑	๔๒
**	๙	๒		๑		๑	๑		๑			๑		๒	๑๗
รวม	๒๑	๑๒	๙	๒๐	๑๖	๑๔	๑๒	๑๒	๕	๙	๓	๗	๗	๙	๑๕๕

หมายเหตุ * ขออนุญาตก่อสร้างอาคารใหม่
** ขออนุญาตแก้ไขปรับปรุงอาคาร

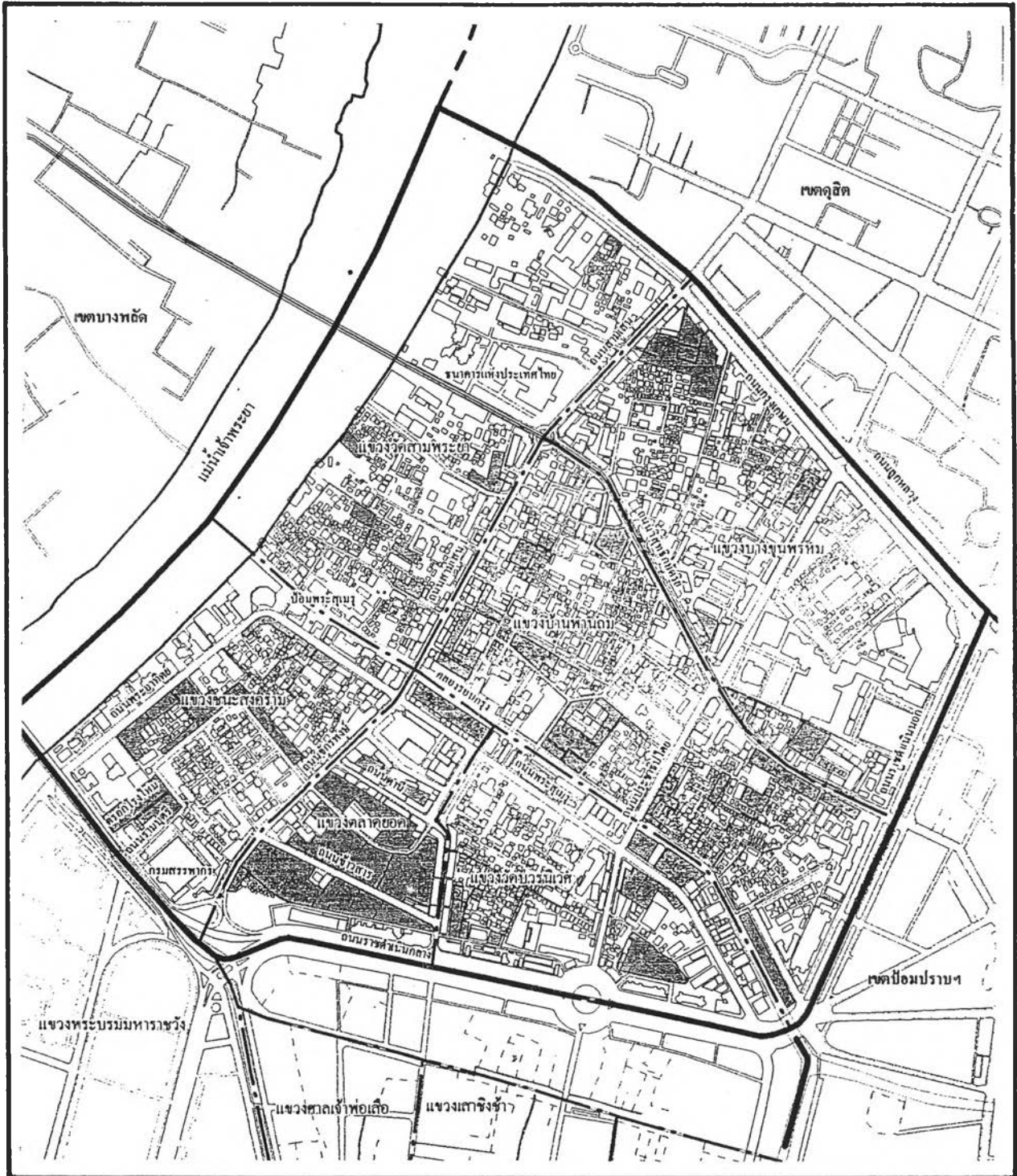

แผนที่ ๔.๓๖ แสดงการกระจายตัวของแก๊สเอ็นจีพีในปัจจุบัน

สัญลักษณ์

==== ถนนสายหลัก	— แม่น้ำ, คลอง
==== ถนน, ซอย	■ พื้นที่แก๊สเอ็นจีพี
--- เขตของเขต	
- - - เขตของแขวง	

ที่มา

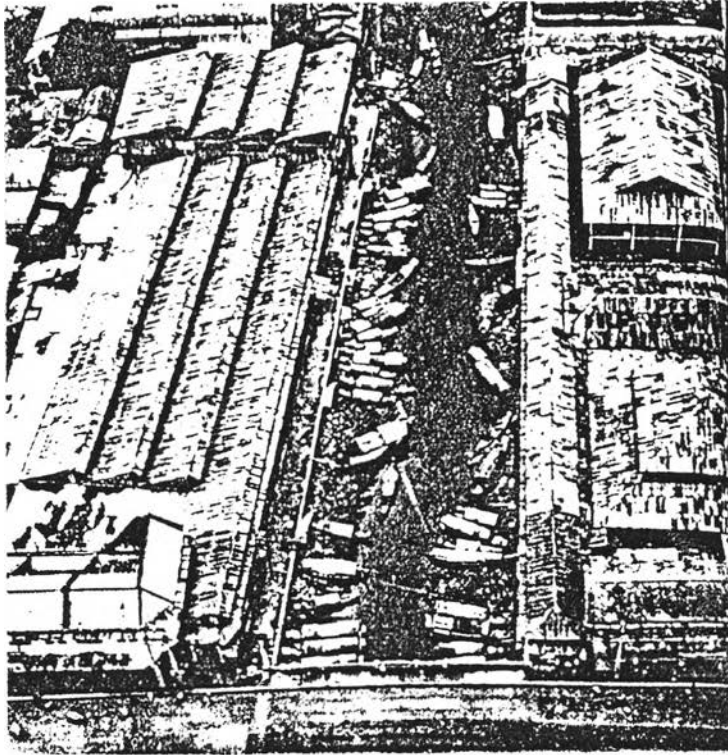

แผนที่ ๔.๓๘ แสดงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากที่พักอาศัย พ.ศ.๒๕๒๙ เป็นพาณิชย์กรรม พ.ศ. ๒๕๔๒

สัญลักษณ์

—	ถนนสายหลัก	—	แม่น้ำ, คลอง
—	ถนน, ซอย	■	พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงจากที่พักอาศัย (พ.ศ. 2529)
- - -	เขตของเขต	■	เป็นพื้นที่พาณิชย์กรรม (พ.ศ. 2542)
- · - ·	เขตของแขวง		

ที่มา

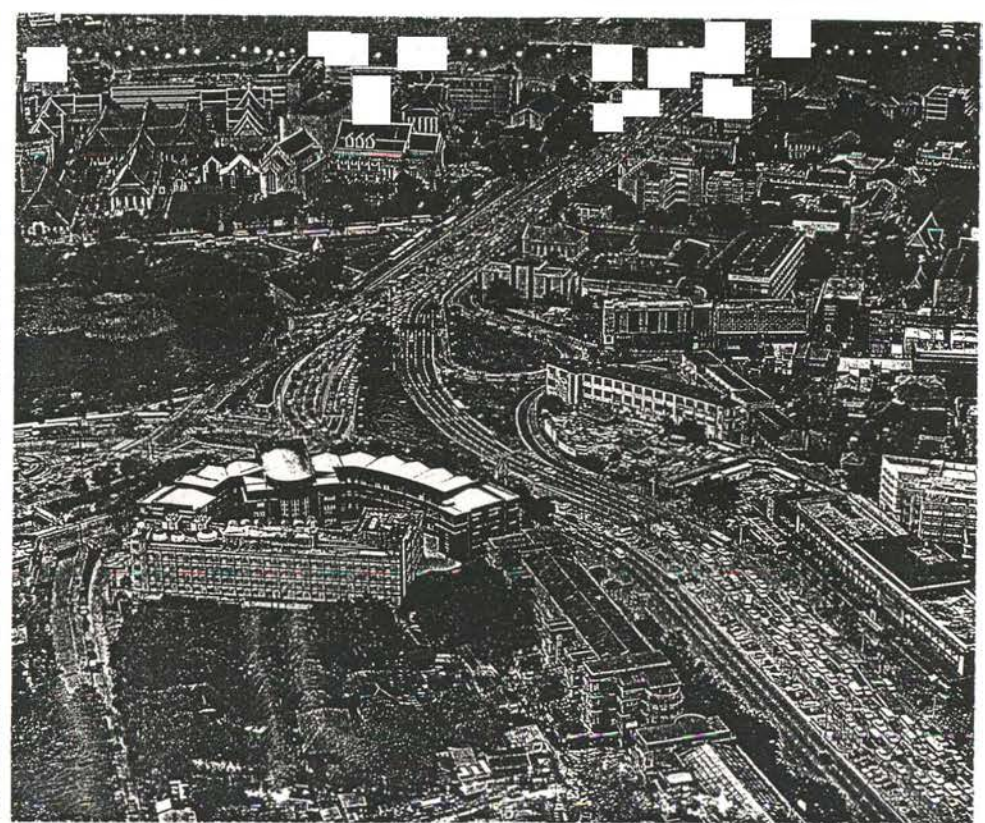
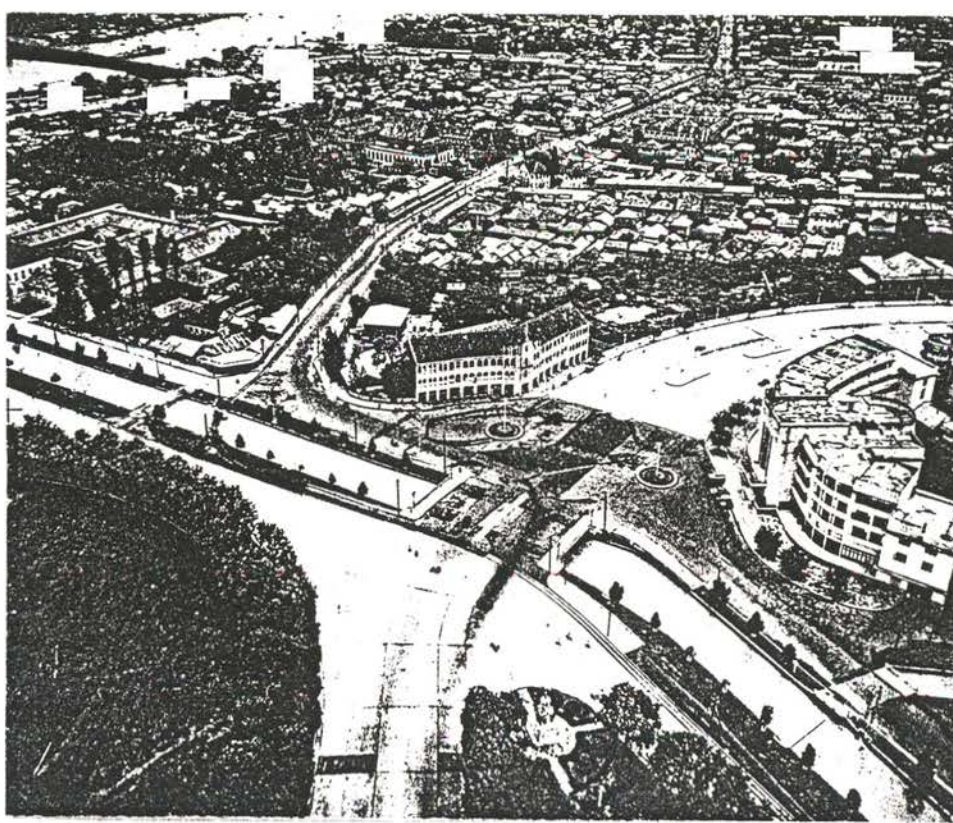

ภาพที่ ๔.๓๐ แสดงการเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพ บริเวณคลองบางลำพู

ภาพซ้าย จะเห็นตลาดตั้งอยู่ใกล้เคียงกัน ๓ ตลาด ได้แก่ ตลาดนานา อยู่ทางฝั่งซ้าย ตลาด
ทุเรียนอยู่ทางฝั่งขวา และข้ามถนนพระสุเมรุไปเป็นตลาดยอด มีสะพานรรัตนข้ามคลอง
บางลำพู ในคลองมีเรือพายเข้ามาจอดเป็นจำนวนมาก

ภาพขวา เป็นสภาพในปัจจุบันจะเห็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างมาก มีอาคารเกิด
ขึ้นใหม่ ห้างสรรพสินค้าแทนตลาดในสมัยก่อน

ที่มา ภาพถ่ายทางอากาศของ Peter Williams Hunt
หนังสือกรุงเทพฯ ๒๔๘๔-๒๕๓๕ หน้า ๑๑๘-๑๑๙

ภาพที่ ๔.๓๑ แสดงการเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพ

ภาพซ้าย เป็นมุมมองจากด้านสนามหลวง บริเวณพระแม่ธรณีบีบมวยผม จะเห็นโครงสร้างของย่านบางลำพูในสมัยก่อน ด้านหน้าจะเป็นคลองคูเมืองเดิม มีห้างबाटแมนแอนด์โกในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตั้งอยู่ด้านหน้า เห็นถนนจักรพงษ์ตัดเป็นแนวยาวเชื่อมต่อกับถนนสามเสน มองภาพโดยรวมบริเวณย่านบางลำพู กลุ่มของอาคาร (Mass) จะเป็นไปในแนวราบ มีเพียงวัดเท่านั้น ที่ตั้งสง่าอยู่

ภาพขวา เป็นสมัยปัจจุบัน คลองคูเมืองเดิมได้เปลี่ยนเป็นถนน และสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า การจราจรเพิ่มมากขึ้น บริเวณย่านบางลำพูจะอยู่ทางขวามือ ลักษณะของอาคารมีความหลากหลายขึ้น อาคารจะเพิ่มในทางสูงมากขึ้น

ที่มา ภาพถ่ายทางอากาศของ Peter Williams Hunt
หนังสือกรุงเทพฯ ๒๔๘๔-๒๕๓๔ หน้า ๗๒-๗๓

ภาพที่ ๔.๓๒ แสดงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการใช้สอยของอาคาร บริเวณริมคลองบางลำพู ภาพเก่าจะเป็นอาคารตึกแถว ๒ ชั้น ที่ยังใช้บริเวณด้านหลังคือ คลองบางลำพู ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การสัญจร ชักผ้า อาบน้ำ เป็นต้น ส่วนภาพขวาเป็นตึกแถวสมัยปัจจุบัน ที่ด้านหลังติดกับคลอง มีการต่อเติมขยายพื้นที่เข้ามาในคลอง และไม่ได้ใช้ประโยชน์จากคลองเหมือนในสมัยก่อน นอกจากจะทิ้งขยะลงในคลอง

ภาพที่ ๔.๓๓

แสดงลักษณะทางกายภาพของย่านบางลำพู

ภาพล่าง เป็นมุมมองจากภาพถ่ายทางอากาศ จะเห็น
โค้งถนนพระอาทิตย์กับถนนพระสุเมรุเป็นแนวยาว
ตรงไปยังสี่แยกบางลำพู ลักษณะของกลุ่มอาคารจะ
เป็นในแนวราบ ส่วนภาพบนทางด้านขวามือ เป็นมุมมอง
จากภูเขาทอง จะเห็นอาคารที่เกิดขึ้นทางแนวสูง
หลายอาคาร โดยเฉพาะห้างสรรพสินค้านิวเวิลด์ ที่
ตั้งเด่นอยู่ในย่านบางลำพู

ภาพที่ ๔.๓๔ แสดงภาพมุมสูงย่านบางลำพูในสมัยปัจจุบัน